

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

DİREKTÖR: M. FUAD KÖPRÜLÜ

İÇİNDEKİLER

R. Peker'in «Europäische Revue» de çıkan
«Uluslaşma - Devletleşme» yazısı

Kemalizm ve Politika Hılgisi	Nusret Köymen	221
R. Peker'in İş Kanununu İzahı	225
Türkiyede İş Kanunu Tarihçesi	Samet Ağaoğlu	230
Andolaya Kuraklıyan Geç	Şevket Azis Kanar	237
Osmanlı Mbellilerinde Ekonomik Dügün- celer	M. Fuad Köprülü	239
Tek Dershaneli Okullar	Hıfzırrahman H. Öymen	245
Algin'in Muhakemesi	Hasan Fehmi Turgal	244
Yabancı Dil ve Kültür	Salâhattin Kyıtaoğlu	258
Mussir Alman İhtimalyati	Hilmi Ziya Ülken	262
Berlin Üniversitesinde Felsefe Dersleri - Tardus ve Töles Kavimleri Hakkında Yeni bir Dügünce	Ziyeddin Fahri	268
Notlar ve İktibaslar	A. Caferoğlu	270
Bibliyografya	276
Halkevleri Dergileri	283
Çeçneli Dil Kurultayı	290
.	299

**ÜLKÜ bu sayıdan itibaren M. Fuad Köprülü'nün
Direktörlüğünde çıkmaktadır.**

Yazılar Direktör adına gönderilmelidir. İdareye aid işler için **ULUS**
Başmevinde **ÜLKÜ** İdare Direktörlüğüne müracaat olunmalıdır.

ABONE ŞARTLARI

ÜLKÜ'ye yalnız yıllık abone yazılır ve abone çıkış yılı başından sayılır. Abone parası 250 kuruştur; İlk mekteb muallimleri ile bütün talebeler için abone parası 175 kuruştur. Abone paraları Ankara'da **ÜLKÜ** Direktörlüğüne gönderilmelidir.

Uluslaşma - Devletleşme (*)

İnsanlığın en büyük eseri devlettir. O da bütün büyük eserler gibi hayatın akışına uygun bir ilerleme ile yenileşmeli ve kuvvetlenmelidir. Önceleri, başta ister dinastik bir monark ister seçilmiş bir devlet reisi olsun; idare sistemi ister keyfi bir iradeye, ister az veya çok ulus haklarını koruyan bir usule dayansın; insanlara sadece bir devlet lâzımdır. Ulusun binlerce ihtiyacını derpiş etmekten uzak bir jandarma devleti...

Bu fikir yalnız zaman ölçüsü ile değil (yüksek kaliteli modern devlet) anlayışı bakımından da artık çok eskimiştir ve hattâ ölmüştür.

Ulus varlığında kütleleşmeyi ve toptan şuurlaşmayı önleyen çeşitli ihtilâl sebepleri yer yer, hâlâ yaşıyor. Önce apsolütizmin zulümlerine karşı mücadele cephesinde birleşmeden doğan beraberlik, ulus haklarını pekiştiren telâkkiler yanında ulus birliğini de yapan bir âmil oluyordu. Hürriyet mücadelesinin getirdiği liberal devlet tipi kendi sinesinde bir taraftan kendi düşmanlarını saray nüfuzunu, zadenleri, papasları ve u-

lus birliğini bozan bütün unsurları besliyerek cemiyete anarşi aşıladı. Öte taraftan bu tipin demagojik atmosferini terkip eden hududsuz hürriyet, geniş kazanç yolunda çalışanların faaliyetine, kemirip sömüren bir çeşni verdi. Aynı yurdun sınırı içinde toprakta veya fabrikada başka yurddaşlar hesabına çalışırken sefalete mahkûm bırakılanların, aynı yurdun sınırı içinde mamulleri satın alırken başka yurddaşların kurduğu kartel tuzağı içinde zorlu fiatlarla soyulan müstehlik yurddaşların göğüslerinde doğan, toplanan infial hergün biraz daha koyulaşarak büyüdü. Bir yandan da içine sun'î zehirler katılmış metodlu bir sınıf edebiyatı, gerilmiş duyguları intikama sürükledi. Görünüşte bir ulus içinde partiler, taraflar, sınıflar, birbirini yiyordu. Hakikatta karşılıklı ihtirasın, nefretin ve kinin yekûnundan doğan dalgalar büyüye büyüye; köpüre köpüre, bizzat ulusun bünyesine çarparak onu tahrip ediyordu. Bütün bunlardan *mes'ul* kim idi? Her ne paha-ya olursa olsun (iptidai maddeciler aleyhine, işçiler aleyhine ve müstehlikler aleyhine) kârının yüzdesini arttırmak, başı boş sermayeciliğin tabii bir karakteri idi. Bunun gibi, her ne pahasına olursa olsun (sermayeci a-

(*) R. Peker'in « *Evropäische Revue* » gazetesinde çıkan « *Volk = und Staat = Werdung* » makalesinin tercümesi.

leyhine ve hattâ sermaye ile anlaşarak müstehlikler aleyhine) günlük gelirini ve refah seviyesini arttırmak da işinin tabii bir karakteri idi.

Bütün bu çalışmalar karşısında devlet ne yapıyordu? Milletlerin başında anarşi ve soygunculuk kıyametleri koparken en büyük varifesi ulus zümreleri arasında muvazeneyi ve ahengi kurmak ve korumaktan lâzım gelen devlet nerede idi?.. O, kendini sade liberal akışın köhne sosyolojisinden, köhne ekonomisinden, köhne siyasasından ve köhne hukukundan mülhem gayri milli ve orta çağ zihniyetinde mahdut varifeler kaydı altında görüyordu. Bütün bu dağıntılıklar içinde teşahhus etmiş mes'uller aramak beyhudedir. *Mes'ul olan liberal devlet tipinin bizzat kendisidir.*

Liberal devlet tipinin felsefesi ve hukuku, devlet ile milletin biribiri içinde ve birbiri karşısındaki yerini tanzim edemedi. Devletin kudreti ve otoritesi korunamadı, millet kütlelerinin birliği ve beraberliği kurulamadı. Geniş hürriyetçilikte, idealist tipler yerine maskeli politikacılar çoğaldı. Cepleri eşam dolu rantiyer sosyalistler, saray ve kilise ile pazarlıkçı radikaller, milletin bir parçası adına sokak politikası yaparak öteki parçaları aleyhine intikam telkin eden sınıf firkaları, istismarcı, tahakküm-cü ve spekülasyoncu milliyetperver firkalar.....

Bugünkü yükselmiş insanlığın, a-tölye ve lâboratuvar çalışmalarındaki ileri ve müsbet neticeler yanında sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki

telâkkilerde hâlâ köhne yollardan ayrılmaması ne hâzindir; insanlık zekâsının bu yüksek açılış devrinde devlet ve milletlerin kendi kuruluşlarını ve iç hayatlarını tanzimde pratik ve yeni hayata bilhassa kendi iç hayatlarına uygun yolları bulamaması, klâsik liberal sosyolist ve klerikal cereyanlarla bunların reaksiyonları arasında sallanıp durması ne kadar hayrete şayandır? Milletlerin mes'ut olması için bu muvazenesizliğin sarıntılarından doğan bulanıklık artık durulmalıdır.

Liberal devlet müessesesi eskimiştir. Bu devletin hiç bir şeyi müdafaa edemiyen ve hattâ bizzat kendisini bile müdafaadan âciz olan anarşik bünyesi içinde doğan beynelmilelci sınıf devletleri kurmak fikirleri de ihtiyarlıyor, hayatiyetini kaybediyor. Sosyal teşkilât arasında bir başka türlü beynelmilelci unsur olan din nüfuzu da devlet varlıklarından yavaş yavaş siliniyor. Feodal devletten liberal devlete ve liberal devletten sınıf devletine geçiş devirleri artık tamam olmuş gibidir. (Ulusal devlet) tipinin hayata doğuşunu müjdeleyen ilk ırıklar yakın istikbalin bütün ufukları boyunca sızılıyor.

Milletleşme ve devletleşme konusu üstünde fikirlerimi toplarken günün hayat ufkuna geniş bir bakış yapmaktan kendimi alamadım. Yukarıki yazılarım bu bakışın ifadeleridir. Benim telâkkime göre uluslaşma ve devletleşme konusu, bütün yeryüzündeki devletlerin iç durumlarının ve rejimlerinin eyi, doğru ve sağlam

olması bakımından bu günün en büyük ehemiyeti haiz meselesidir. Bana göre insanlığın güler yüzlülüğünü temin edecek yeni devlet tipinin ifadesi de bu konunun içindedir.

Uluslaşmayı alıyorum;

Kan milliyetçiliğini bir tarafa bırakmak isterim. Benim demek istediklerimi yazmak için rasist ve irredantist milliyetçiliğinin lehinde veya aleyhinde bulunmak hiç de lâzım değildir. Dışarı ile birleşme veya içerde tasfiye gibi tezahürlerle gözü geçen aktif ve pasif irredantizm günlük bir politika işidir. Asıl mesele bir sınır içinde hak ve şerefleri müşterek insanlar olarak yaşayanların beraberliği ve bütünlüğüdür. Biz Türkiyede bu beraberliği bozan bütün köklü unsurları süpürdük; ve onları, doğurmuş olan devlet tipi ile birlikte hayatımızdan çıkardık, attık.

Türkiyede din telâkkisinin hududu yurddaş vücudunun cildini aşamaz. Onun ne sosyete, ne administrazyonda ve ne politikada yeri yoktur. Bunun yanında ne sosyete, ne kanun ve ne de politika yurddaşın dindarlığı veya dinsizliği ile hiç meşgul olmaz. Din sade bir vicdan işidir, asla bir devlet işi değildir.

Türkiyede sınıf telâkkisinin yapacağı bütün ayrılık, düşmanlık konularına da yer vermiyoruz. Hiç bir tek insan, hiç bir aile ne mahiyette olursa olsun hiç bir zümre için imtiyaz tanımıyoruz. Tek insanın olsun, iş zümrelerinin, şirketlerin ve her türlü toplulukların olsun kârı ve her türlü özel faydası genel menfaat çiz-

gisi içindedir. Fakat her iş zümresinin bu çizgi içinde serbest çalışması, öbürünün ve kamunun hayatı ve genliği için lüzumludur. Biz bununla yurddaş klas kavgası yerine sosyal düzenlik ve dayanışma elde etmek ve menfaatler arasında birbirini hırpalamayacak surette ahenk kurmak istiyoruz. Tek yurddaş ve toplu yurddaşlar teşebbüslerinde alacak fayda derecesi için kapasite, teknik ve çalışmanın yapacağı değer farkını mahfuz tutuyoruz.

Bu bizim halkçılık kaşemizdir. Türk yurddaşı, yurddaş en yüksek hürmeti görmek için bu çizgilerin hududu içinde müsavi haklı, müsavi şerefli ferdlerin vücudlandırdığı halk kütesinden biri olmayı kabul etmiş bulunmalıdır.

Bu halkçılık anlayışında ilerleyen bir şuurun ulusçuluk akidesini saf ve temiz bir hale getireceğine ve uluslaşmayı kuvvetlendireceğine kanlız. Bize göre ulus, dili bir, kültürü bir, ve mazi hatıraları ile istikbal emelleri bir olan aynı hâdiselerden aynı surette duyulanan müşterek felâketlerden beraber acı duyan, müşterek mazhariyetlerden beraber sevinen ve müşterek zorluklara beraber karşı koyan siyasal ve sosyal bir bütünlük olmalıdır. Bu bütünlük kendine mahsus bir iç âlemin grizi sıcağı içinde yaşamakla beraber dış âlemde ayrılmış kendi kabuğu içine çekilmiş merdümgriz bir varlık değildir. Türk ulusu kendinden başka ulusal varlıklarla arasız bir değette ve münasebettedir. Bütün hayatı boyunca ilimde, teknikte ve modern ha-

yatta çağdaş uluslarla yanyandır. Türk ulusu; yeni Türk devletinin rejimine esas olan ana prensiplere beraber inanmıştır. Bu inanış, sun'î bir intibak eseri değildir. Bu, kendinde en yüksek dereceyi bulan eyyi, doğruyu ve ileriye anlama ve takdir etme vasfı ile bizzat kendi hayatındaki büyük ileri değişikliği ölçmesinin ve kendi eserine bizzat kendisinin hayran olmasının neticesidir.

Biz yeni mânâda millet bütünlüğünü içinden bir olmak ve içten kuvvetli olmak diye anlıyoruz. Yani sadece dışardan kuvvetli görünmek değil... Bunu temin için, edükatif ve metodlu bir çalışmanın yeri büyük olmakla beraber ırkî kaliteye ve bilhassa tarihte büyük güçlükleri başarmış olmaya esaslı yer ve önem veriyoruz. Büyük savaştan sonraki yıkılış ve kuruluşlar sırasında millî telâkkiler bakımından birçok ihtilâflar doğarken yeni Türkiye tasfiye edilmiş bir millî blok halinde hayata doğdu. Bu, bizim uluslaşmamızı ayrı bir bakımdan kolaylaştıracak bir mazhariyet oldu.

Ulus birliği derken bunu en büyük millî cevher olan rekâyı söndürücü ve yurddaşın düşünme, teşebbüs alma ve tetkik etme fakültelerini durgunluğa mahkûm edici ve nihayet kütleyle sürüleştirmeye bir hale getirmekten dikkatle kaçınıyoruz. Biz uluslaşma işini, aslında dağınık bir iç hayatın sun'î bir mizansenini diye almıyoruz. Tam aksine olarak ulus kütlelerini, her teki kalbini ve kafasını kullanır iç inani ile birbirine ve devlete bağlı bir topluluk olarak

istiyoruz. Devlet, her zaman korkutma ve sıkıştırma ile teşkilâtlandırdığı kalabalıklara dış görünüşte beraberlik manzarasını verebilir. Bu neviden bir topluluğun yaptığı tesirler geçici sınırların dışından başka bir şey olmaz. Biz ruhların derinliklerinde yer tutan bir birlik duygusu ile hakikî manada disiplinli bir millet kütleli yapılabileceğine inanıyoruz. Bu kütlelerin müşterek sesi hangereden değil, yürekten çıkmalıdır.

Bu iş daha güç, bu yol daha uzuncadır. Fakat bu ruhta ve bu ruhla bir uluslaşmanın kuvveti reeldir, eter-neldir... Ve ancak böyle bir uluslaşmanın yapacağı kuvvetin zindesi ve aksi darbesi büyük olur.

Devletleşme fikri ulusun bütün kuvvetlerini ve bütün enerjisini ziyana uğramaktan koruyarak onu gene ulus için büyük yekûn yapacak istikametlere kanalize eder. Ulusal devlet asla keyfî bir idare değildir. Biz Türkler milletten olmayan ve millet için olmayan ve bilhassa millete güvenmeyen ve millete dayanmayan bir idarenin devamlı bir hayata sahip olacağına inanmıyoruz. Bize göre, şimdi olduğu kadar hiç bir zaman kütle mukadderatının bizzat milletin tesiri altında bulunması lüzumlu değil idi. Ulusal devlet, liberal devletin metodları kaydı altında olmaksızın millî iradeye dayanır.

Türkiyede temel yasa ile (egemenlik bağısız ve şartsız ulusundur). Egemenliği ulus adına Kamutay kullanır. Kanunlar yapmak, bozmak, değiştirmek, bütçeyi yapmak ve değiştirmek, devlet namına imtiyaz ver-

mek, finansal teahhütlere girişmek, harb ilân etmek, sulh yapmak, genel af ilân etmek, kanun yolu ile yapılan adliye takibatını tecil etmek, idam cezalarının infazına izin vermek hakları yalnız Kamutayıdır. Kamutayı gizli rey ile ulus seçer. Kamutay her yıl kanunda gösterilen tarihte davetsiz toplanır. Kamutayı hiç bir kuvvet dağıtamaz. Seçimin yenilenmesine bizzat Kamutay karar verir. Cumur Reisini Kamutay seçer, hükümeti bu reis kurar fakat hükümet Kamutayın itimadı ile ve onun mürakabesi altında çalışır.

Türkiye bir ulusal devlet olmakla beraber bu saydığım vasıflar onun demokratik simasını da çizmiş olacaktır. Fakat bu seçim yolu ile vücudunda gelmiş olan devlet cihazı artık en yüksek otoriteye sahiptir. Kamutay seçiminde geniş hürriyet içinde hareket eden yurddaşlar devlet kurulduktan sonra onun değişmez iradesi altında dururlar. Devlet ve milletin birbiri içinde ve birbiri karşısındaki durumunun tanzimi vazifesinden bahsetmiştim. Burası en ince noktayı teşkil ediyor. Türkiyede bir tek millî parti vardır. Bizim partimiz, Cumhuriyet Halk Partisi.. Parti bütün çalışmalarında bu vazife üzerinde uyanık ve ayakta bulunur. Parti her yıl bütün cihazlarla ulusun içinde çalışır. Ulusa söyler ve ulusu dinler. Her yıl bütün yurddaş binlerce halk kongreleri toplanır, bu kongrelerde konuşma rejimin ana prensiplerine sadakat şartından başka hiç bir kayıt altında değildir..

Kongrelerde halkın bir yıllık iş-

ketleri, istekleri ve dilekleri toplanır, bunlar birleştirilir, karşılaştırılır, tasnif edilir ve süzülür. İstenen şeylerin lokal idarelerde yapılacak olanları ile devletin yapacakları ayrılır. Kanunlar bu ihtiyaca göre yenilenir. Yapılmıyacak olanlar sebepleri ile dilek sahiplerine bildirilir. Bu suretle ulusun devlet idaresindeki nüfuzu yalnız seçimde rey kullanmaktan ibaret kalmaz. Belki ulus kütleleri, fasilasız bir surette devlet idaresine iştirak etmiş olur.

Partinin kendi içinden kendini sıkı bir mürakabeye tâbi tutması esastır. Parti listesinde seçilmiş olan Parti Mebusları ana prensiplerde ve ya mebuslar grubunun kararları üzerinde sıkı bir disiplin altındadır. Bu kayıtlar dışında tamamen serbest konuşur veya yazarlar.

Görülüyor ki biz esasta demokrat fikirlerin aleyhinde olmadan ve demokrasiyi millî varlığın korunması süzgecinden tasfiye etmenin yolunu bularak bir millî devlet kurmanın kabil olduğu davasını güdüyoruz. Bu davamız sade yazı ve söz sahasında değildir. Büyük Savaştan ve uzun istiklâl kavgalarından sonra kurulan yeni Türkiye devletinin gözler kamaştıran iç düzeni, bu siyasal akidelimizin tatbik sahasındaki değerini isbat için kâfi delildir.

Türkiyede sınıfçılık olmadığı kadar yurddaş haklarında cinsiyet farkı da kaldırılmıştır. Son asrın çalkantıları içinde ortaya atılan tezatsız devlet davasını biz müsavi haklı ve müsavi şerefli yurddaşlar kütleleri formülü içinde halletmiş bulunuyoruz. Sos-

yetemizin umumî durumunda Proletarya - Burjuva taksimi yoktur. Yeni doğan ve genişliyen büyük endüstrimizde işçi - sermaye kavgasına yer vermiyoruz. Grev ve lokavt yasaktır. İş anlaşmazlıklarının son hal mercii devlettir. Devletin hakemliği kadirdir. Pazarlarımızda ticaret sahipleri ile müstehliklerin çatışmasını önliyecek, ziraatte servaji kökünden süpürecek yeni prensiplerin hayatta yer alması için çalışıyoruz.

Biz tezatsızlığı bir sınıfın başka sınıflara tahakkümü neticesinde dikte edilmiş aşağı nivoda bir standard hayat kurmak manasına almıyoruz. Belki ulusun çalışma zümrelerinin istismarcı meyillerini, devletin kudretli eli ile kırarak veya tanzim ederek muvazene yapmayı tercih ediyoruz.

Millî sermaye millî çalışma ve bîrlikten mahsulü olacaktır.

Türkiyede ancak normal çalışan sermaye himaye görecekler. Dış ticaret, devletin ticarî muvazenesini ve tediye muvazenesini koruyacak yollardan devlet bakımı altındadır.

Şimdi Türkiyede ekonomik devletçilik bahsine de temas etmeliyim.

Ekonomi alanında devletçilik anlayışımızla hürriyet haklarında devletçilik anlayışımız arasında tam bir konsekan vardır. Haklarda yurddaşın hareketini hudutlayan (umumi menfaat) çizgisi endüstri ve ticaret serbestliğinin de sınırlarını teşkil eder.

Serbest sermaye endüstri ve ticaret işlerinde çalışabilir; fakat çalışırken de, imal ederken de, satarken de

devletin tanzim gözü ve eli altındadır.

Yurdda kurulmamış sanayiî kurumlar sadece serbest bırakılmış değil aynı zamanda himaye de edilmiştir. Bu himaye, millî iptidaf maddelerin kullanılmasına şartına bağlıdır. Devlet, millî fabrikalar mamüllerinin yurd içinde satışa çıkarılması zamanında müstehlik kütleyi aşırı fiattan korumak ödevi altındadır. Zorlu fiat empoze etmeyi güden karteller ve tröstler yapılmıyacaktır. Devlet, maliyet fiatını kontrol edecektir. Hattâ bu fikir, maliyet fiatının düşürülmesi için müessesenin çalışma masrafları ve fre jenerosu üzerinde de devlete tavsiyelerde bulunmak hakkını vermeğe doğru ilerlemektedir.

Devletin yapıcılığı ve kuruculuğu Türk rejiminin başlıca ana vasıflarından biridir. Devlet, Türkiyede başarılmasını lüzumlu gördüğü her işi, hususî bir teşebbüsün isteği olsun olmasın bizzat yapabilir. Fabrikalar kurar, demiryolları, limanlar, elektrik, su, büyük enerji müesseseleri vücuda getirir. Ve bunları, maden sahalarını işletir. Hattâ başka hususî bir sermayenin elinde olan bir işi ayrı bir kanun yapmak ve bedelini ödemek şartı ile kendi uhdesine alabilir. Devletin bütün bunları yapabilmesi için yalnız genel menfaatin icabı olmak kâfidir.

Her çiftçiyi toprak sahibi etmek esastır.

Kollektif fikirler yeni Türkiye ekonomisinde hiç bir vakit yer bulmamıştır. Serbest endüstri ve ticarette müstehlikler arasında muvazeneyi te-

min için devlet uhdesindeki fiat kontrolundan başka kooperatif teşekküllerine ayrıca yer verilmiştir. Kooperatifleri ve bilhassa şimdi kredi kooperatiflerini devlet tesirli vasıtalarla teşvik ediyor.

Hiç bir zaman, hiç bir sebep, hiç bir ihtiyaç müsadereyi meşru kılmaz, Türkiyede mülkiyet hakkı mukaddestir.

Bir nevi müstahsılların birleşmesi demek olan korporatif teşkilatlanmaya da yurdumuzda yer vermedik. Biz bunu umumî bakımdan az çok yurddaşlar kütlesini bozucu bir -müstahsıllar - müstehlikler ayrılığına gidebilecek yol gibi görüyoruz.

Türk rejiminin, halk yığınının bir ve eşit olması lâzımgelen hakları üstündeki titizliği, ne kollektif, ne sindikalist ve ne de korporatif tipleri kendi varlığının hususî hüviyeti için uygun bulmasına müsaide değildir.

* * *

Türkiyede yurtdaş düşünür, yazar, söyler, gezer, toplanır, çalışır, kazanır, devletin kuruluşına ve işlemesine usulleri yolu ile iştirâk eder. Devletin otoritesine, rejimin esaslarına, başka yurddaşların haklarına hürmet etmek şartı ile...

Türkiyede devlet en büyük nüfuz ve otoriteyi taşır, ulusun emniyetine olduğu kadar menfaatlerine de hizmet etmek şartı ile.

Türkiyede Parti, yurdun tek Ulusal Partisi, devleti ve ulusu birbirine bağlar. Parti, devletin üstünde değil, devletle beraberdir. Rejimin prensipleri Partinin bağrından doğmuştur. Parti, bütün devlet çalışmalarında bu prensipler çizgisi içinde devletle fasılasız ve en sıvık bir samimilikle el ve iş birliği yapar. Ve yurd ihtiyaçlarının tanziminde ulustan mülhem tesirleri yaşatar.

* * *

Taklit eseri olmıyan, her yurdun kendi şartlarını kapsayan ulus ferdlerini birbirine sevdirci, ulusları içinden birleştirici bir (milletleşme) bütün dünya devletlerine kuvvet, emniyet ve istikrar verecektir.

Ulus hakları ile devlet otoritesinin muvazenceli bir ahengini ihtiva eden bütün ulusal çalışmaların ve işlerin kendisinde makes bulduğu bir (devletleşme) yalnız bir yurdun iç düzeni için değil, arsulusal bütün güçlüklerin halledilmesi, dünyanın huzura kavuşması için de kuvvetli bir âmil olacaktır.

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

KEMALİZM VE POLİTİKA BİLGİSİ

NUSRET KÖYMEN

Parti ile Devletin birleşmesi Türk politika tarihinin mühim hâdiselerinden birini teşkil etmektedir. Vakıa bu birlik Türk İhtilâlinin ilk günündenberi Atatürk'ün şahsında kendini gösteriyordu; Partinin reisi Türk Cumhuriyetinin de reisi, Partinin reis vekili de uzun zamandır Türk hükümetinin başı bulunuyordu. Dahiliye Vekilinin Parti Genel Sekreteri ve valilerin vilâyet parti reisleri olmaları Parti — Devlet kaynaşması politik oluşunun tamamlanmasına giden kuvvetli bir adımdır. Bu birliği tamamlanacak diğer kuvvetli bir adım da Parti prensiplerinin Teşkilâtı Esasiye Kanununa sokulması olacaktır.

Atatürk'ün, bu büyük politika dâhisinin, derin görüşleri, isabetli buluşları ve iradeci eli Osmanlı Devleti denen politika ucubesi içinde yolunu kaybetmiş ve politik inkişafında geri kalmış olan Türk milletini kısa bir zaman içinde dünyanın en

yeni ve en ileri politik nizamına ulaştırmaktadır.

Büyük bir dehânın Türk ruhuna uyan iradeci rehberliği ile politik inkişaf yolundaki bu koşmamızda Türk münevverliğine çok mühim bir vazife düşüyor : Türk ruhunun en güzel, en kudretli sosyo-politik ifadesi olan Kemalizm'i bütün derinlikleri, incelikleri, bütün öteki rejimlerden olan ayrılıklarile kavramak, Türk cemiyetinin ve umumiyetle dünyanın politik inkişafındaki yerini ve rolünü anlamak ve geniş ve derin bir politika bilgisi ile mücehhez bir kafa ile onu korumak, beslemek, ve yürütmek.

Nasıl hekimlik biyoloji'den eski-ilk ağırı kadar eski-ise politika da sosyoloji'den eski-ilk topluluk kadar eskidir. Fakat, gene nasıl hekimlik biyoloji denen ilim lâyıkile tedvin edilinceye kadar bir «fen» olamadı ise sosyoloji ilmi tedvin edilmeden politika da tam bir fen olamamıştır.

Sosyolojinin son zamanlardaki büyük inkişafı «politika» adı altında insanların toplu yaşayışının en lüzumlu bir bilgisini büyük bir «müsbet ilim» halinde önümüze sermektedir.

Muazzam bir kül olan «bilgi» yi mahdud kafamıza ve kısa ömrümüze sığdırabilmek için türlü bakımlardan sınıflamalara tabi tutarız. Bu sınıflamaları başlıca üç bakımdan yapmak mümkündür : Mevzu, mahiyet, gaye. Bir bilgi mevzu itibarile *natürel* veya sosyal, mahiyet itibarile *spekülatif* veya *pozitif*, gaye itibarile *siyantifik* veya *pratik* olabilir. Bu sınıflamanın faydası ve lüzumu şudurki her bilgiye bu üç çift vasıftan kendisinde galip olan birer tanesini vererek onun büyük ve girift bilgiler manzumesi içindeki yerini ve öteki bilgilerle olan münasebetlerini ve hududlarını çizeriz; ancak bu suretlemdir ki küçük insan kafası ve bu kafanın işleme tarzı kâinatın sayısız «mevcud» larını ve hâdiselerini ve bunların kanunlarını anlamak, araştırmak ve bunları kendi faydası için kullanmak cehdini kısa bir ömüre sığdırabilir.

Böyle bir sınıflamaya göre, «politika» cemiyet kanunlarına cemiyet için en faydalı şekilde intibak ve bu kanunlardan cemiyetin hayırını için faydalanmak işi üzerinde çalışan, mevzuu itibarile sosyal, mahiyeti itibarile pozitif, gayesi itibarile pratik bir bilgidir.

Politika bilgisinin bilgiler manzu-

mesindeki yerini daha iyi kavrayabilmek için ona en yakın olan başka bir bilginin, sosyoloji'nin, bu sınıflamaya göre bir tarifini yapalım :

Sosyoloji cemiyet hâdisi ve kanunlarını tetkik eden mevzuu itibarile sosyal, mahiyeti itibarile pozitif, gayesi itibarile siyantifik bir bilgidir.

Çok yakın diğer bir bilgi de «politika felsefesi» dir :

Politika felsefesi cemiyet kanunlarına cemiyet için en faydalı şekilde intibak ve bu kanunlardan cemiyetin hayırını için faydalanma yolları üzerinde düşünen mevzuu itibarile sosyal, mahiyeti itibarile spekülatif, gayesi itgarile pratik bir bilgidir.

Sosyal bilgiler zümresine sadık kalarak mahiyeti ve gayesi değişen daha bir çok ilimleri sıralamak mümkündür : Politika felsefesi tarihi, cemiyet felsefesi, sosyal psikoloji, etnografya, sosyal tarih, köy sosyolojisi, şehir sosyolojisi, rehber psikolojisi, iktisad, ticaret ve ilâ.

Oldukça tamam ve teferruatlı bir sosyal bilgiler listesi yapılırsa görülür ki bu bilgiler arasında mahiyetleri itibarile pozitif ve gayeleri itibarile siyantifik olanların yaşı henüz küçüktür. Bizzat sosyoloji, ki sosyal bilgilerin temel bilgisidir, çok yakın bir zamanda doğmuş ve daha kâfi derecede büyümemiştir. Bir çokları yarın için büyük neticeler vadetmekle beraber şimdilik spekülatif mahiyettedirler. Mühim bir kısmı da

İhtiyaç ve zaruretlerin doğurduğu pratik bilgilerdir. Birer «ilim» halinde tedvini icab eden bir çok sosyal mevzuların ise bugün ismi dahi konmuş değildir.

Natürel bilgilerin bir listesini yaptığımızda manzara değişir. On yedinci ve on sekizinci asırlara kadar daha ziyade spekülatif ve pratik mahiyette olan mahdud natürel bilgilerin bu asırlarda pozitifleşmeğe ve siyantifikleşmeğe başladığını görüyoruz. Natürel bilgilerin pozitifleşmesini ve siyantifikleşmesini büyük fakat umumî vasıfça daha ziyade «maddî» bir medeniyetin inkişafı takip ediyor. Bu madde medeniyeti içinde gassy olan insan sosyal medeniyette geri kalıyor.

Şüphe yok ki beşeriyetin bugünkü ıztırablarının en büyük sebeplerinden biri, belki başlıcası, sosyal bilgilerin henüz kâfi derecede pozitif ve siyantifik bir hale gelmemiş bulunmasıdır. Filozoflar ilk filozoftan beri cemiyet hâdise ve meseleleri üzerinde spekülasyon'lar yapagelmüşlerdir . On yedinci asırdan itibaren şehirlerin süratle büyümesi ve sıkışması, kapitalizm ve imperyalizm'in inkişafı millî ve beynelmîl bir çok sosyal derdler doğurmuş ve mütefekkirleri bunlar üzerinde düşünmeğe, müşahedeler ve tetkikler yapmağa sevketmiştir. Bunun neticesi olarak on dokuzuncu asırda sosyal bilgilerin «fen»leşmeğe başladığını görüyoruz. Buhranlar u-

mumiyetle insan kabiliyetlerinin inkişafına ve hususiyetle alâkadar ettikleri hayat şubelerinin bir ilerleme sıçrayışı yapmasına hizmet ederler. Bu itibarla beşeriyetin Büyük Harbla beraber en koyu yerine girmiş bulunduğu son zamanların büyük ve çok derin sosyal buhran devresi sosyal bilgilerde büyük ve süratlı bir inkişaf husule getirecektir, getirmektedir.

On sekizinci ve on dokuzuncu asırlarda natürel bilgilerdeki ilerlemeyi kavrayan Garb memleketleri, evvelce Şark memleketlerinden çok geri buldukları halde, kısa bir zamanda bunları çok geride bırakan bir maddî medeniyet kurmuşlardır. Yirminci asırda sosyal bilgilerdeki ilerlemeyi kavrayan memleketler de «muavazencî ve hakikî medeniyet» te öteki memleketleri süratle geçeceklerdir.

Atatürk Türkiyesi sosyal bilgileri kavramak ve bunlarda ileri hamleyi yapmak için bütün imkânlara maliktir. Çünkü, Türkiye'de yanlış bir sosyal inkişafın biriktirdiği hiç bir sed yoktur. Enerjimizi yıkmakta israf etmeyeceğiz, yapmakta kullanacağız. Bundan başka Kemalizm hem Türkiye için en uygun bir politika bilgisinin, hem de aydınlık ve duru bir cemiyet görüşünün esaslarını koymuş bulunmaktadır.

Bugün Türk münevverine düşen büyük vazifelerden biri Kemalizm'in ilmini yapmak ve politika üzerinde her müsbet bilgi şubesinde çalışıldığı

gibi ilim metodlarile çalışmaktır. Ancak bu suretledir ki cemiyet kanunlarından faydalanma fenni olan politikayı bir «cemiyet mühendisliği» haline getirebiliriz.

Kemalizm ve politika bilgisi üzerinde bir kaç menba :

- 1— «Nutuk», Gazi Mustafa Kemal.
- 2— «Tarih» cild IV.
- 3— «İsmet Paşanın Nutukları».
- 4— « İnkılâb Dersleri » nden kitab halinde basılmış olanlar: Hikmet Bayur, Recep Peker, Yusuf Kemal Tengerşenkin dersleri.

5— *Türk Teşkilâtı Esasiye Kanunu.*

6— *C. H. P. Programı.*

7— «*A Political and Cultural History of Modern Europe*», Carlton J. H. Hayes, 2 vols., 1936, MacMillan (*Modern Avrupanın Politika ve Kültür Tarihi*).

8— «*Recent Political Thought*», Francis W. Coker, 1934, Appleton Century. (*Son Zamanlarda Politika Fikriyatı*).

9— *Political Handbook of the World*, Walter H. Mallory, 1936, Harper & Brothers. (*Dünya Politika Rehberi*).

R. PEKER'İN İŞ KANUNUNU İZAHI

[8 haziran 1936 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi İş Kanununun müzakeresini bitirmiş ve kanunu kabul etmiştir. Üzerinde senelerdenberi hükümet ve meclisçe çalışılmakta olan bu kanun Kemalizm'in sosyal inkişafında mühim bir merhale teşkil etmektedir. Başka rejimlerin İş Kanunlarından Türk rejimine hâs bir görüş esasile ayrılan bu kanunun ehemmiyetini ve hususiyetlerini anlatmak üzere Kütahya sayısları Recep Peker'in mecliste verdiği beyanatı aşağıya geçiriyoruz.]

Recep Peker (Kütahya) — Arkadaşlar; lâyihasının hazırlanması için uzun yıllar emek çektiğken sonra derin bir ilgi ile en doğru yolları araştırıp bulmak için B. M. Meclisinin günlerce müzakere ettiği, iş kanunu; şu anda reyeye konulmak üzere bulunuyor. Bu fırsattan istifade edip yeni Türkiye Cumhuriyeti rejiminin en esaslı noktalarından birini teşkil eden iş hususundaki telâhkesine aydınlık verecek bir kaç esas noktayı size arz etmek istiyorum.

Arkadaşlar, bir defa bu lâyiha biraz geç kaldı gibi görünüyor. Fakat, biliyorsunuz ki, Devletin, son on yılın esaslı çalışmaları içinde, bu iş kanunu lâyihası da başlıca yer almıştır. Fakat Hükümet ve Meclis siyasal ve ulusal

hayatımıza en uygun şekilleri bulmak ve mühim olan bu mevzuda mümkün olduğu kadar hatalardan kaçınmak için devamlı çalışmaya ile en iyi formülleri bulmaya uğraşmıştır. Öte taraftan, kanunun geç kalması hakiki hayata esaslı bir zarar da vermiş değildir. Çünkü iş kanununun ortaya koyduğu tanzimci ruhu memlekette tatbik etmek ihtiyacı ancak bu günlerde kendini göstermeğe başlamıştır. Devlet büyük sanayi hayatına yeni giriyor demektir. Bu sanayi kurulup işleme devindedir ki iş verene iş alan arasında ki âhenk ve münasebetlerin tanzimi katî bir ihtiyaç olarak duyuluyor. Bu bakımdan kanun, tam zamanında hayata doğmuş olacaktır.

Yeni iş kanunu bir rejim kanunu olacaktır. Gerçi Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının kuvvet ve Devletçe ehemmiyet bakımından birbirinden farklı yoktur. Fakat bir taraftan da içinde yaşadığımız devrin hayatı ihtiyaçlarını karşılayacak temel kaideleri koyan bir kanunun siyasal ve içtimai hayatımıza tesiri bakımından üzerinde durmak lâzım gelir. İşte yeni çıkarmakta olduğumuz İş Kanunu devletin esaslı kanunlarından bir rejim kanunudur. Bu kanunla Türkiye'de iş hayatı yeni re-

jimimizin istediği âhenk ve anlaşma yoluna girecektir.

Arkadaşlar; bizim neslin derece derece acularını tatmış olduğu liberal devlet tipinin çekiştirici, çarpıştırıcı ve yurd içinde ulus birliğini bozucu ruhunu her gün yeni bir tedbirle ortadan kaldırarak bunun yerine ulusal Devletçilik birlik ve beraberlik zihniyetinin tatbikatını hayatımıza aşıyoruz. Bunu siyasi programlarda bir nazariye, bir edebiyat ifadesi gibi yazmak ve söylemek kâfi değildir. Bunu hakikatlendirmek için memlekette kanun kuvveti lâzımdır. Liberal devlet tipi içinde işçi sınıfı ve patron sınıfı, bunun daha geniş manasile proleter ve burjuva sınıfları iki düşman cephe halinde birbirine karşı çarpışıp dururlar. Bunlar; millet birliği gibi büyük ve mukaddes davânın yanında hiçbir kıymeti olmayan ve millet varlığını tahrib eden zehirli telkinler mahsulü sunî bir heyecanın vecdi içinde vuruşup dururlar.

Bu hareket; saadeti ve esaslı ıztırap mevzuları bir olan ve her türlü mukadderatı müşterek bulunan bir yurdun sınırları içinde o yurdun kuvvet ve muvaffakiyet unsurlarının birbirilerini parçalamak için didişip durması demektir. Bu didişmelerden doğacak tek netice müsbet ulus kuvvetlerinin birbirini ifna etmesidir ki bu yüzden memleket kendi içinden dağılmak tehlikesine maruz kalır.

Türkiye ve onun kudretli ulu-

sal partisi, ideolojik naslarını programına koymuş ve imkân el verdiği gün de bu nasların derhal kanunlaştırılıp sosyal hayatın hakiki safhasında tatbiki yoluna gidilmiştir.

İşte bu iş kanunu arzettiğim bakımdan da Türkiyede ulusal devlet tipinde âhenkli ve muvazeneli bir hayatın tanzimine yarayacak bir eser olacaktır.

Arkadaşlar, liberal devlet tipi ekonomik sahada yalnız proletarya - burjuva telâkkisinin yaptığı çatışmalarla kalmamıştır. Bu tip devlet ulusun müstehlik ve müstahsil unsurları arasında da anî mücadeleler vücuda getiriyor. Bunu iş kanunu münasebetiyle söylemiyorum. Fakat bu münasebette dokunduğum, yersiz çarpışmalarla milli varlığı didikleyen zihniyetin yanlış ve zehirli tesirlerini bir başka ekonomik sahadan mütalâa ederek mevzuu aydınlatmak istiyorum. Biz bu iş kanunu ile, yurddaşların sınıflaşarak parçalara ayrılmasına karşı bir kale duvarı örüyorsak buna benzer başka kanunlarla tarifelere hâkim olmak, kredileri tanzim etmek ve fiatların kontrolü kanunları gibi tedbirlerle de her gün mütekâmil safhalarda yü"yoruz. Türkiye'de müstehlik ve müstahsil unsurlar mücadelesinin ruhuna da ortadan kaldırmış bulunuyoruz. Bütün bunlarla kavgasız uyuşma prensiplerine bağlı bir ceve istismarsız ve başları anlaşık

niyet kurma vazifesini yapma halindeyiz.

Ta ki en uzaktaki çetin, fakat parlak millî hedeflere kese yollardan en az zamanda birlik ve beraberlikle varalım. Bu, ancak birisinin kolu ötekine bağlı, birinin kalbi ötekinde çarpar bir millet kütlesi, terbiyesi ile beslenmiş olarak durmadan ileri gitmekle mümkün olur.

Arkadaşlar, yeni iş kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yeşanmasına imkân verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla millî hayatın iş alanında muvazene kurulacaktır. Yaşayan her unsurun bakasını, ilerlemesini temin edecek en büyük ve en esaslı unsur, muvazenedir. Muvazenesiz her şey yıkılmağa mahkûmdur. Fizik ve fizyolojik hayatta olduğu gibi sosyal hayatta da bu böyledir. Hayatta olan her şey için böyledir. Bilhassa bizim çetin devrimizde millî varlıkta muvazene, âhenk bir kere bozuldu mu havasız kalmış bir hayat gibi o millet yıkılmağa ve sömeğe mahkûmdur.

Evet bu İş Kanunu, iş hayatımızda muvazene kuracaktır. Yani Türkiye Büyük Millet Meclisinin şimdi kabul etmek üzere bulunduğu bu kanun işçilerin hakkını millî birlik havası içinde dikkatle korumakla beraber yalnız bununla kalmıyacak, iş veren unsurların da

hak ve vazifelerini tesbit etmiş olacaktır.

Biz bu eserle tek taraflı bir maksad takib edecek yolda değil, hakları ve karşılıklı durumları tanzim edilmiş bir iş hayatı ile milliyetçi ve halkçı bir iş ve çalışma cephesi kuracak yolda yürüyoruz. Bu nokta çok iyi anlaşılmalıdır. Her çalışan, yanında çalışılan yurddaşın haklarını sayacak ve bununla millî ufukta her hangi yanlış, beynelmilelci telâkkilerle sislenmiş parçalar varsa bunlar açılıp aydınlanarak iş alanlarla verener millî ve kudretli bir blok halinde yeni Türkiyenin inşası eserinde elele, kolkola uzun hedeflere doğru koşarak mesafeler alacaklardır.

Şunu da söyleyeyim: Bugün çok işçi bulunan bazı muntakalardan toplu işçi arkadaşların iş kanununun kabulü münasebetiyle Partiyeye yazdıkları sevinçlerini bildiren telgraflar aldım. Bu netice iyi bir duygu mahsulüdür. Bu ifadeler Türkiye'deki işçilerin millî duyguyu kendilerine esas ve prensip tuttuklarını gösterir.

Benden önce bu kürsüde arkadaşlar arasında bir yanlış anlaşılma olduğunu gösteren sözler geçti. Bu arkadaşların sözleri bana tekrar bir tavzih vazifesi ilham etti. Bu vazifeyi yapmak üzere bazı şeyler daha söyleyeceğim:

Arkadaşlar; hakikaten hukuk denilen müessesese milletler hayatının yeni icablarından olarak yeni

girilen yeni hayatta ilerleme esaslarının icabettirdiği süratle uygun bir hızla yeni rejimin arkasından gelip yetişemiyor. Bu, bir hakikattir. İnkulâpların ileri hayattı icabı olan yeni esaslar ortaya konulur ve bu hayat derhal başlar. Fakat bu ileri gidiş hızının içinde en geri kalan kısım hukuktur. Bu geri kalış benzer ahvalde her yerde böyledir; yoksa şimdiki Türk hukuku telâkkisinin, Roma hukuku, mecelle hukuku gibi bir takım telâkkiye saplanıp kalması demek değildir.

Hukuk müessesesinin mahiyetinde bir ağır ilerleyiş hali vardır. Bir çok hukuk profesörleri bir nevi eski hukuk otoritesi farzederek bunun her müşkülü halleder doğmatik mahiyeti bu ilerleyişe mânidir, mütalâasını yürütüyorlar.

Fakat inkulâpçı bir zihniyet, ileri gidiş için attığı her adıma uygun bir ayak uydurucu ile, hukukun da kendi arkasından gelmesini ister. Bu, inkulâbın hakkıdır.

Meselâ biz deriz ki (devletçiyiz), fakat hepimiz itiraf ederiz ki Türkiyede mevcut olan hukuk, bir çok çizgilerle - bunların düzeltilmesi için bir çok çalışılması ve bir çok çizgilerinin değiştirilmesi - devletin tam zıddına olarak, liberal bir takım unsurları taşımaktadır. Büyük Meclisin bu çalışmaları, bu heyecanlı ve bu milleti çalıştırdığımız, sayesinde elbette bunların hepsi düzelecektir.

Yeni bir eser kurarken o eserin

mühim bir noktasına gelip bir çengel takılır, eski hukuktan, filân kanunun filân maddesi o işle taaruz eder. Bu taaruzu, hukuk müessesesinin ileri gidiş hamlesine engel oluşundaki kusuruna vermekle beraber, işi yaparken de o çengele takılmamak lâzımdır.

Eski hayatımızdan kalma hukuk bir çok unsurlarıyla ecnebidir. Bir çokları semavî telâkkilerin hâkim olduğu devirlerden ve bir kısmı da liberal fikirlerden gelmiştir. Bir milletin hayatında kendinden olmıyan müstevli unsur, yalnız hukuk değildir. Onun gibi kültür de ecnebi ve müstevli olabilir. Osmanlı Devletinin kültür hayatında millî olmayan bir ecnebi istilâsı yok mu idi? Hukuk gibi, kültür ve fikir de müstevli olabilir. Gerçi muasır medeniyetin ileri fikirlerinden hiç bir millet müstagni olmaz. Fakat ecnebi ilim unsurları, tarihteki yerimizi örterek bize şeref kaydeden safhaları silmişler ve kültürde olsun, hukukta olsun ibda ettikleri halimize uymayan şeyleri bir ihracat metaı gibi bize yollamışlardır. Orijinal inkulâbımızın ileri gidiş hamlesi içinde bizi arkadan tutan unsur, ne olursa olsun, bir defa onun simasına bakıp yabancı ve zararlı damgasını vurduktan sonra, kendi hayatımızı tanzim için millî varlığımızın verdiği kuvvetle arkadan tutanı veya arkaya çeken tepmekten başka çare yoktur.

Maksada geleyim, ve son söz olarak arz edeyim ki, bu kanun

kabul olunduktan sonra esasen bozulmamış ruhları, hepimizin olduğu gibi milli hisle dolu olan türk işçileriyle iş verenleri ve Türkiye'deki bütün verim ve kuvvet unsurları, doğru yolu daha iyi bulmuş ve birbirini daha iyi anlar bir şekle girmiş olacaktır. Aslında

türk işçisi bir yıkıcı, bir bozguna değil, başlanan büyük milli eseri tamamlayıcı bir unsurdur.

Bundan sonra onun bu vasfı daha kuvvetlenerek milli birlik içinde, milli iş beraberliği ile lâayik olduğu safta daha şerefli mevkiini alacaktır.

TÜRKİYE'DE İŞ KANUNU TARİHÇESİ

SAMET AĞAOĞLU

Memleketin girmiş olduğu imar ve sanayileşme hareketi bir yandan bizzat devletin başardığı büyük iş sahaları diğer taraftan özel teşebbüslere bırakılan iş sahaları üzerinde çalışacak ve sayısız gün geçtikçe artacak olan işçilerin yani bir kısım vatandaşların daha esaslı bir surette himayesi bu günün belli başlı endişelerinden birisidir. İşçi adedi gün geçtikçe artmaktadır. Teşviki sanayiden istifade eden müesseselerde 1932 senesine nisbetle 1933 senesinde tam 10.000 yeni işçi vardır.

Devletin müdahalesi zarureti kabul edildikten sonra akla gelen ilk mesele şu idi : nasıl bir kanun yapmalıdır? Kül halinde bütün iş münasebetlerini tanzim eden bir kanun mu? Yoksa her iş sahası için veya her mıntaka için inkişafı derecesine göre hususi kanunlar mı?

Bu iki fikir ve yol aynı derecede kuvvetle müdafaa edilebilirdi. Kül halinde bir kanun yapmak bir taraftan ekonomik bir faydayı temin etmektedir. Filhakika bu suretle kol kuvvetinin, kadın ve çocukların suistimaline mani olunarak vatandaşların sıhhat ve bedenini korumak aynı zamanda geçim seviyesini inkişaf ettirmek mümkün olacaktır.

Kül halinde bir kanun yapmak sosyal bir faydayı da temin edecekti. Bu suretle sınıf zihniyeti doğuşunu, ve

sınıf mücadelelerinin önüne geçmiş olunabilirdi.

İkinci yol da kuvvetle müdafaa edilebilirdi. Denilebilir ki kül halinde bir kanun yapmak inkişaf etmemiş iş sahalarının ilerlemesine evvel-den mani olmaktadır. Bu suretle hususi teşebbüslerin hayırlı ilerlemelerine kayıtlar çekmiş olunabilir. Diğer memleketlerde iş kanunları birer olgunlaşmış ihtiyacın mahsulüdürler ve yavaş yavaş meydana gelmişlerdir. Bizde kül halinde bir iş kanununun tanzim ettiği münasebetlerin bir çoğu henüz doğmamıştır.

Bu iki fikrin tezahürünü birbirini arkasından memleketimizde görmek mümkündür. Filhakika Milli Savaş senelerinde tesanütçülerin programı birinci fikrin ifadesidir. Keza 340 projesinin Ticaret Encümeninde görüldüğü değişmeler ikinci fikrin tezahürüdür. Nihayet son kabul edilen kanun projesi üzerinde de bu iki temayül çarpışmıştır. İlk evvel ayrı ayrı kanunlar yapılmasına karar verilmişken sonra bundan vaz geçilmiş ve kül halinde bir kanun yapmak fikri galebe çalmıştır.

Memleketimizde kül halinde bir iş kanunu yapmak temayülleri dnilebilir ki Milli Savaş içinde başlamıştır. Henüz vazih ve belli olmamakla beraber bilhassa Birinci Teşkilatı Esasienin kabulünden evvelki günlerde

devletin sosyalist bir mahiyet alması mevzuubahs olunca ortaya atılan ana kanun yasalarında bu temayül görüktü. Tesanütçülerin programı bu tezahürün kat'î bir ifadesidir. Filhakika programda Türkiye vatandaşları mesleklere göre tasnif edilmişlerdir. Vatandaşların devlet idaresine iştirakleri meslekleri vasıtasile olacaktır. İntihabatta rey meslekler tarafından verilecektir. Bir nevi kooperatif devlet teşkilâtı tasavvur eden bu program etrafında münakaşalar oldu. Programı teyiden Meclise mesleki intihab usulünün kabul edilmesi teklif edildi. Fakat bu teklif reddedildi.

İşte başlayan bu umumî temayülden sonradır ki Ereğli ve Zonguldak havzasına ait kanun meydana çıktı.

Fikirlerde başlayan kül halinde iş kanunu yapmak arzusu nihayet umumî projelere vardı.

Projeler Devlet Şurasına ve Meclise intikal etmemiş olanları hariç 3 tanedir :

1— 13/1/1340 tarihli İş Kanunu Lâyihası,

2— 2/3/1932 tarihli İş Kanunu Lâyihası,

3— 3008 numaralı İş Kanunu.

1— 340 Tarihli İş Kanunu Lâyihası.

Bu lâyiha Ticaret Vekâleti tarafından hazırlandı. İlk şekli 122 maddeden mürekkeptir. Sonra Meclis Ticaret Encümeninde değişmelere maruz kalarak 99 maddeye indi.

Ticaret Encümeni tarafından yapılan değişmeler hattâ denilebilir ki büsbütün yeni bir İş Kanunu lâyihası meydana çıkardı. Her ne kadar Ticaret Encümeni esbabı mucibesinde ya-

pılan değişikliklerin daha çok şekle ait olduğu yazılı ise de hakikatte Ticaret Vekâleti projesi baştan başa altüst edildi.

340 lâyihasının Vekâlet esbabı mucibesinden öğreniyoruz ki kanunun hazırlanmasına âmil olan sebepler şunlardır :

İş Kanunlarını Avrupa'da doğuran sebep liberal ekonomi siyasetinin fena kullanılması oldu. Bizde kütle halinde işçi ve büyük endüstri yoktur. Fakat olacaktır. Bunun içindir ki mümkün olduğu kadar çabuk inkişaf etmeği temin etmek gayesile ve işçilerin en iyi randımanını alabilmek düşüncesiyle iş sahalarını kanunî kontrol altına almak ve kapitale emek arasındaki ihtilâfların önüne geçmek icabeder.

Lâyhada kül halinde bir İş Kanununun ihtiva etmesi lâzımgelen sigortalar, mesleki tedrisat gibi kısımlar başka kanunlara terkedilmişti. Bunun sebebi bir taraftan vaktin dar olması ve diğer taraftan bu bahislerin zaten Avrupa'da da ayrı kanunlara mevzu teşkil etmiş bulunmasıdır.

Her ne kadar 8 saatlik çalışma müddeti en sıhhi ve normal müddet ise de memleketimizin muhtaç olduğu çabuk ilerleme çalışma müddetini günde 10 saat ve haftada 60 saat olarak tesbit etmek mecburiyetini vaz etti, ve yine aynı sebeplerle endüstriye kabul yaş 14 yerine 12 olarak kabul edildi.

Pek kısa bir surette hulâsa ettiğimiz esbabı mucibeye bağlı kanun lâyihası şu meseleleri tanzim etmekte idi :

A— İşin şartları,

- B— *Işin tanzimi,*
 C— *Ferdi ve müşterek iş mukavelesi,*
 D— *Emniyet ve sıhhat tedabiri,*
 E— *Teftiş,*
 F— *Kanunun tatbikine memur teşekkül ve unsurlar.*

Şurasını işaret edelim ki proje bu yazdığımız tasnif dahilinde değildir. Bilâkis karmakarışık bir vaziyette hiç bir tasnife riayet edilmeden 22 bahsa ayrılmıştır.

Proje yalnız iş meseleleri üzerinde kalmamıştı. Aynı zamanda esnaflık münasebetlerini de oldukça mufassal bir surette tanzim etmekte idi.

2— 1932 tarihli İş Kanunu projesi.

192 maddeden ibaret olan bu proje esbabı mucibesi ne gibi âmillerle hazırlanmış olduğunu bize anlatmaktadır :

« Millî iktisadiyatımızın günden güne inkişafı neticesi olarak bilhassa büyük şehirlerimizde mütemerkez bir sanayi ve ticaret hayatı teessüs etmektedir. Dükkanında küçük sermayesi alış veriş eden esnafın, çırağın yahut bir iki işçisile çalışan küçük sanat sahiblerinin yani başında fert halinde veya şirket halinde yüksek sermayelerle bir çok kol kuvvetlerini birleştiren büyük istihsal müesseseleri zuhur etmiştir. Modern iktisadiyatın terakki ettiği her memlekette az çok farklarla muttarit bir şekilde zuhur eden bu temerküz hâdisesi devlete vazifeler çıkarmıştır.

Filhakika insan kümelerinin iktisadi ve içtimai ihtiyaçları düşünülerek esaslı hatlarla tanzim ve tensik edilmeyecek olursa bu hükümlerin

sinelerinde taşıdıkları kuvvet ve esas cemiyet için sarsıntılar vücuda getirecek şekilde muzir ceryanlar alabilir. Bunun böyle olduğu tarihen görülmüştür. Bu itibarla işçi kümelerinin içtimai ve iktisadi ihtiyaçları itibarile ve iş sahibleriyle olan münasebetleri noktai nazarından ihtiyaç ve vaziyetleri tesbit etmek için devletin müdahalesi zaruret halini almış olduğundan iş şartları ve çalışma hürriyetinin fert ve cemiyetin yüksek menfaatlarına uygun bir tarzda tanzimi, bu vazifelerin ifası en acil ve mühimmidir. İş Kanunu bu maksat için yapılmıştır. Mevcut hukuki mevzuatımız bu maksadı temine kâfi gelmemektedir. Çünkü bu mevzuatta işçi ve iş sahibi münasebetleri daha ziyade ferdi hak ve menfaatlar noktai nazarından müteale edilmekte ve meselenin içtimai cephesi ikinci plâna düşürülmektedir. Halbuki bugünkü büyük istihsal rejiminde bu münasebetler ferdi hak ve menfaatlar hududunu aşmış ve bütün bir milletin hal ve atısını alâkadar eden yüksek içtimai menfaatlar şeklini almış bulunuyor. Binaenaleyh meseleye bu cepheden bakmak ve iktisaden müşterek ve mütesanit bir rol oynayan sâ-y ile sermaye arasında millî menfaatlar noktasından da tesanüt temin etmek şarttır.

Şimdiye kadar iş şartlarının tayininde işçi ve iş sahibi serbest mukavele ahkâmına tabi idiler. Fakat işçi ile iş sahibini bağlayan mukavele şirket değil hizmet mukavelesi olduğundan sermayenin kuvveti önünde sâ-y müdafaasız kalmakta idi. Filvaki bu mukavele iki taraflıdır; taraflar

mukavele şartlarını serbestçe münakaşa ederek tesbit edeceklerdir. Fakat fiiliyatta meselâ bir müteahhit işçi alma ve çalışma şartlarını münasese için en kârlı bir şekilde kendisi tayin etmekte ve bunun karşısında günlük yiyeceğini kazanmağa mecbur olan işçiye boyun eğmekten başka çare kalmamaktadır. Bu günkü şahsî teşebbüs, rekabet sisteminde bir iş sahibinin her şeyden evvel düşündüğü ucuz mal etmek, fazla istihsal, fazla kâr etmektir. Kanunî bir murakabeye tabi olmaksızın iş şartlarını bizzat tayin eden iş sahipleri işçilerini insani ve ruhi ihtiyaçlarından mahrum bir istihsal âmili, bir makine gibi görmektedirler.

Şüphesiz istihsalın artması millî refahın artması demektir. İşlerde kâr fazlalığı şahsî teşebbüs ve gayretin esaslı şartıdır. Fakat memleketin işçileri yalnız istihsal değil, fakat aynı zamanda millî servetlerin en kıymetlisidir.

Binaenaleyh bu mühim servetin randımanlı evsafa hüsni muhafazası ve tenmiyesi millî bir vazife olduğu da daima göz önünde tutulmalıdır.

Rekabet sahasında muvaffakiyet ve fazla kâr endişesi içinde iş sahiplerinin ekseriya düşünmedikleri bu serveti israftan korumak, işçi hayatını iyileştirmek. İşte İş Kanununun gayesi.

Sâyi himaye etmek evvelâ alının emeğiyle geçinen vatandaşlara refah ve saadet imkânları vermek, saniyen de Türk Cumhuriyetinin kuvvetlerini feyiz ve hayatın menbalarını koru-

mak demektir. Yoksa işçilerin menfaatını iş sahiplerinin menfaatlarına tercih etmek değildir.

Esasen bu iki sınıf müstahsilin menfaatları mütesanittir. Ve aynı bir istikamette gider. İş sahiplerinin bu kârı işçilerin zararına olmadığı gibi işçi hayatının iyileşmesi de iş sahiplerinin zararına değildir. Fakat yukarıda denildiği gibi fiiliyatta iş sahipleri bu menfaat birliğini görmemektedir. Bu sebeble sâyin ve dolayısıyla içtimai heyetin zararına olarak tesanüt bozulmakta, iki taraf menfaatları arasında muvazenesizlik hasıl olmaktadır. Şu halde sâyi kanunî bir himaye altına alarak iki taraf menfaatlarını içtimai adalete en muvafık bir şekilde tevzin lâzımgelir. Bu ise fert ve zümre menfaatlarının fevkinde millî menfaatleri ve rabtaları temsil eden devletin en yüksek vazifelerinden biridir.

Demokrasinin hakiki icablarına sadık kalabilmek için iktisadi faaliyetlere kanunî hudutlar çizmek hususile işçi meselesini bir devlet meselesi olarak kabul etmek zaruridir. Çünkü millî saadet fert ve sınıf menfaati fevkindeki umumî refaha istinat eder. Halbuki hudutsuz ve murakabesiz bir mukavele serbestisi, yahut bir çalışma hürriyeti hususî menfaatlar sahasında zayıflarla kavilerin karşı karşıya gelmesi sâyin sermaye menfaatına âlet olması işçilerin maddî sefalet ve manevî sukutlarıyla neticelenmektedir.

Sâyin himayesi, işçi hayatının iyileşmesini, iş sahiplerinin hissi fedakârlıklarından beklemenin faydasız olduğunu başka memleketlerde yapı-

lan tecrübeler göstermiştir. İktisadi fertçiliğin anası sayılan İngiltere işçi meselelerinde devletin müdahalesini her memleketten evvel kabul etmiştir. Geçen asrın ikinci nısfından itibaren diğer memleketler dahi harekete gelerek Fransa, Almanya, İtalya ve sairede iş kanunları yapılmıştır. Bu suretle işçi meselesi hukuku medeniyeleer sahasından çıkararak memleketlerin hal ve atisini alâkadar eden içtimal meseleler arasında geçmiştir. Elyevm aynı mesele bütün devletlerin teşriî faaliyetlerinin en mühim kısmını teşkil etmektedir.

İktisadi inkişafımızın ilk devrelerinde bulunduğumuz bir sırada devletin istihsal faaliyetlerini kayıt şeklinde işçi meselelerine müdahalesi haddi zatında çok nazik bir mesele teşkil eder. Fakat intihab edilecek usul, alınacak tedbirlerin vus'at ve şekline tealluk eden bu nezaket daima göz önünde tutulmuş ve İş Kanununun tanziminde en mühim ihtiyaçlardan alınan direktifler üzerinde yürünmüştür.

İktisadi teşkilâtımızın şahsî teşebbüs, serbest rekabet, çalışma ve mukavele hürriyetleri gibi hukukî esaslarına riayet edilerek yalnız bu esaslara içtimal adalet ve millî menafi icablarına göre hudutlar tayin edilmiştir.

Bu proje liberal bir zihniyetle hazırlanmıştır.

Hizmet akti, meslekî birlikler ve iş ihtilâflarının halli fransız sistemlerinin ufak bir değişmesile aynıdır. Bunun içindir ki proje memleket ekonomik ve sosyal şartlarına uygun

düşmeyen ve daha çok nazari kalan bir kıymeti haizdir.

Birincisine ve bilhassa ticaret encümeninin lâyihasına kıyas kabul etmeyecek kadar faik olan bu proje hakiki bir İş Kanununun bütün teknik vasıflarını göstermektedir. Bunun içindir ki İş Kanunları tarihimizde özel bir kıymeti olacaktır. Proje liberal telakki ile beraber beynelmilel temayülleri de ihmal etmemiştir. İşin teftişi, sırhata ait maddeler arsulusal mukavelelerin prensiplerine uygundur. Genel tasnif mükemmeldir.

Bu ilk iki projenin ana hatlarını gördükten sonra bugün kabul edilmiş olan kanunun tahliline geçebiliriz. Yalnız daha evvel Cumhuriyet Halk Partisinin bu sahadaki prensiplerini gözden geçirmek yeni kanunun ruhunu anlamak için lâzım ve faydalıdır.

Partinin 1931 programının 5 inci maddesinin 2 inci fıkrası şöyle yazılmıştı : « Milliyetçi Türk ameleli işçilerinin hayat ve haklarını ve menfaatlarını göz önünde tutacağız. Sây ile sermaye arasında ahenk tesisi, ve bir iş kanunile ihtiyaca kâfi hükümlerin vazı Partinin mühim işleri arasında görülür. »

Görülüyor ki Parti 1931 de yalnız emekle kapital arasında bir ahenk temin edecek bir iş kanunu yapmak fikrini programa koymakla iktifa etmiştir. Bu ahengin nasıl elde edileceğini göstermemiştir.

1935 Büyük Kongre programın bu açığını doldurdu. Ve devletin İş Kanunları politikasına temel olacak prensipleri meydana attı. Bu prensipler programın 9, 14, 56, 57 ve 58

inci maddelerinde toplanmıştır. Bu maddelere göre :

Hiçbir ekonomik bir işi kamu-gasaya olduğu kadar ulusal ve özel bütün kınavlar arasındaki uyuma da karşıt olamaz. İş verenlerle işçilerin çalışma birliğinde de bu uyum esas tır. İş Kanunile işçiler ve iş verenler arasındaki karşılıklı ilgiler düzenlenecektir. İş anlaşmazlıkları uzlaşma yoluyla ve buna imkân olmazsa Devletin kuracağı uzlaştırma araçlarının yargılığı ile kurtarılır. Grev ve Lock-out yasak olacaktır.

Ulusçu Türk işçilerinin hayat ve hakları ile bu esaslar içinde ilgilendiriz. Çıkarılacak İş Kanunlarımız bu esaslara uygun olacaktır.» (Mad-14).

Görülüyor ki bu madde grev ve Lock-out'u yasak ediyor. İhtilâfların hallinde emvâlî tarafların kendi aralarında anlaşmalarını temin edecek usuller konuşulacaktır. Bu usullerle anlaşma olmazsa Devletin kesin müdahale sistemi işe girecektir.

Emek ile sermaye birbirine karşı addedilmemiştir. Halbuki 1932 deki programın yukarıda yazdığımız maddesinde emekle sermayenin karşılıklı oldukları fikri galipti. Ve aralarında bir muvazene yapmak mevzuubahisti. 1935 programına göre ise emek ve sermaye ulusal ekonominin birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan iki unsurdur. İkisi birden ulusal ve ekonomik vahdeti temin ederler. Ataların da zıddiyet olamaz.

(Partinin bu telakkisi bize büyük Fransız hukukçusu Duguit'in nazariyesini hatırlatıyor. Duguit şöyle diyor : « Ekonomik ve sosyal bir kuvvetle siyasî kuvvet arasında bir

karşılık ve zıddiyet olamaz. Bunun içindir ki sendikalist hareketin Devlet aleyhtarı ve parlemen aleyhtarı bir hareket olduğunu söylemek hatadır. Yine ekonomik ve sosyal kuvvetle siyasî kuvvet arasında bir muhalefet olduğunu söylemek te yanlıştır. Eğer bir sosyete içinde öyle bir muhalefet gözükürse bu anormal bir haldir ve geçicidir. »

Programın 9 uncu maddesine göre Parti sigorta işle chemmiyeti derecesinde uğraşmayı kabul etmiştir. Buradaki sigorta sosyal sigortayı ifade etmektedir. Bu madde ile yeni projenin bir temelini sosyal sigorta ve bilhassa işçi sigortasına ait temelini de koymuş bulunuyor.

56 ncı maddenin (C) fıkrası müstakbel İş Kanununda çocukların ve kadınların himayesini temin etmiş oluyor. Bu maddeye göre işçi olan yerlerde işçi anaları ve çocuklarını koruması Partinin gayelerindedir.

58 inci madde bu prensipi tamamlamaktadır. Bu maddeye göre işçilerin ve ailelerinin sosyal bakımdan ihtiyaçlarının düşünülmesi esastır. Hayatını çalışarak kazanmak yükümü altında bulunan kadınlar için iş bölgelerinde çocuk evleri açılacaktır.

75 nci madde 9 ncu madde ile düşünülen sosyal sigortanın hudutlarını temin ediyor diyebiliriz. Filhakika bu maddeye göre kimsesiz çocuklar yardımı ihtiyacı olan ihtiyarlar ve sakatlar ulusun koruyuculuğu altındadır.

Programın 68 inci maddesi de İş Kanunları bakımından mühim bir meseleye dokunmaktadır. Bu maddeye göre işçiler Parti programına göre

birlik yapabilirler. Bu birliğin gayesi ulusal birliği tamamlamak ve ona kuvvet vermektir. Yalnız bu birlik bir sınıf zihniyetinin tezahürü olmaz. 66ncı madde birliklerin sınıf kavgasına âlet olmayacaklarını söyleyerek Türkiye'de kurulacak sendikaların hakiki mahiyetini ortaya atmış oluyor. Diğer taraftan yine 66ncı maddeye göre bu sendika kökü dışarda olan bir cemiyete de bağlı bulunamaz. Bu suretle enternasyonal bir birlik azası şeklinde Türk amelesi teşkilâtlandırılmaz.

Bu maddelerin İş Kanununa verdiği çerçeveye şöyle gösterilebilir :

- 1— Sosyal sulhun temini yani grev ve lock-out'un yasaklığı,
- 2— Sosyal sigorta,
- 3— Kadın ve çocukların himayesi,
- 4— Mesleki birlikler.

Bunlardan başka programın 10 uncu maddesi trüst ve kartellere izin vermiyerek çok mühim bir prensibi vazetmiş oluyor. Trüst ve karteller istihlal bakımından tipik patron birlikleridir. Parti Programı bu nevi birliklere müsaade etmiyor. O halde gerek patron ve gerek işçi memleketin iktisadi vahadeti içinde her nevi hususi menfaat fikrinden uzak teşekkülere bağlanabilirler.

ANADOLUYU KUCAKLAYAN GENÇ

ŞEVKET AZİZ KANSU

1934 te Oxford'dan dönüyordum. Bayan Noel Roger ısrar ediyor :

— Tekrar ediniz, ne diyordunuz?

— İçim ve kafam Anadoluyu yaşıyor. Bir gençlik Anadoluyu *zapt ediyor*. Tabirimi bağışlayın. « *ulusal misyoner* » lik ruhu ile yanan bir gençlik. Bizde de bu yeşil yurdlar gibi yurdlar doğuyor. Bizde de *Laboratorium* ve *Cogitatorium* lar doğuyor. Hayatı ebedileştiren, hayatı tazeyen, hayatı düşündüren, hayatı *zapteden* ruhla dolu, manevî kazma ve kürekle yüklü bir gençlik...

— Bana yeni bir roman mevzuu veriyorsunuz. Bu « *ulusal misyoner* » lik ruhunu nasıl bir genç yaşatacak? Güzel Türkiye'nizde böyle bir ülkeye koşan böyle bir gençliğin hayatını, arzularını, cıdallerini yazmak ne kadar isterim.

Bayan Noel Roger'ye Türk topraklarında yapıcı, kurucu, kucaklayıcı ve kafalı bir iradenin *hayat-memleket* davasındaki idealinden bahsedeli beri bu davanın ne çetin ve sarstılmaz bir *Türk hakikati* olacağını düşündüm.

Elle tutulur ve gözle görülür bir *Türk hakikati*. Bayana dediğim gibi tabirimi mazur görün « *ulusal misyoner* » lik ruhu ile ateşlenen, iradelenen bir gençlik bilgi ve teknik ile kanalizasyon olan hayat - memleket istek

ve ihtiyaçlarını elbette manevî kazma ve küreklere dökerek işleyecek. Anadolunun şehirlerinde, kasabalarında değil, köylerinde bu manivelalarla işleyen kazma ve küreklere yaratacakları işi, memleket işini, memleket yapısının memleket *imarını* düşününüz.

Hayat, toprak, yurd, gök, deniz, orman, dağ, akan sular insan karşısında insan kafa ve elile kıymet alıyorlar. Türk topraklarının *hayatı*, gök, ormanı, dağ ve denizi Türk insanının karşısında Türk insanının kafa ve elile *Türk manasını* almağa mecburdur.

Türk inkılabının hayat kıymetlerine lâyık hayat kıymetlerini Anadolu topraklarına bu gençlikten başka kim mukaddes birer *tohum* gibi ekecektir?

Bu öyle bir gençlik ki, kafasında hayat ve dünyanın felsefi telakkisi yanında *hayat ve dünyanın ilmi telakkisi* yaşayacak : *Apollon* ve *Dionysos* onun yabancı olmayacak. Hayat cıdalını, memleket cıdalını, kafa cıdalını Türk topraklarının bereketinde, Türk anıtlarının yükselmesinde, Türk dağlarının delinmesinde, Türk nehirlerinin düzelmesinde, Türk ormanlarının büyümesinde, Türk köylerinin çoğalmasında, *güzelleşmesin-*

de, Türk bilgisinin zenginleşmesi uğrunda akıtacak. Bir gençlik ki, kendiliğinden, ruhunun taşan enerjisi ile memleketin *ruh ve madde* imarında maddî vasıta ve kıymetlerin üzerine kendi varlığından varlıklar katacak. Bir gençlik ki Türk topraklarının insan kesafetini yüzde yüz çıkaracak.

Bu böyledir. Çünkü hayat böyledir.

Anadoluyu kucaklayan genç ! Beden ve ruh kıymetlerini ölç. Beden ve ruh kıymetlerini bir çeliğe verilen su ve dövülen bir demir gibi sen de sertleştir. Kafanda bilgi, ellerinde teknik, dudaklarında taze ve güler bir şarkı bu güzel Anadolu'da, bu güzel yaylada, bu güzel topraklarda, bu derin ve canlı yurdda *Türk hakikati* nin amelesi ol !

Türkiye Ekonomi Tarihi Hakkında Araştırmalar

OSMANLI MÜELLİFLERİNDE EKONOMİK DÜŞÜNCELER

M. FUAD KÖPRÜLÜ

Profesör İbrahim Fazıl Pelin, « Beynelmülâle ticaret ve finans münasebetleri bakımından Türkiye» adlı yazısında [*Siyasal Bilgiler*, sayı 61, 1936, s. 19-26], bu büyük meselenin bilhassa XIX uncu asırdaki vaziyetini tetkik etmekte ve Cumhuriyet Türkiye'sinin bu vaziyeti nasıl düzelttiğini anlatmaktadır. Kapitalizm hakkında Sombart'ın fikirlerine ve tasniflerine dayanan muharrir, Avrupa emperyalizminin, 1838 ticaret muahedeleriyle başlayarak, Osmanlı imparatorluğunu ticaret ve finans bakımlarından nasıl tazyik ettiğini ve ticaret muvazenesinin aleyhimize olarak nasıl bozulduğunu kısaca izah ediyor.

İmparatorluğun, daha evvelki zamanlarda Avrupa ile ticarî münasebetlerinin mahiyeti, bu yazıda, yalnız üç beş satırla şu şekilde hulâsa edilmektedir :

XIX uncu asır ortalarına kadar Garb ile büyük bir ticaretimiz yoktur; kapitülasyonlar yalnız yüzde üçü geçmiyen hafif bir gümrük resmi alınmasına müsaittir. Dahillî müruriyeler bunun çok fevkindedir. Bütün bu devirde, XVI'ncı asırdan sonra Garbı saran *merkantilizm* yani hi-maye sisteminden Osmanlı imparatorluğu haberdar olmamıştır. Tarihlerimizde buna ait bir kayıt yoktur. Hi-maye namına tatbik edilen yegâne si-

yaset, ihracat memnuiyetleri idi. O zamanlar kendi küçük sanayimiz kendimize yetiyordu; Garb'tan aldığımız ancak bazı lüks eşyası olduğundan, memlekette ticaret muvazenesi açığı diye birşey mevcut değildi [s. 20]. 1838 ticaret muahedeleri ihracat memnuiyetlerini kaldırarak bunu yalnız % 12 resme tabi tutmuş, ithalât resimlerini % 5 e çıkarmıştı. Tarihlerimiz XIX uncu asır ortalarında makinenin tehdidinden memleket siyasetinin haberdar olduğuna dair bir nişan vermiyor. Bunu idrâk edebilmek için daha yarım asır kadar bir müddet geçmesi lâzımdır. 1861 ticaret muahedeleriyle aynı açık kapı siyasetinin devamını görüyoruz : Yalnız, ihracat ve transit resimleri ham madde alan kapitalist memleketlerin faydasına % 4 e indiriliyor; ithalât resimleri ise imparatorluk varidatını yükseltmek için % 8 e çıkarılıyor. Ancak 1883 de, Bâbıâli, *târife* usulünü koymak, ve gümrük resmini arttırmak için teşebbüslerde bulunuyor ki, tâ Umumi Harbe kadar bunun müsbet bir neticesi elde edilemiyor. Ticaret muvazenesi, mültemadi surette aleyhimize olarak bozulmakta devam ediyor. Kırım Harbille başlayan Osmanlı istikrazları ise, Abdülaziz devri sonlarında 250 milyon altına çıkarak, memlekete bir yarım müstemleke haline sokuyor [s. 21-22].

Muharririn esasen toplu ve kısa bir şekilde yazdığı bu faydalı makaleyi ve bilhassa onun malî cihetlerini burada daha uzun bir tahlile tabi tutacak değiliz. Yalnız şunu söyleyelim ki o makalede üç beş satırda hulâsa edilmiş olan « Osmanlı imparatorluğunun XIX uncu asır ortalarına kadar Avrupa ile ticarî münasebetleri » meselesi, o kadar basit değildir. Hele « XIX uncu asır ortalarına kadar Garp ile büyük bir ticaretimiz olmadığı » mütaleası -büyük kelimesi türlü türlü te'villere müsait lâstikli bir ifade olmakla beraber- tamamiyle doğru sayılamaz. Bundan başka, Türkiye'nin ekonomik vaziyeti, her halde XVI ncı asırdan XIX uncu asra kadar, pek tabiidir ki aynı vaziyette kalmamıştır. Binaenaleyh XIX uncu asır ortalarından evvelki ticarî vaziyeti, asırlarca statik bir halde kalmış gibi telakki etmek ve üç asıra şamil umumî bir hüküm vermek elbette doğru değildir. Profesör İbrahim Fazıl Pelin'in böyle bir telakkiye kapılmış olmayacağı pek tabiidir. Ancak, Türkiye'nin XIX ncu asırdan evvelki iktisadî tarihine ait bilgilerimiz yok denecek kadar az olduğundan, o da, bu devre hakkında, iktisadçılarımız arasında adeta bir mütearife mahiyetinde olan üç beş satırı tekrarlamakla iktifa etmiştir. Bu kusur yalnız ona değil, bütün iktisadçılarımıza ve tarihçilerimize aittir. Tarihçiler için iktisadî bilgiler nasıl zarurî ise, iktisadçılar için de tarihî kültürün o kadar zarurî olduğu, bugüne kadar memleketimizde halâ anlaşılammıştır.

İktisadçı arkadaşımızı, Osmanlı

imparatorluğunun XIX uncu asrın ortalarından yani 1838 den evvel Avrupa ile büyük bir ticareti olmadığı kanaatine sevkeden en büyük âmîl, Mansurizade Mustafa Paşa'nın *Netâyicülvukuat*'ında bu ticaret meselesi hakkındaki bazı küçük kayıtlardır. Yarım asırdanberi hemen hemen bütün hukukçu ve iktisadçılarımızın yegâne tarihi menba olarak ve hiçbir tenkide tabi tutmıyarak kullandıkları bu eseri, Prof. Fazıl Pelin de, birkaç yıl evvel neşretmiş olduğu iktisat münuelinde aynı suretle kullanmış olduğu gibi, yukarıki hükümlerini sadece ona istinat ettirmiştir [*Iktisad*, c. 2, kısım 1, İstanbul 1933, s. 114]. Mustafa Paşa'ya göre, Osmanlı imparatorluğu XVI, XVII, XVIII inci asırlarda harb levazımı, yiyecek, giyecek itibarile harice muhtaç olmadığı gibi, hububat vesair yiyecek maddelerinin ihracı da memnu olduğundan, ihracatımız mahdud birkaç kaleme eşyaya münhasır gibiydi; Avrupa'dan aldığımız eşya ise yalnız zengin tabakaya münhasır olan bazı frenk kumaşları, çuha, saat, şeker gibi gayet mahdud şeylerdi; bu suretle XVIII inci asrın sonunda bile ihracatımız ithalâtımızdan çok fazla olduğundan ticaret muvazenesi lehimizde idi.. İşte, Mustafa Paşa'nın hiçbir delile dayanmayarak vermiş olduğu bu hükümleri, Profesör Fazıl Pelin de hiç şüpheye düşmeden kabul etmiş, bundan, 1838 den, evvel Avrupa ile büyük ticaretimiz olmadığı neticesini çıkarmış. Kitabında da, Türkiye'nin ticaret siyasetinden bahsederken, devletin kuruluşundan 1838 e kadar olan devri müstakil bir devir olarak kabul et-

miştir [*Iktisad*, c. 2, kısım 1, s. 111-112]. Görülüyor ki ekonomik hâdiseleri daima *déductif* usulle tetkik eden ve « Liberal mektep » ananesinin ezici tesiri altında « Tarihi mektep » zihniyetine son zamanlara kadar yabancı kalan iktisadçılarımızın bu umumî hatasından, Profesör Fazıl Peilin de kurtulamamıştır !

Biz burada bu büyük ve karanlık meselenin hattâ kısmen olsun izahına girişecek değiliz. Yalnız, Profesör İbrahim Fazıl'ın, « XVI inci asırdan sonra Garbı saran *merkantilizm* sisteminden Osmanlı imparatorluğunun haberdar olmadığı » ve tarihlerimizde buna ait kayıt bulunmadığı » hakkındaki çok katlı hükmünün ne dereceye kadar doğru olduğunu araştırmak istiyoruz ki, bunun için, iptida Avrupa ile ticarî münasebetlerimiz hakiki mahiyetini anlamak mecburiyetindeyiz. « Osmanlı imparatorluğunun *merkantilizm* yani himaye siyaseti namına yalnız ihracat memnuiyetleri tatbik ettiği » iddiası acaba ne kadar doğrudur ? İmparatorluğun hiçbir iktisadî siyaseti olmamış mıdır ? Haricî ticaret, devletçe hiç düşünülmemiş midir ? Bu ticaret, Profesör Fazıl'ın iddiası gibi ehemmiyetsiz midir ? Türk mütefekkirleri ve devlet adamları ticaret muvazenesi telakkisine tamamiyle yabancı mı idiler ? Muharririn iddiası gibi XIX uncu asır ortalarına doğru değil, daha XVIII inci asırda kendini gösteren iktisadî inhitat, hiç olmazsa doğurduğu mali buhranlar dolayısıyla olsun, hiç hissedilmemiş midir ? 1833 e kadar Avrupa ile çok mahdud ticarî münasebatımız, nasıl olup da birdenbire

büyük bir ehemmiyet kazanıyor ? O tarihe kadar ticaret muvazenesi daima lehimize iken nasıl birdenbire aleyhimize dönüyor ? Birdenbire böyle adeta *Catastrophique* bir değişme, tarihi bakımdan kabul olunabilir mi ? İşte birtakım istifham noktaları ki, Profesör İbrahim Fazıl'ın katî ve menfî cevap vermesine rağmen, bizim fikrimizce, tetkike muhtaç birer mesele olarak önümüzde duruyor. Ve biz bu yazımızda, asıl mevzuumuzu aydınlatmak için, bunların cevaplarını vermeğe çalışacağız. Bu hususta bütün tarihi kaynaklara müracaat ettiğimizi, bütün malzemeyi elde ettiğimizi iddiadan çok uzagız ; bilâkis, bu makalemizi muhtelif araştırmalarımız esnasında tesadüfen ele geçmiş çok mahdud malzemeye dayanarak yazdığımızı açıkça itiraf etmeliyiz. Maksadımız bu büyük meseleleri katî ve nihai olarak halletmek değil, sadece bunların mevcudiyetini ve bunlar üzerinde tetkikler yapmak lüzumunu göstermek ve acele hükümlerin tarihçiler için olduğu gibi ekonomistler için de zararlı olduğunu anlatmaktır.

Yalnız, asıl mevzu girmeden evvel, ilk bakışta belki küçük fakat hakikatte çok esasi mahiyette bir mesele üzerinde bir ân duralım ; Prof. İbrahim Fazıl *merkantilizm* sistemini « himaye siyaseti » olarak tarif ediyor. « Halbuki, *merkantilizm*, himayeci bir sistem olmakla beraber, onu sadece bu cephesile tarif etmek kâfi gelmez ; meselâ M. Eli-F. Heckscher'in *Der Merkantilismus* adlı mükemmel eserinde izah ettiği gibi, onun bir birleştirme sistemi, devletçi bir

nufuz sistemi, bir para sistemi, ve nihayet içtimai bir telakki olduğu da unutulmamalıdır [*Revue historique*, tome CLXXVI, No. 358, 1935, p. 290-293,]. Şüphesiz, iktisadçı arkadaşımıza bu mütearifeleri hatırlatmaya kalkmak mânâsız olur; lâkin, hem okuyanların yanlış ve mahdut bir telakkiye saplanmamaları, hem de aşağıdaki bazı izahatın yanlış anlaşılmaması için, bu cihetleri baştan tebarüz ettirmeyi faydasız bulmuyoruz.

I

Osmanlı imparatorluğunun ekonomik bünyesi hakkında hattâ en umumî hatlarla izahata girişmek bizi mevzuumuzdan uzaklaştıracığı için, burada yalnız harici ticaret meselesinden bahsedeceğiz ve ondan sonra yukarıda işaret ettiğimiz istifham noktalarının cevaplarını arayacağız. Muhtelif bakımlardan, Selçuk ve Bizans devletlerinin iktisadî ananelerine varis olan Osmanlı imparatorluğu, İstanbul fethinden sonra, harici ticaret meselelerine daha büyük bir ehemmiyet verdi. Yavuz Selim'in ve Kanunî Süleyman'ın fütuhâtından sonra, bu ehemmiyet bir kat daha arttı. Şimalî Afrika'nın, Suriye ve Irak'ın, Yemen'in Osmanlı hakimiyeti altına girmesi, yalnız Kara Deniz'de, Adalar Denizi'nde ve Ak Deniz'de değil, Kızıl Deniz'de ve Basra Körfezi'nde de türk ticaretine meydan açıyordu. Tuna kıyılarından Şarkî ve Orta Avrupa doğru ilerleyen fütuhât ise, Avrupa ile siyasi ve ticarî münasebetlerin mütemadî surette artmasını mucip

oluyordu. XV inci asra nisbetle çok yükselen devlet bütçesinin arasına muvazenesi bozulmuyor değildi : Sadrazâm Lutfi Paşa, bu mevkie geldiği zaman, Selim devrine nisbetle mall vaziyetin bozuk olduğunu görmüş ve iradı masrafına denk bir bütçe vücudunda getirmeğe çalışmıştı [*Asafnâme*, İstanbul tab'ı, s.22; Avrupa tab'ı, 35]. Fakat bu, bazı idarî bozuklukların düzeltilmesile kolayca ıslah edilebilecek geçici bir haldî; memleketin umumî ekonomik vaziyeti mükemmeldi, ve devletin birçok varidat menbaları vardı. XVI ncı asırda imparatorluğun Avrupa memleketleriyle olan ticareti, hiç de ihmâl edilecek derecede değildi. Bu devirlere ait tarihî kaynaklarda bunu gösterecek deliller çoktur. Bu muazzam imparatorluğun birbirinden çok başka tabii ve iktisadî şartlara tâbi muhtelif kıtalarındaki bu ticarî faaliyeti anlatabilmek için ayrı ayrı tetkiklere ihtiyaç vardır. Maamafih, Profesör İbrahim Fazıl'ın zannı hilâfına olarak, Osmanlı devletinin XV ve XVI ncı asırlarda iktisadî bir siyaset takip ettiğini, Prof N. İorga katî olarak söylüyor: Onun kanaatine göre, Fatih Mehmed II, meselâ İspanya kralı Philippe II den çok daha doğru ve sağlam iktisadî düşüncelere malikti [*Points de Vue sur l'Histoire du Commerce de l'Orient à l'Epoque Moderne*, Paris 1925, p. 12]. Yine aynı müellif, Kanunî Süleyman'ın da iktisadî bir siyaset takip ettiğini ehemmiyetle kaydetmektedir [aynı eser, s. 9-10].

XVI ncı asrın iktisadî bakımından da en mühim iki hâdisesi, hiç şüphesiz, Amerika'nın keşfi ve Hind

deniz yolunun açılması olmuştur. Neticeleri sonraki asırlarda gittikçe daha kuvvetle duyulacak olan bu hâdiselerin, Osmanlı mütefekkirleri tarafından daha o zamandan takib edildiğini, yeni yeni anlamaya başladık: « Emir Mehmed bin Emir Hüseyin », 1850 de Amerika keşfine ait yazdığı bir eserde, deniz yollarını bulan Avrupalıların Amerika ve Hindistan kıyılarına ve Hürmüze yerleştiklerini, İslâm milletlerinin ise coğrafya ilmindeki bilgisizliklerinden dolayı bu tehlikeyi takdir edemediklerini, ve bu nun âkibeti fena olacağını söylüyor. Bundan kırk beş yıl sonra « Ömer Talib » adlı diğer bir müellif, bu yeni keşiflere ve deniz ticaretine ait olarak buna benzer mütalealarda bulunuyor: Şimdi Avrupalılar bütün dünyayı öğrenip her tarafta gemilerini işletiyorlar, mühim iskeleleri, mahreçleri elde ediyorlar. Evvelce Hind ve Sind ve Çin malları Süveyş ve oradan Mısır'a gelir, ve bütün dünyaya oradan, yani müslümanların elinden, yayılırdı. Şimdi o mallar Portekiz, Hollanda, İngiliz gemileriyle Frenjistana gidiyor ve oradan dünyaya yayılıyor. Kendilerine lüzum olmayan şeyleri İstanbula vesair İslâm memleketlerine götürüp beş misli fiyatla satıyorlar ve bu yüzden büyük paralar kazanıyorlar. İslâm ülkelerinde altın ve gümüş bu yüzden azalmıştır. Osmanlı Devleti Yemen sahillerini ve oradan geçen ticareti ele geçirmelidir, yoksa biraz zaman daha geçerse Avrupalılar İslâm memleketlerini zabtecektir [A. Z. Validi, *Türkiye*, s. 103].

XVI ncı asır sonralarile XVII nci

asır başlarında Osmanlı mütefekkirlerinin bu türlü mülahazalar ileri sürmeleri, memlekette İktisadî düşüncenin mefkud olmadığını göstermeğe kâfidir. Esasen Hind deniz yolu meselesi ve onun doğuracağı fena neticeler, daha XV inci asır sonlarında bile, alâkadar devlet adamlarınca malûm idi: Mısır - Suriye Memlûk Sultanı Kansu, Portekizlerin Kızıl Deniz'de ve Hind Denizi'nde Mısır ticaretini mahveden hakimiyetini kırmak için, İkinci Beyazıt'ın da yardımıyla, büyük bir gayretle çalışılmışsa da muvaffak olamamıştı. Memlûk imparatorluğunu yıkarak Mısır ve Suriyeye hâkim olan Osmanlı Devleti aynı siyaseti daha kuvvetle takibe çalıştı; Kızıl Deniz kenarındaki memleketleri alarak burada kuvvetli bir donanma vücuda getirmek istedi; Basra'ya hâkim oldu; fakat bütün bu teşebbüsler, Hind ticaretinin yeni yolunu kapatamadı. Daha Harunürreşid zamanındanberi mevcut olan Süveyş kanalını açmak projeleri, bir aralık Osmanlı Devleti tarafından da düşünüldüyse de, bu da fiilî bir netice vermedi. Mamafih, Hind Denizi ticaretinin Suriye - Mısır Memlûk imparatorluğu için ne büyük bir İktisadî istinadgâh olduğu, hattâ XIII ve XIV üncü asırlarda bile meçhul değildi: Bu devirlerde onun en büyük rakibi olan İlhanî İmparatorluğu, Memlûk kuvvetini sarsmak için Basra'da bir donanma yaparak Mısır'ın Hind ile olan deniz ticaretini mahvetmek niyetine düşmüşse de bunu tahakkuk ettirememişti. Cihan tarihi bakımından pek mühim olan bu Hind deniz yolunun keşfi ve neticeleri hakkında

ayrı bir tetkik neşretmek istediğim için burada daha fazla birşey söyleyecek değilim. Maamafih bu yeni Hind yolunun doğurabileceği büyük neticeler, ilk zamanda, bütün kuvvetile idrâk olunamıyordu. Yalnız Osmanlı Devleti değil, meselâ Fransa ve İspanya Devletleri de bunu anlayamadıkları için, artık ehemmiyetini kaybetmekte olan İtalya ve Orta Avrupa pazarlarını ele geçirmek için lüzumsuz yere mücadelelerde bulunmaktan geri durmuyorlardı [Malvin M. Knight, *Histoire économique de l'Europe jusqu' à la fin du moyen âge*, Paris 1935, p. 175].

Mevzuumuzla doğrudan doğruya alakası olmamakla beraber bu mesele üzerinde bu kadar duruşumuzun sebebi, Orta Zaman Türk devletlerinde bile iktisadî meselelerin büyük bir ehemmiyetle göz önünde tutulduğunu göstermek içindir. Esasen bütün bu

devletlerde harici ticaret işlerine ne kadar ehemmiyet verildiğini anlatan birçok delillere malikiz. Bu devirlere ait birçok büyük tarihi hâdiseler dikkatle tetkik edilince, onların nasıl iktisadî sebeplerden ileri geldiği her gün daha iyi anlaşılıyor. [Meselâ, *Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası*, c. 1, 1931, s. 316 daki makalemize bakınız]. Binaenaleyh bu devirlerdeki mütefekkirlerin ve devlet adamlarının iktisadî meseleler üzerinde hiç düşünmediklerini zannetmek büyük bir hata olur. XV-XVI-nci asırlarda Avrupalılarla çok sıkı münasebetlerde bulunan ve ticarî bir siyaset takib ettiği muhakkak olan Osmanlı imparatorluğunda, Profesör İbrahim Fazıl'ın zamanı hilâfına olarak, ekonomik hâdiseler üzerinde düşünebilen mütefekkirlerin mevcudiyetini de işte bu sebeble izah lüzumunu gördük.

TEK DERSHANELİ OKULLAR

HIFZIRRAHMAN RAŞİT ÖYMEN

Tek dershaneli ve tek öğretmenli okul adını, talebesini, yaş, cinsiyet ve seviye farkına göre ayrı yerlerde değil de bir dershane içinde ve bir muallimin idaresinde çalıştıran okula veriyoruz. Bu okul bizde köy okullarına münhasır olmak üzere üç sınıflı olarak tahdit edilmiştir. Başka memleketlerde ise faraza ilk tahsili en ileri memleketlerden biri olan Almanya'da bütün mecburî tahsil senelerini kapsayacak derecede genişlemiştir. Almanya'da 1926-27 istatistiklerinde gösterilen 52.861 ilk okuldan 21.077 si yani ilk okulların %39.9 u tek dershaneli ve tek öğretmenli okul vaziyetindedir. Her ne kadar son yıllarda tek dershaneli ve tek öğretmenli okullara karşı bir hareket başlamış ve köy çevrelerinde yer yer, kuvvetli bir kültür merkezi olmak üzere « santral mektepler » denilen tam teşkilâtli ve geniş öğretmen kadrolu okullar açılması istenilmişse de tabiat ve zaruret bir türlü tek dershaneli ve tek öğretmenli okulun hayatına son veridirmemiştir. Kaldı ki tek öğretmenli ve dersaneli mektebin, köyün hayatı ve inkişafı bakımından köye lâzım olduğunu ve santral mekteplerin, yaşlı biraz ilerlemiş ikinci devre çocukları için veya birbirine nihayet 3-4 kilometreyi geçmeyecek kadar yakın olan

vayahut Amerika'da olduğu gibi çiftlikler arasında bu işe koçulmuş yüzlerce otobüsün ve köy asfalt yollarının bulunduğu memleketler için düşünülebileceğini söyleyip küçük ve tek dershaneli de olsa, köye mahsus mektepte ısrar edenler eksik değildir. Bu mektebin, eksikliğine ve türlü müşkilâtına rağmen bir bölge mektebine katılmasına tabiatın ve hayatın şartları yol vermeyen yerler için elbetteki göreceği işler vardır. Değil mektebe başlıyan çocukların biraz daha büyücek olanların bile 3-4 kilometrelik yolu katetmeleri bazı yerler ve zamanlar için hakikaten endişe uyandıracak bir mesele olur. Mesafeyi harita üzerinden hesaplamak çok kere isabetli olmaz.

Ben köylerde dolaştığım zamanlar, birbirine nihayet bir çeyrek mesafesi olan köyler bilirim ki aralarındaki dere, köprü vazifesini görmek üzere iki ucuna uzatılan büyük ağaçlarla birlikte insanları da alıp götürceği bir dehşetle taşıdığı zaman, birinden öbürüne gitmek, bütün günü işgal edecek kadar sarp sarar. Gene öyle dağ köyleri vardır ki, aralarında bir çeyrek gibi görünen mesafe, bir saatten evvel katedilmez. Ve aradaki yolun boğazında fırtına amansız bir hızla koptu mu, insan ileriye mi, geriye mi döneceğini kestiremez olur.

Aylarca kalın kar tabakaları altında kalan köylerin vaziyeti de bunlardan pek farksız değildir.

Öteyandan bilhassa ekin, tarla ve bağ işlerinin arttığı zamanlarda çocuğun okumak ve öğrenmek için, değil köyünden bir başka köye gitmesi, köyündeki mektebe bile devam edebilmesi bir meseledir. Şehir çocuğunun aksine olarak « tatil gelecek diye sevinmem, çünkü bu vakit eskisinden daha çok çalışmağa mecburum » diyen köy çocuğunun tatilden evvelki vaziyeti de uzun süren mektep yollarına zaman bırakmaz. Yatılı ve yatısız bölge okullarının aleyhine ve köye mahsus mektep lehine olarak kaydedilen bu vaziyet, çocuğun her zaman evine ve köydeki işine lâzım olmasından ileri gelmektedir. Katlanılamıyacak kadar ağır olan bu müşkilâta rağmen uzun yıllar, mektep yüzü görmemenin hasretini çeken birçok köy çocuklarımızın her tarafta normal olarak kabul edilen mesafenin bir iki mislini göze alıp hergün mektebi olan köylere doğru yola çıktığını görmek, bizi ferahlandıran bir manzara olduğu kadar, acındıran ve bu duygu ile yanık düşüncelere kapılan bir tesir taşımaktadır. Bizim köy mekteplerimizin nafile oluşunun asıl sebebi; tek dershaneli ve tek öğretmenli olmasından ziyade çocuğu üç sınıftan sonra salıvermesindedir. Öğrendiği basit bir okuma ve yazmayı üzerinden bir yaz geçince unutturan, ikinci devresi veya herhangi küçük bir köy meslek mektebi veya iktisadî hayat kolları ile irtibatı olmayan güdük bir mektebin köye ve çocuğa vereceği şey, hiçten farksızdır. Dör-

düncü ve beşinci sınıflardaki üç, beş talebeyi alacak yeri olan tek dershaneli ve tek öğretmenli bir köy okulunda, bu çocuklara mektebin kapılarını kapamak ve mecburî tahsilini yarıda bırakmak hakkını nereden alıyorsunuz ? diye bir sual soran olsa, başımızı öne eğmekten ve yutkuntuktan başka ne cevap verebiliriz ? Bugünün ihtiyaçları bakımından, müsait şartları taşıyan yerlerde kurulacak bölge okullarını, aslında güçlükleri eksik olmayan tek dershaneli köy okuluna üstün tutmak ve bölge okullarının inkişafını, bilhassa içtimai endişelerimiz yönünden istemekle beraber, bu okulun bizde daha uzun zaman ve büyük mikyasta hakkı hayatı olduğuna ve bu mektebi çok daha verimli bir hale getirmenin güç olmadığına kani bulunuyoruz. Bu kanatimizin takviyeye yaramak ve alınacak tedbirleri tebarüz ettirmek üzere bu mektebin karanlık ve aydınlık taraflarını daha yakından tanıyalım :

Tek dershaneli ve tek öğretmenli okul, tarih sayfalarından araştırılınca görülür ki şehirlerden artakalma bir okuldur. Hakikatte de ilk tahsili daha evvel yapmağa başlayan memleketlerin şehirlerinde birkaç yüz yıl evvel olduğu gibi bizde de meşrutiyete, hattâ cumhuriyete kadar yaşayan ve mecburî tahsil yerini tutan mahalle mektepleri, kadın hafızların, muhtelif terakki derecesi ve yaş gösteren kız ve erkek çocuklar « kurânikerim » öğretmek üzere bir dershaneye toplayarak idare ettikleri mektepler, bugünkü tek dershaneli ve tek öğretmenli okuldan başka birşey değildi. İlâve edelim ki tek dershaneli

ve tek öğretmenli okul, bu arada vazife, program ve metod itibarile çok yenilemiş olmakla beraber, para, öğretmen ve yer, yer talebe ve bina kıtlığı sebebiyle bugün dünyanın her tarafında ve hattâ mektepçiliği en ileri memleketlerde de tatbik edilmekte bulunmuştur. Tabiatın ve zaruretın doğurduğu bu okula, dershanesinin, tek olmasından ileri gelen sıkıntıları giderecek bir tedbir olmak üzere, en az bir iş veya sükûti meşguliyet odası ilâvesi istenilmiş ve bu yoldaki genişlemeden umumiyetle faydalı sonuçlar alınmıştır. Gerçi bu takdirde tek öğretmenin her iki dershaneye bölünecek kümeler ve gruplara nezaret etmesi, ve talebeyi kendi, kendine çalışmaya alıştırmaya gibi çetin hizmetler vardır. Ve sonra, küçüklükler, ayrı bir iş veya sükûti meşguliyet odasında bilhassa atölyemsi bir yerde çalışmaya pek müsait te değildirler. Buna her şeyden evvel hazırlanmak isterler. Diğer taraftan bu bölünme ile ferdi mesaiye yer vermek kolaylıkları telif edilmezse bu tarzda mevzuların tahdidine gidilmek mecburiyeti ile de karşılaşılacaktır. Bütün bu fazla dikkat isteyen dileklerine rağmen, ikinci bir mesai, yeri birce de tek dershaneli okullara, nefes aldırın bir hareket olacaktır.

B. — Umumiyetle halk ve okuldan yetişenleri işe alanlar, tek dershaneli ve tek öğretmenli okul mezunlarına karşı itimat göstermemektedirler. Bu yüzden bilhassa şehir ve kasabalara yakın yerlerdeki köy halkı, çocuğu üç sınıftan sonra veya Almanya'daki vaziyete göre söyleyelim « temel mektebi » Grundschule kısmını bitirince

ikinci kısmını da aynı tek öğretmenli mektepte bitirmekten ise, yakındaki şehre ve kasabaya göndermeyi tercih etmektedirler. Son zamanlarda Almanya'da her köyde bulunmasını istedikleri « temel mektebi » kısmından sonraki 4 sınıflık kısım için « Zentralschule-merkezi mektepler » kurulmasını isteyen ortalama tutum bu itibarla bu sonuçlardan da kuvvet almaktadır. Bize kalırsa bu mahzur öğretmenin başarılı bir öğretmen olmasından da ileri gelmektedir. Hakkatte öğretmen, birde de emsaline rastgelindiği gibi, zayıf ve tükenmiş bir adamsa talebe, beş yıl boyunca kendisinden esaslı birşey öğrenemeyecek demektir. Beş yıl boyunca, hergün ve her ders, böyle bir öğretmenin karşısında bulunmak ve nihayet onun nafile bir adam olduğunu da fark etmek çocuklar için olduğu kadar onların anaları ve babaları için de bir işkence olur. Böyle muallimler arasında orada kendinden başka hoca veya müfettiş yok diye okulu günlerce açmıyanların da bulunmuyacağını kim iddia edebilir ? Fakat zararın bu türlü, okulun tek dersaneli ve öğretmenli oluşundan, bir kelime ile sistemden ziyade, böyle mekteplere verilen öğretmenlerin şahsiyetlerindeki zaafa veya kuvvete, onların yetiştirilme şartlarına bağlıdır. Eğer tek dershaneli ve tek öğretmenli okulu yalnız bu yüzden reddetmeğe kalkışacak olursak, şehirlerde ve tam teşkilâtli okullarda toplu tedris tarzındaki programların mantıklı bir neticesi olarak birden üçe veya beşe kadar aldığımız sınıf muallimliğine ve

onunla birlikte programlara da yüz çevirmemiz lâzım gelmez mi? Bu mahzuru, sanatının ehli başarılı ve mesleki şahsiyeti olan bir öğretmen tek başına da olsa, yok edebilir.

Bu vaziyet bize şunu öğretmelidir: Köye bilhassa tek deshaneli okula en iyi muallimleri göndermek. Çünkü buradaki deshane, şehirlerdeki aynı seviye veya yaş üzerine hesap edilen çok farklı bir manzara arz eder. Tek dersaneli okulda işin başarılmasını asıl güçleştiren nokta, bir öğretmenin, 7 - 16 yaş arasında ve muhtelif olgunluk derecesindeki gayri mütecanis bir talebe yığını aynı zamanda ve aynı mekânda yetiştirmeğe mecbur bırakılmasıdır. Bu okulda her sınıf veya devre talebesi öğretmenle bir arada saatin ancak bir çeyreğinde doğrudan doğruya temas edebilmektedir. Bu, tabiatı eşyadan doğma, hiçbir şekilde önüne geçilmez bir zarurettir. İlâve edelim ki talebenin her dakikasında öğretmenle temas halinde olması lüzumu yoktur ve bu biraz zati faaliyet prensiplerile hoş ta görülmektedir. Yalnız bunun muhakkak olan sonucu şudur ki, talebe, zamanın çoğunu kendi kendine sessiz meşguliyetlerle geçirmeğe mecbur kalacaktır. Bu durum, ayrıca sessiz meşgul olma materyellerinin bol olmasını isteyeceği kadar, zaten sessiz olan köy çocuğunu pasif bir halde bırakmak tehlikesini de davet edebilir. Bu sebeple, öğretmen kendi hallerine bırakılan zümreler ve gruplar faaliyetini takip ve tetkikten bilhassa yeni talebe için, hiçbir vakit müstağni kalamaz. Tek dersanede türlü yaş ve kabiliyetteki

talebinin bulunması ve bunların bütün derslerinin tek öğretmen tarafından yürütülmesi, diğer taraftan şu mühim mahzuru da taşımaktadır. Türlü talebenin ve derslerin aynı zamanda işlenmesi birbirinden farklı vaziyetler alan talebeyi ve dersleri de izaç ve işgal etmekten hali kalmıyacak, vaktinden evvel uyandırılan alâkalara veya lüzumsuz tekrarlara meydan verilmiş olacaktır. Bu mühim mahzuru bir dereceye kadar olsun giderecek olan derslerin ve grupların ahengini bulacak ve dersleri izaç edeceklerine göre birbirinden uzaklaştıracak ve bu duruma göre işi kombine edecek olan ders cetvelleri ve bunları tatbik edecek olan öğretmenin sanatkârlık kuvvetidir. Bu tarz, bilhassa Almanya'da bir dersanede ve bir muallim karşısında sekiz sınıf talebesini birleştirmek şeklinde cereyan eden girift mesaide şüphe yok ki, şehirlerdeki gibi bir ders cetveli, sınıf sistemi veya ayrı ders saatleri iflâs etmeğe, ve yerini bir taraftan müşterek öteyandan ferdi ve zümrevi mesaiye vermeğe mecbur kalacaktır. Programda, muhteviyatta ders mevadında ve metodlarda değişiklikler ve ince farklar isteyen bu tarzın güç olmakla beraber, iyi bir muallim için tahakkuk ettirilmez bir şey olduğunu « biz bilmiyoruz, biz yapmıyoruz veya yapamıyoruz » diye söylemeğe kadar gitmiyelim. Her tarafta yıllardanberi bu mektebin ve bu tarzın tekniği üzerinde işlenirken, yaşanmış nice misalleri derlenip toplanırken bunun olamayacağını söylemek, ya tenbelliğimizden yahut ta görüş ufkumuzun dar olmasından

başka türlü izah edilemez. Bu zihniyet yüzündendir ki, üç sınıflı köy okulu tek öğretmenle kaldığı müddetçe dört ve beş sınıflı yapmağa bir türlü elimiz varmamıştır. Yukarıda teşrih ettiğimiz neticeye göre köye en kuvvetli öğretmeni göndermek lâzımgelirken « canım köye gidecek diyen » bir lâkaydı ile taze, hayat dolu unsur yerine köye daima enkazı ve tükenmişleri vermişizdir. Öteyandan öğretmen okulları mezunlarını, tek dershaneli ve tek öğretmenli okullara göre techiz eden hiçbir tedbir almış, ders programlarına hiçbir madde koymuş ve kendilerine böyle bir mektebi evvelden bir defacık bile göstermiş ve tanıtmış değiliz. Buna tenbellik ve gafletten fazla birşey demek lâzımdır. Köyün mektebine ve kalkınmasına karşı bu kadar duy-gusuzluk, ancak saltanat devirlerinden artakalan bir zihniyetten ve böyle bir ruhtan gelebilir !

* * *

Tek dershaneli ve tek öğretmenli okulun öğretim tekniği hedefleri bakımından göze çarpan sakıncalarına gelince bunlar da şöyle toplanmaktadır :

A. — Ders konularını derinleştirmeğe imkân ve zaman bulunamaması.

B — Direkt, dersi doğrudan doğruya yapılmıyan zümrelere yazı yazdırmak suretile geçen zamanın çokluğu (fazla yazı mesalsi).

C — Tekrarların ölçüsüz bir şekilde artması,

D. — Mevzularda pek az tenevvü bulunuşu,

E. — İlerlemelerin beklemelere ve zaman, zaman felce uğraması,

F. — Ahlâkî tehlikelerin kendini hissettirmesi,

G — Kabiliyetlerin tahditlere uğraması.

Bu sakıncalar, üzerinde durulmayacak kadar ehemmiyetsiz değildir. Fakat bunların bir kısmını müsbet tarafa geçirmek mümkün olacağı gibi, zarar verici gibi görünmeleri; iyi bir öğretmen elle bir derece düzeltmek de kabildir. Mahzurların bu genişliği tek dersanede sekizinci sınıfa kadar talebe bulunduran mekteplerde hesaba katılarak ileri sürülmüştür. Halbuki bizde, bu kadar farklı seviyede talebenin aynı zamanda bir dersanede ve bir öğretmen karşısında bırakılması mevzuubahs değildir. Bizdeki duruma göre evvelâ okula yeni gelenlerden başlanmak üzere bütün talebeyi iki ve nihayet üç gruba ve zümreye ayırmak mümkündür. Bu takdirde yukarıda sayılan mahzurlar bize göre kendini daha az göstermiş olur. Ders mevzularının derinleştirilmesine imkân ve zaman bulunmaması iddiasını, biz köy okulunda bir kısım mevzular, şehre nazaran daha başka, muhite göre daha bütün ve muayyen hudutlarla alınacağı için, pek varit görmüyoruz. Az mevzu almak şartile bunların derinleştirilmesine fırsat ve imkânlar bulmak zan edildiğinden güç olmayacaktır. Öğretmenin direkt ders yapmadığı zümrelere fazla yazı yazdırmak tenkidine gelince bu doğrudur. Fakat bu da, iyice incelenecek olursa, görülür ki talebenin, öğretmenle doğrudan doğruya teması olmadığı zamanlarda veya bu teması olmayan talebe için diyelim, yapılacak işi sadece ya-

zı yazmak ve tahriri vazife vermek değildir. Resim de, ve bir kısım sessiz işler de yaptırılabilir. Bilhassa son zamanlarda muhtelif dersler için pek mütenevvi bir tatbikat sahası bulan (otodidaktik materyal) tek dersaneli köy okullarında feyizli bir surette tatbik edilebilir ve kendi kendine çalışma bir taraflı kalmaktan kurtarılabilir. Tabii bu materyellerin ihtiyaca memlekete ve muhite göre yapılmış olması şarttır. Tekrarların çokluğu, terakkinin beklemelere uğraması, alâkaların dağılması ve derslerin birbirini zaman, zaman işgal etmesi gibi mahzurların bir de -veya bir kısım talebe içinde- faydalı tarafları olduğunu da düşünelim. Bu tarzda yukarı mezvulardan istifade edebilecek çocuklar tatmin edecek bir cazibe saklı olduğu gibi, tekrara muhtaç olan çocukların zaaflarını kolayca takviye etmek fırsatları da artırılmış oluyor. Ve nihayet gruplar ve zümreler içinde zaman, zaman ferdileştirilebilecek olan mesai ile, çocukların ilerlemelerinin felce uğratılması ve kabiliyetlerin manialara çarpması gibi vaziyetlerin önüne geçmek için öğretmene çıkar yollar her taraftan kapatılmış değildir. Çoğu tek dersaneli ve tek öğretmenli okullarımızda görüldüğü gibi talebesi 30-35 i aşmayan dersanelerde bu iş, çok fazla enerji de istemez. Türli yaştaki çocukların bir dersanede okutulmaları yüzünden ahlakî tehlikelerin kendini hissettirmesi endişesine gelince, biz bunu da pek varit görmüyor, bilâkis içtimaî faziletleri yönünden bu toplulukta, ayrı dersanedeki sınıf sistemine göre bir faaliyet görüyoruz. Bir kere normal

ilk tahsil yaşı çağında bu türlü misaller pek nadir görülür. İkincisi köy muhitinde bu tehlikeler, şehre nazaran hiç deneyecek bir vaziyete düşer. Köydeki insanların ve çocukların bütün meziyetleri ve ayıpları çabuk görülür ve müşterek kontrole, şehre nazaran çok daha tabii olur. Çocuklar üzerinde müessir olan köyün manevî kıymetlerinden başka tabiata iş halinde temas etmekle bu türlü tehlikelere imkân ve fırsat bırakmaz. Diğer taraftan büyük cihan harbinden sonra, cemiyetlerdeki kaynaşma ve topluluğa hareketleri, « hayat ve cemiyet okulu » diye yeni bir okul tipi yaratmaktadır ki, bu okulun işlenmesinde ve çalışmasında, işin büyük kısmına büyük talebenin, küçük kısmına küçük talebenin beraberce el atması ve sarılması, ağırlık noktasını teşkil etmektedir. Biz bu hususta dersane haricinde kalan eski mezunları ve köyün yetişkinlerini de zaman, zaman okul mesaisine ilgilendiren bir beraberliği bile isteyecek kadar ileri düşünmekteyiz. Daha sonra köye mahsus mektebin ve öğretmenin köy muhiti üzerindeki manevî tesirini ve kuvvetini de unutmamak lâzımdır. Köylü, köy delikanlıları için bu, mühim bir meseledir. Hattâ bu noktada birbirine komşu ve çok yakın köylerin bir tanesinde işleyen okulda öğretmenin daima bu köyde sabit ve talebenin buna göre seyyar vaziyetine mukabil, öğretmenin talebenin geldiği köylerde birer yıl kalmasını ve talebenin her yıl öğretmenin bulunduğu köyde toplanmasını isteyecek kadar ileri gidenler vardır. Köylerine mahsus bir

mektebe ve bir öğretmene sahip olmanın neşesi ve memnuniyeti köylü ve çocukları için bazan, başka türlü doldurulamıyacak kadar büyüktür. Şüphesiz bu yüzden birbirine mahalle denecek kadar yakın olan köylerin ayrı birer mektep yapmağa kalkışmaları veya yeni başlarındaki mektebe, köyün çocuklarını göndermeyecek kadar kötü bir rekabete girişmeleri (*) hoş görmek te doğru olmaz. Bilâkis vaziyet ayrı mektepleri yaşatacak kadar müsait dahi olsa, zaman, zaman bu mekteplerin öğretmenlerinin ve talebesinin birleşerek her iki köy arasında müşterek bağları takviye etmesine veya bu yüzden bir köyün, ötekine karşı üstünlük davası çıkarmasına meydan verilmemesine bilhassa itina etmek lâzımdır. Daha sonra, yarım saat kırk dakika gibi birbirine yakın ve komşu köyler arasında müşterek bölge mektebinin ucuz, kullanışlı ve fazla bölümlü okul binası yapmak, birden fazla öğretmen bulabilmek, talebeyi daha plânlı ve istikametli yetiştirmek, malzmeden ve vasıttan tasarruf etmek ve rasyonel bir şekilde onlardan istifade etmek ve köylerin müşterek kalkınmalarına ve köy halkının kaynaşmalarına faydalı olabilmek, mektebi daha kuvvetli olan bir kültür merkezi yapabilmek gibi noktalardan üstün tarafları olacağını, bu vaziyette bilhassa bizim gibi iktisadî savaşlara girişen memleketlerde her köy için mektep istemenin doğru ola-

mıyacağını teslim etmek te su götürmez bir hakikattir. Bunun ötesinde bu genişlemeyi uzak köyler arasına kadar götürmek veya bunları yatılı pansiyonlara kalbilmek ne dereceye kadar doğrudur veya bu türlü mıntaka mektepleri hangi vaziyetlerde lüzumlu ve faydalı olacaktır suali gelir ki, bu ciheti ayrıca tetkik edeceğiz. Şimdi yukarıki izahattan bizim görüşümüze göre şu anlaşılıyor ki tek dershaneli ve tek öğretmenli okulun esasında talebesine ve kendisine, dokunan zararları korkulacak gibi değildir. Çoğunun gözünde büyüdülen bu endişe bizim bakımımızdan böyle bir okulun öğretmenini hesabına vardır ve en çok onun hissesine düşebilir. Muhakkak ki, böyle bir okulun öğretmeni, şehirdeki meslektaşlarından fazla enerji sarfetmek ve talebesi arttıkça bilhassa başlangıçta daha çetin bir yol üzerinde uğraşmak mecburiyetindedir. Öteyandan, talebesinin tesirinde bulunduğu hayat şartlarıyla ilgilenmek ve bu alanda çocuklara faydalı olabilecek hususî bilgilere ve teknik bir takım meharetlere sahip olmak lüzümünü duyarak kendini tamamlayıcı işlere girişecektir. Böyle bir saik altında insanın yetişmesine yarayan birşey olduğu için bunu biz, öğretmen hesabına bir fayda olarak ta alabiliriz. Fakat birtakım köylerde görüldüğü gibi yarım kilo et, ekmek veya kahvaltılık katık için kilometreler çeken kasabalara inmek mecburiyeti, daha sonra, öğretmenin bekar, evli ve ileri okuma çağındaki çocuğu olduğuna göre, maddî ve manevî katlanacağı türlü mahrumiyetler ehemmiyetsiz

(*) Bu türlü vaziyetlerin maalesef mevcut olduğunu, müşahedelerime istinaden ilâve ediyorum.

sayılamaz. Sinema, tiyatro ve konser gibi medenî ihtiyaçlar ve sanat zevkleri ve okuma kolaylığı gerektiği kadar beslenemeyince, öğretmenin seviyesinden kaybedeceğini ve bazılarının ifadesile köylülececeğini kabul etmek te yanlış değildir. Etrafındaki ve içindeki boşlukları doldurmıyan ve kendine yeni bir âlem yapamıyan öğretmenler için şehir daüssıllası nasıl mukadder bir hastalık olmasın ? Gerçi köyde dersane haricinde öğretmenle başlayıp yine onunla bitecek ve tamamlanacak olan birçok cemiyet işleri vardır. Fakat bu işler, şehirde, geniş bir iş bölümüne uğradığı için muallime düşen kısmı, insanın kendine ayırdığı zamanı o kadar müteessir etmez. Köyde ise böyle değildir. Ve köy işlerine kendini veren öğretmenin cuması, pazarı olamaz. Bu işler köyde sadece öğretmenin üzerinde kalınca, bunun altından ancak kendini halkın hizmetine hasretmek gibi büyük duygular ve emeller taşıyanlar kalkabilir. Bunları söylerken, bütün bu idealizm, sadece köy hocasına mı? sualini soranlara hak vermeden geçmiyeceğimizi, de buraya kaydedelim. Yapılacak şey; kuru ve sadece köy öğretmeni için kıyasıya istenilen bu idealizme bağlanarak onu kendi haline bırakmak değil, belki köy öğretmenini yıpratın ve tüketen sıkıntıların önüne geçecek tedbirleri bulup tahakkuk ettirmeğe uğraşmaktır. Bu alanda çalışan rehberlerin eserlerinden de faydalanmak suretile bizim bulabildiğimiz ve düşünebildiğimiz tedbirleri aşağıya sıralıyoruz :

Tek dersaneli ve öğretmenli köy

okulu öğretmenine: Köy okulunun bir kısmında veya bitişiğinde,

A— Mesken verip onu insana göre ve rahat bir ikametgâha sahip yapmak,

B— Biraz bahçe veya tarla ayırtıp bahçe ve tarla işi ile, boş ufuklara betbin bir adam gibi bakmasının önüne geçmek, iktisadî hayatını yoluna koymak, köye bu alanda iyi bir örnek ve öncü olmasına imkân vermek.

C— Posta irtibatını, gazete ve kütuba sipariş kolaylıklarını eksik etmemek,

D — Tek dersaneli köy okulu öğretmenine (talebe artımı ile münasebettar olarak) ikinci bir arkadaş vermek. Bu ikinci öğretmenin tercihan ayle (karı, koca olarak) bir öğretmen veya ziraat kursundan geçme bir pedagoğ olmasını isteyenlerin fikirlerini incelemeğe değer buluruz.

E— Köy öğretmenleri arasında karışıklık ve toplu ziyaretler ve cevellânlar, iş birlikleri vücude getirmek.

F— Tek dersaneli köy okulu öğretmenlerine farklı bir ücret (makam ücreti) verdirmek. (Bu ücreti alan köy öğretmeni başka memleketlerde pazar günü ve akşamları da boş değildir. Ve köyün hayatına müsbet bir şekilde karışmıştır. Çoğu köy öğretmenlerimizin şimdiki gibi altı ay boş gelmelerine mahal bırakmamak şartı ile ücret farkının bizde de ve cılnmesini yerinde ve lüzumlu buluruz.)

G— Çocuğu başka yerde tahsilde olan, tek dersaneli köy öğretmenine yardım etmek ve kolaylıklar göstermek,

H— Köyde çalışan tek dersaneli

köy öğretmenlerine ilerde, mıntaka köy mektepleri müdürü olmak gibi yükselme ve ilerleme kapılarını açmak,

I— Bekâr olanları bir talebe nesli yetiştirdikten yani ilk sınıftan aldığı talebeyi mezun yaptıktan sonra şehre almak.

J— Köy çocuğundan köy öğretmeni yetiştirmek ve onu bu alanda yükseltmek,

B— Bu saydığımız tedbirlerin hepsini birden almak şart değildir. En kolay yapılabilecek olanlarından işe başlanır ve hangileri tahakkuk ettirilebilecekse onlar için çalışılır. Biz o fikirdeyiz ki, bu yoldaki emeklerimiz, boşa gitmiyecek bilâkis tek dersaneli köy öğretmenine, dolayısıyla köy çoluklarına ve köy cemiyetine yeni bir hayat kazandırmaya yarıyacaktır.

* * *

Tek dersaneli, tek öğretmenli okulun Amerika gibi memleketlerde manası yoktur. Köye bağlılığı olan merkezî Avrupa memleketlerinde, köye mahsus mektepten tek dersaneli ve tek öğretmenli dahi olsa- vaz geçilmek istenmemekle beraber, yer, yer bunun üzerine bina etmek ve bu kısmı köyler arasında santralize etmek hareketi görülmektedir. Bize gelince tek dersaneli ve tek öğret-

menli okuldan fayda gelmediği kanaati kuvvetlenmekte ve yer, yer, İlbaylıklarca bu mekteplerin kapatılarak köyler arasında büyücek ve tam teşkilâtli ve birkaç öğretmenli okullar açılmasına gidilmektedir. Esasında biz de bunlarla beraberiz. Fakat birbirinden uzak köylere santral mektep yapmak hele buna birinci ilk mektep sınıfından başlamak mümkün olamayacağı gibi bu tip mektep Türkiye'nin her mıntakasına uyar bir teşkilât diye de kabul edilemez. Birbirinden çok farklı bünyede olan köyler için tek tipte köy okulu teşkilâtı yapmak çok nazari ve hayali olur.

Tek dersaneli ve tek öğretmenli okulu, idam ederken bir noktayı, bu okulun yaşaması ve faydalı olması için şimdiye kadar hiçbir şey yapmadığımızı da itiraf etmeliyiz. Tek dersaneli ve öğretmenli okuldan istediğimizi bilmiş ve onun bizden istediklerini yapmış olsaydık, onu tamamen kaldırıp atmağa ne elimiz değerdî, ne de buna lüzum görülürdü. Hal böyle iken onun bugünkü şekliyle bir işe yaramadığını ve yaramayacağını söylemek ve bunu ilân etmek, bir hakikati ifade eder, ama, bu okulları bugün de idare edenlerin mesuliyetini affettirmez.

AFŞİN'İN MUHAKEMESİ

HASAN FEHMİ TURGAL

Evinde eski din ile ilgili altın yaldızlı bir kitap bulunduğu için 225 göçüm yılında Mutasım tarafından öldürülen Türk büyüklerinden Afşin'in ölümünden bir kaç gün önce yapılan tarihsel muhakemesini ÜLKÜ okurlarına tanıtmak istedim. Tarihi Kâmil'den türkçeye olduğu gibi çevirdim. Şöyle başlayıp devam eder : Mutasım hapiste bulunan Afşin'in getirilmesini emretti. Veziri Mehmed bin Abdülmelik, yanında Ebuubeyd ve İshak bin İbrahim olduğu halde Afşin sorguya çekilecekti. Eski Sogut meliklerinden Bergit oğlu Merzeban, yine Sogut halkından iki adam, Mazyar ve Mubed tanıklık edeceklerdi.

« Müslümanlığı yıkmak, Zerdeşt'in dinini yeniden getirmek üzere silâha davranan Babek'i yenerek alıp getiren ve Ankara, Amuriyum savaşında kumandanlık etmiş olan Afşin'in muhakemesi oğün için nasıl önemli bir hâdise idise bir çok yönden bugün de öyle bir önem taşımaktadır. » (2)

(1) Afşin'in adı; Haydar bin Kâvus olduğunu gerek İbnieşirden gerek başka kaynaklardan anlıyoruz. Kaydar bin Kâvus da dendiğine göre arabca Haydar olmadığı anlaşılır. Şarkî Roma müverrihlerinden Pricus eserini kaleme aldığı tarihte (M. - 464) Kafkasya'dan ve Şarkdan İrana

Sorular vezir tarafından yapılacaktır. İlk önce Sogudlu iki adam ileri geldiler. Üstü başı param parça olan bu adamlara dilekleri, şikâyetleri soruldu. İkisi de arkalarını açıp gösterdiler. Etleri sıyrılmış, kemikleri görünüyordu. Afşin'e bunları tanıyıp tanımadığı soruldu. Afşin :

— Tanırım; birisi imam, öteki müezzindi. Her ikisine de biner değnek vurdurdum. Sogud hükümdariyle aramızda bir anlaşma vardı. Her kavim kendi dininde hür ve özgür yaşayacaktı. Bu iki adam Eşrusen halkına ait puthaneyeye girerek içindeki putları dışarı attılar. Mabedi zorla mescide çevirdiler. Ben de kendilerine biner değnek vurdurdum. » cevabını verdi.

Vezir Afşin'e :

hücum eden Koyunluları umumiyetle (Kıdar) lar namıyla yadelemiştir. O halde Kaydar da şahıs adı değil. Bunun arabca Haydar olmadığını Amasya tarihçisi de görmüş çok yer de noktasız olan bu sözü (Cündüz) Gündüz de okumuştur. Priküs; cücen'ler tarafından Batrya doğru kovalanan Koyunluların hepsine Kıdarlar adını vermiş ve bununla hem Kafkasyadaki, hem Türkistan ve Mavraülnehirdeki Koyunluları murad eylemiştir. [Türk Tarihi Şemseddin, Cild : 3].

— Sende altınla, cevahirle bezenmiş bir kitap varmış. İçerisinde Al-laha karşı kullanılmış küfriyat dolu imiş ! .

Afşin :

— Evet. O kitap bana babamdan miras kalmıştır. İçinde hem küfriyat hem de edebiyat vardır. Ben kötülerini bırakıp eyilerini alıyorum. Babamdan bana bezegli ve süslü olarak geçti. Süslorini bozmayı doğru ve gerekli bulmadım. Hem bunun beni emsülmünlükten çıkaracağını da sanmıyorum. » dedi. (3)

Bundan sonra Mubed ilerledi ve şunları söyledi :

— Bu adam «yani Afşin», boğulmuş hayvanı islâm türesile kesilmiş hayvan etinden daha üstün tutar, böyle daha nefis oluyor diye onun

gibi yimeğe teşvik eder. Bir kere bana: öyle bir kavim içindeyiz ki her şeylerinden tıtsınıyorum, yemeklerinden, binitlerinden hoşlanmıyorum. baksan a deveye biniyoruz, katıra biniyoruz. Şurasını da söyleyeyim ki sünnet falan olmadım, kıllarımı da kestirmem, dedi. » Afşin hâkimlerden sordu :

— Bu adam sizce güvenilir, inanılır bir adam mıdır? Eskiden mecusi idi. Sonradan müslüman oldu. Hayır denince; öyle ise ne söyletiyorsunuz? demiş ve Mubede dönerek :

— Be adam; seni huzuruma kabul ederek söylemez miydin, seni sırlarıma mahrem yapmaz mıydın? Ne dinine, ne sözüne sadakatın vardır.. Sana sır diye ısmarladıklarını utan-

Tarihi Kâmil'de (5-73) Afşin'in dedesine Ebuhanzire denildiğini görüyoruz. Bunun Ebuhayadra olması pek variddir. Hayadra'lar, Kaydarlar babası demektir ki Prikösün dediğini söhkelere. Mavraülnehirde (k) dan ziyade (h) sesi işidiliyor. Afşin'in Ebuhanzir denilen eski atasının asıl adı olan Karabugra; ismi Hara Bugra diye aynı sayfada görülür.

Bu inceleme bana çok uğurlu gelmiştir. (Afşin) sözünün öz ağzanasını da keşfedebileceğiz. Arabların Heyatıla, Avrupalıların Eftalitler dediği Ak Hunlardan olan ve muhakemesi arasında geçen sözlere göre o zaman da bir hükümdar olarak tanılan Afşin bence Akşin'dir. Bunu İstanbul'da iken incelediğim yazmalar da da görmüştüm. Demek Fergane

meliklerine Akşit dediği gibi Esrugene meliklerine de Akşin deniyordu. Eftalitlerle İran şahı Firuz'un yaptığı savaştan bahseden bütün kaynaklar Heyatıla Hanının (Akşin var olduğunu söylerler. İbnieşir aynıyle böyle tesbit eylemiştir, Ahsın sözü burada da aynıyle mevcuttur. Milâdin (484) yıllarında geçen bu vakanın kahramanı Afşin'in hâkim olduğu nu Türk tarihini Türk gözü ile görenlerin önüne bırakıyorum. Hayzarın Hazarla ilgisi ileride didiklenebilir.

(2) Afşin'in evinde bulunan kitabın musavver bir kelile ve demne olduğunu söylerler.

(3) Battal gazinin Babek'i öldürdüğü Batalnamede geçer. Afşin ile Battal'ın karıştırılması mühümdür.

maksızın yayıyorsun ! » diye bağır-mıştır..

Bundan sonra Merzeban ilerliyerek Afşin'e sordu :

— Sana hemşehrilerinin yazdıkları mektuplarda nasıl hitap ettiklerini söyler misin ? » Hayır deyince :

— Evet sana yazdıkları mektubun başına şöyle, şöyle, şöyle diye yazmazlar mı ? Yani (arabcaya çevire-rek) filân kulundan, İlahlar İlahına diye yazmazlar mıydı ?..

Merzeban'ın bu izahı üzerine vezir bağırdı : Buna müslümanlar taham-mül edemezler, Firauna yer bırakma-dırız. Afşin cevap verdi :

— Atalarımıza, dedelerimize halkın kullandığı tâbirlerdir. Ben müslüman olduktan sonra bunları kaldıramaz-dım. Bu suretle onların itaat ve inkı-yadlarını zedelemiş olacağımı bilirdim. »

Bundan sonra Mazyar ilerledi. Bu adam Taberistan valisi iken Babek'in yolunu tutmuş hilâfete isyan eylemiş-ti. Savaşta yakalanıp getirilmişti. Afşin'e bununla hiç mektuplaştın mı ? diye sordular. Hayır demesi üzerine Mazyar söze başladı : « Bunun kardeşi benim kardeşime yazdığı mektuplarda, şunları sayıp düküyordu : Ak dinin « dinibeza » senden ve benden başka yardımcısı yoktur. Babek o abdallığından öldü. Onu ölümden kurtarmak için çok cabaladım. anlatmağa muvaffak olamadım. Ahmaklığından sözlerimi tutmadı. Can-dan çalıştığım halde belâyı üzerinden defedemedim. Senin arzularına ben-den başka ehemmiyet veren yoktur. Muhalefet edersen kavmin senin üzeri-ne gidecek benden başka kimsesi

yoktur. Kahraman atlılar benimle bir liktedir. Senin üzerine gelecek olu-sam bana karşı durmak isteyen üç kuvvet vardır. Birisi arablardır, bun-lar köpek gibidir, önlerine bir kemik atar öldürürsün. İkincisi mağribiler-dir bunlar esasen kellecidir, kelle yi-mesini bilirler. Türklere gelince on-ların da terkeşlerindeki okların bit-mesine kadar beklemek gerektir. Bit-ti mi bir hücumda işlerini bitirirsin. Din bu suretle eski parlaklığıyla ye-niden ışıldar. » Afşin bu beyana karşı itiraz etti :

— Bu adam kardeşimle yaptıkları mektuplaşmadan bahsediyor, benimle bu sözlerin hiç bir ilgisi yoktur. Hem kendisine böyle mektuplar yollasay-dım durumu idi, İbni Tahir gibi halife-ye arz ederek teveccühlerini cel-bederdi.» Horasan valisine ve halife-ye dair olan bu imadan köpüren İbni Ebuubeyd kendisini susturmak istedi. Afşin ona :

— Ey Ebuabdullah ! Sen öyle bir adamsın ki, başından taylasanı çıkar-tır, bir sürü adamın kanına girme-dikçe onu başına koymazsın ! dedi. Bunun üzerine Ebudavud sordu : Sen mutaharmısın yani sünnetlimi-sin? Afşin hayır cevabını verince nasıl olur, müslümanlık onunla ta-mamlanır, necasetten taharet onunla bütünlenir. Afşin buna karşı sordu : İslâmda nefsi tehlikeden korumak yok mudur ? Ebudavud evet, dedi. Öyle ise ben de vücudumdan bir uz-vumu kesmekle kendimi ölüm tehlike sine atmadım cevabını verdi. Ya! de-diler. Sen mızraktan korkmazsın, kır-lıktan çekinmezsin, savaştan örkmöz-

sin de küçük bir kulfenin kesilmesinden mi korktun ? Afşin :

— Savaş zaruri bir şeydir. İster istemez atılmak lazımdır. Ancak bu kendi iradem dahilindedir, yapmadım deyince: Artık yeter herşey anlaşıldı, (Buga) ya bundan sonrası sizindir, dediler. O da yakasını avucuna alarak mahbese doğru çekerek götürdü.

Afşin bu muhakemeden sonra yemek yemedi. Bu bir yemek grevi mi idi, yoksa zehirliyeceklerinden mi kucunuyordu bilinemez. Halife Mutasım; oğlu Vasıke kendisine bir tabak elma yolladı. Bu kadar alçaklık yapılacağına ihtimal vermeyen Afşin elmalardan bir kaç danesini yidi. Zehirli elmalar ölümünü intaç etti. Ölüsü kale burcuna asıldı. Biraz ön-

ceki savaşta yendiği Babek'in kurumuş kadavrasının yanına o da uzatıldı. Bu işler Samra'da olup bitti.

Afşin'in asıl töhmetlendiği meseleler muhakemede açıklanmadı. Abbasiler kendisinden kuşkulanmışlardı. O sırada Köşkün'de kelekler hazırlanmış bunlar vasıtasıyla Dicleyi geçecek Musul ve Ermenistana uğrayacak oradan Hazare ve sonra da bütün Türkilerine gidip dolaşacak büyük bir ordu ile gelerek müslümanlığı söndürecek atalarının dinini yaşatacaktı.

Tanıklık yaptırılan Taberistan valisi Mazyar savaşta alt edilerek tutulup bir kaç gün önce getirildiği zaman dayaklar altında kendisini isyana teşvik eden Afşin olduğunu söylemişlerdi. Bundan söz geçmedi.

YABANCI DİL VE KÜLTÜR

SALAHATTİN EYİBOĞLU

Yabancı dil bilgisile kültür arasındaki münasebet zannedildiğinden çok daha karışık bir meseledir. Gerçi herkes kültüre ulaşabilmek için ana dilinden başka bir dil öğrenmenin zarurî olduğunu münakaşa etmeden kabul etmekte ve halk arasında bir ikinci dil bilmiyenlere kolay kolay münevver denmemektedir. Fakat bu zaruret serbestçe idrâk edilmiş olmaktan ziyade kendini âlemşümül bir moda zorla kabul ettirmiş gibidir. O kadar ki yabancı dilin kültür bakımından lüzum ve şümülü üzerinde düşünmeğe vakıt bulamamış gibiyiz. Umumiyetle yabancı dil, bize zengin kütüphanelerin kapısını açan anahtar, bilgilerimizi çoğaltmak, ihtisasımızı genişletmek için baş vurulan bir vasıta, bir kültür tercümanı telakki edilir. Yabancı dilleri riyazî ve fizikî ilimler gibi kültürel kıymetleri için değil, onlar vasıtasile edineceğimiz bilgileri gözetererek öğrenir ve öğretiriz. Bu itibarla çok yanlış olarak yabancı dil bilgisini bize verdiği okumak, dinlemek veya konuşmak imkânı nisbetinde takdir ederiz. Eğer yabancı dil bir bilgi vasıtasından başka birşey olmasaydı derhal mekteberimizden Fransızca, İngilizce ve Almanca tedrisatını kaldırmak icab ederdi. Çünkü liselerimizden çıkanlar arasında kitap okuyacak kadar yabancı dil bilenler o kadar azdır ki sarfedilen gayret ve vakıt mukabilinde al-

nan netice bu bakımdan hiç gibidir. Yalnız bizde değil hemen bütün Avrupa memleketlerinde vaziyet aşağı yukarı aynıdır. On sene Lâtince okuduktan sonra herhangi bir lâtince metni zahmetsizce okuyabilen Fransız talebeleri parmakla gösterilecek kadar azdır. En yeni usullerle dil öğreten İngiliz mekteberlerinden çıkan talebe Fransızca bir kitabı zahmetsizce okuyabilmek şöyle dursun kendi diline girmiş olan Fransızca kelimeleri bile yadırgamaktadırlar.

Hattâ bir zamanlar Fransa'da yabancı dil tedrisatı aleyhine şiddetli bir propaganda bile başlamıştı. Bu harekete iştirâk eden Gustave Le Bon « mekteberimizde cinayet işleniyor... Hiçbir netice alınmadan senelerce genç dimağları yabancı kelimeler dolduruyorlar... Yabancı dillere sarfedilen vakıtlar zarfında onlara neler öğretilibilirdi !.. » diye bağırıyordu. Bizzat Maarif Nazırı da liselerden çıkan talebeler arasında yabancı dil bilenlerin hiç mesabesinde olduğunu itiraf etmişti. Fakat ismini unuttuğum bu nazır millet meclisine verdiği izahatta şöyle söylüyordu : « Mekteberimizden Lâtince, İngilizce, ve Almanca bir kitabı okuyabilecek kadar dil öğrenerek çıkan talebe mikdarı o kadar azdır ki eğer yabancı dil tedrisatından başka türlü faydalar beklemeseydik bu tedrisatın bir cinayet işlemekte olduğunu kabul et-

memiz icab ederdi ». « Bu başka tür-lü faydalar » dan Maarif Nazırı neyi kastediyordu?.. Kitap okuyamıyan, konuşamıyan, dinlediğini anlayamıyan talebeler yabancı dil tedrisatından ne şekilde istifade etmiş olabilirlerdi? Dil bilgisi okumaktan, bilmediğini öğretmekten, görüş sahasını genişletmekten, icab ettiği söz veya yazı ile derdini anlatmaktan başka ne işe yarayabilir? İşte meselenin en az kurcalanmış olmakla beraber bence en mühim olan tarafı burasıdır.

Filhakika yabancı dilin bir vasıta, bir anahtar olmaktan başka ve daha ehemmiyetli bir rolü vardır: yabancı dil her şeyden evvel bir zihin terbiyesidir. Şöyle ki :

Yabancı dil ister istemez ana dil-den çok farklı ve itiyaddan çok zihni bir gayret icab ettiren bir iktisabdır. Ana dilimizi kullanmak yürümek veya yemek kadar tabii olduğu halde yabancı dil şuurun ve muhakemenin mütemadi müdahalesine muhtaçtır. Yabancı dili düşünerek konuşuruz. Düşünerek konuşmaksa zihnin inkişafında başlı başına bir merhale sayılabilir. Yalnız ana dilini konuşan az çok kelâmın esiridir. Çünkü o, fikirle kelimeler arasındaki münasebeti kontrol etmek ihtiyacını duymamıştır. Ana dili şurudan çok tahtesşuurun malidir: onu konuşurken kendimizi dinlemeyiz; ve sözün akışına kapılır gideriz. İkinci dil zihnin mütemadi mürakabesi altındadır. Ancak ikinci bir dile başladığıktan sonra kelâmın nisbiliğini sezmeğe, ifadenin maksada uygunluğundan şüphe etmeğe başlarız. Yabancı dil bize doğru konuşmak endişesini getirir. Konuşurken

kendimizi dinlemeyi, kelimelerimizin âczini, cümlelerimizin sakatlığını, kelâmın topalladığını görmeyi yabancı dil öğretir. Dilin estetiğine varmak, dile bir sanat eserine bakar gibi bakabilmek ancak yabancı dil terbiyesinden sonra kabildir. Bu itibarla olgun bir ana dili ekseriya yabancı dil bilgisile muvazi gider. Yabancı bir dil öğrenmeden ana dilinin inceliklerine kudretle hâkim olmuş hiçbir edib yok gibidir. Dikkat edilirse edebiyat tarihinin en parlak devirleri yabancı bir dili en iyi öğrenmiş devirlerdir. Bütün Avrupa milletleri ana dillerinin şuuruna Lâtinceyi iyice öğrendikten sonra varmışlardır. Her rönesansın yabancı bir dili vardır. Büyük fikir adamları arasında yabancı dil merhalesinden geçmemiş olan yoktur.

İkinci bir dil öğrenmek yeni bir tefekkür sistemine, yeni bir mefhumlar âlemine girmektir. Onu öğrenmekle kafamıza bir diksiyoner yahut bir tercüman değil, yeni bir disiplin koymuş oluyoruz. Nasıl bir ağaca yapılan aşırı onun bütün hücrelerine işler ve uzviyetini ikinci bir uzviyetle zenginleştirir ve meyvasına yeni bir renk ve lezzet verirse ikinci dil de dimağımızı tıpkı onun gibi yeni bir usare ile oldurur, muhayyelimize düşüncemize, tahlil ve terkiblerde yeni bir istikamet verir; şuurumuzu yeni bir ışıkla aydınlatır. Şüphesiz bu aşırı bazan menfi neticeler de verebilir. Kendilerini tamamen ikinci dile bırakarak şahsiyetlerini kaybeden bünyeler de vardır. Bu takdirde ikinci dil ana dilini zenginleştirilecek yerde onun yerini tutmuş olur. Bu menfi neticenin sebebinin ekseriya öğretme

usullerinde aramak icab eder. Yabancı dil tedrisatı hiçbir zaman ana dille teması kaybetmemelidir ve daima *ikinci dil* olarak kalmalıdır. Bu itibarla çocukları erkenden ana dillerinden ayırmak çok tehlikeli olabilir. Düşünmeğe yabancı bir dilde başlamış olan çocuk gayet tuhaf bir mahlûk olabilir : ne tam mânasile kendisi, ne de tam mânasile başkası ! . . Memleketimizde bu âkıbete uğramış olanlar maâlesef pek çoktur. Türk çocuğunun dimağı düşünmeğe Türk dilinde açılmalıdır. Aksi takdirde yabancı dil fayda değil zarar verir. Zihin terbiyesi dediğim şey ancak yabancı dilin ikinci bir dil olarak kalmasıyla mümkündür. Ana dilinin zararına olarak öğrenilmiş yabancı dilden daha güllünc hiçbir şey tasavvur edemiyorum. Az çok sağlam bir ana dil kültürü olmadıkça yabancı dilden alınacak meyva adsız, tatsız, renksiz ağıza konmaz birşey olacaktır. Kendi rengi olmayan başka birisinin rengele zenginleşemez.

Diyeceksiniz ki bütün bunlar yabancı dil tedrisatının yegâne gayesi olamaz. Fransızca'yı yahud İngilizce'yı sırf zihin terbiyesi olarak öğrenmek bilhassa bizim gibi kütüphanesi fakir bir millet için fazla bir lüks olur. Dil öğrenen kimse daha müsabet, daha cile tutulur neticelere varmak ister. Nitekim « metod direkt » adı altında türeyen yeni dil öğretme usullerinin pratik olmaktan başka gayeleri yoktur. Bu usullerin bütün endişeleri yabancı dilde derdini anlatan, bir ecnebiye saatı, vapur târifesini, Paris'in nüfusunu sorabilen, ihtisasına ait kitablara okuyabilen, güzel bir

sipariş mektubu yazabilen, sorulan şeylere muayyen formüllerle ve güzel bir telâffuzla cevap verebilen talebeler yetiştirmektedir. Çok yazık ki kültürle alâkası olmayan bu usuller mektebelerimize kadar girmiştir. Şüphesiz yabancı dilden pratik faydalar beklemek hakkımızdır; fakat dilin terbiyevi kıymetini idrâk etmek ve öğretme usullerini ona göre tanzim etmek bu faydaları ayrıca elde etmemize mani teşkil etmez. Zaten zihin terbiyesini düşünmeyen pratik usuller kendi mahdud gayelerine de ulaşmakta değildirler.

Pratik usullerin en çoğunu icad etmiş olan İngilizler bu usulleri mekteplerine sokmamışlardır ve ben yabancı dilin bir zihin terbiyesi olarak nasıl kullanacağını bir rapor münasebetile dolaştığım İngiliz Secondary Schoolerinde gördüm. Bir İngiliz öğretmen sınıfta tahtaya karmakarışık birçok Fransızca kelimeler yazıyor. Bu kelimelerin mânalarını söylüyor ve sonra talebelerden bu kelimeleri makul bir şekilde sıralayıp bir mânaya varmalarını istiyordu. Dersin sonra kendisinden bu garib usul hakkında izahat istediğim zaman bana bu usulün çok faydaları olduğunu ve talebelerdeki terki kabiliyetini artırdığını söyledi ve şu fikri ilâve etti : « yabancı bir dilde doğru bir cümle yamağa uğraşmak zekâyı bir cebir muadelesi halletmek kadar işlettir. »

Başka bir öğretmen talebelere İngilizce ve Fransızca kelimeleri mukayese ettiriyor ve her iki dilde aynı şeyi ifade eden kelimelerin birbirlerinden ne itibarla ayrıldıklarını, şu-

mulü itibarile hangisinin daha zengin olduğunu soruyordu. Yavaş yavaş kelimelerden cümlelere geçiyor ve dersin sonunda Fransızca'yı İngilizceden ayıran esaslı farklardan birine varılıyordu. Bu usulün gayesi sarıhtır : talebeleri ana dillerinin olgun bir idrâkine vâdirmek. İngiliz mekteplerinde beni en çok hayrete düşüren şeylerden birisi de yabancı dil öğretmenlerinin öğrettikleri dili hiç iyi konuşmamaları olmuştu. Bunu evvelâ İngilizlerin yabancı dil tedrisatını ihmâl ettiklerine hamlettim. Fakat sonradan anladım ki İngilizler yabancı dil tedrisatından iyi konuşmaktan daha ehemmiyetli şeyler bekliyorlardı. Aynı düşünce ile İngilizler en serbest mekteplerde bile ecnebi öğretmen kullanmamağı bir prensip olarak kabul etmiştir.

Bununla beraber İngilizler direkt usulü büsbütün ihmâl etmemişler ve onu asıl gayelerine zarar vermiyecek bir şekle sokmayı bilmişlerdir. Herşeyden evvel kültür gözetken bir yaban

cı dil tedrisatının direkt usuleden alacağı ana fikir şudur: yabancı dil parça parça kelime kelime değil bir küll olarak öğrenilir; çünkü dil bir kelime yığını değil yaşayan bir yapı, bir uzviyettir. Geçen asırlarda bu hakikat henüz bilinmiyordu. Çünkü öğrenilen diller ekseriya ölü dillerdi ve yalnız gramer ve kelime bilmek ananeyi tatmin ediyordu. Bugünkü yabancı dil tedrisatı talebeyi iyi kötü konuşturmak ve talebeyi yabancı dilin yaşayışı içine sokmak mecburiyetindedir. Fakat bütün mesele bunu ifrata götürmemekte ve asıl gayeden uzaklaşmamaktadır. Şüphesiz ki bizim mekteplerimizde direkt usule daha geniş bir yer vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü bizim yabancı dile olan ihtiyacımız daha maddî, daha hayatidir. Bununla beraber Rum vatandaşlarımızın konuştuğu kaldırılmış Fransızcası hiçbir zaman yabancı dil tedrisatının gayesi olmamalıdır. Mekteplerimize tercümanlık Fransızcası değil kültür Fransızcası koymak lazımdır.

MUSASIR ALMAN İÇTİMAİYATI

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

E. Durkheim'in nüfuzu altında inkişaf etmiş olan Fransız içtimaiyat ekolü, eskidenberi gerek Année sociologique'deki bazı makaleler ve hülasalarla, gerekse bu ekole mensub olan âlimlerin neşriyatı ile Fransa dışarısındaki içtimaiyat tetkikerile daima alâkasını muhafaza etmiş görünüyor. Bununla beraber muhtelif içtimaiyat ceryanlarına ait Sorokin'in eseri gibi sistematik kitablara bakılacak olursa, bu alâkanın yalnız bir zaviye içerisinde ve çok mahdud kaldığını anlamak güç değildir. Meselâ bu mekteb, bir taraftan İngiltere'de birçok taraftarları olan empirist, ruhiyatçı içtimaiyata dirsek çevirmiş olduğu gibi, Almanya ve Rusya'da inkişaf eden maddeci içtimaiyat tetkiklerine karşı da hemen tamamilen sakit ve alâkasız görünmektedir.

Fransız içtimaiyatçılar arasında, yabancı cereyana karşı en fazla alâka gösteren Bouglé oldu. Daha çok eskiden « Almanya'da içtimai ilimler » adlı eserile tarihi mektebde, « ruh cemaat » nazariyesinde, hukukçu ve iktisadçılardaki sosyolojik fikirleri göstermeye çalışmıştı. Kendi eserlerinde de «şüphesiz» Durkheim'den sonra en fazla Alman içtimaiyatçısı Simmel'den mülhem olmakta idi.

Bununla beraber alâkasızlık daha umumî idi : Buna da başlıca sebeb olarak Fransız içtimaiyatçılarının po-

sitiviste zihniyetle hareket etmelerine mukabil, Alman içtimaiyatçılarındaki ekseriya spritualiste bir zihniyetin hakim olması gösteriliyordu.

Yakın zamanlarda bazı Alman içtimaiyatçılarına alâka uyandı W. Sombart hemen tamamilen tercüme edildi. Bilhassa Raymond Aron, « Musasir Alman içtimaiyatı » adlı bir küçük eserde yeni içtimaiyat ceryanlarını hulâsa etti.

Bugünkü Alman içtimaiyatını başlıca üç kısma ayırabiliriz : 1) Sistematik içtimaiyat. 2) Tarihi içtimaiyat. 3) Max Weber.— Bu fasıllar da gösteriyor ki, Max Weber'e Alman içtimaiyatçıları arasında merkezî bir ehemmiyet verilmektedir. Bu zatın « İktisad ve Cemiyet » adlı eseri sistematik ve tarihi istikametleri birleştiren en geniş terkidir; ve bu itibarla onda musasir Alman içtimaiyatının bütün temayül ve istikametlerini bulmak kabildir.

Ben bu makede yalnızca sistematik içtimaiyattan bahsedeceğim. Musasir Alman içtimaiyatının ilk hakim temayülü olarak « Formalist içtimaiyat » ı görüyoruz. Bu sahada, az çok eskimiş olmakla beraber yine mübeşşirlik şerefi Simmel'e düşüyor. Simmel, bu asrın başında yazdığı (Sociologie) sinde içtimai âlemin bir nevi hendesesini yapmağa çalışıyordu. O-na göre içtimaiyat mücerred bir nevi

şekil ilmidir. Durkheim'in iddia ettiği gibi nevi şahsına münhasır, müşahhas bir içtimali realiteyi, müstakil bir hâdise zümresini tetkik edecek yerde ferdler arasındaki münasebetler ve karşılıklı tesirlerden doğan içtimali şekilleri tetkikle iktifa eder. Şu halde Simmel'e göre içtimaliyat hâdiselerin mahiyetine ruhi ve hayati köklerine kadar asla inmiyerek, yalnız temeli ruh olan karşılıklı tesir (Wechselwirkung) ları tesbitte kalan bir ilmidir.

İzafetçi felsefeden doğan bu içtimaliyat görüşü, ne pozitivist içtimaliyatın, ne de müfrit Alman spiritüalizmin önünde mukavemet edebildi. Karşılıklı tesir fikri haklı olarak birçok itirazlara uğradı : Ferdler arasında her zaman karşılıklı tesir değil, bazan bir taraflı tesir olabilir. Bundan başka cemiyette *şekil ile muhteva* bu kadar katı olarak ayrılamaz. Şekil daima muhtevaya bağlı ve onunla birliktedir.

Nihayet, zümre dediğimiz realite, sadece *ferdler arasındaki münasebetlere* irca edilebilir mi ? Bu görüşe, iki noktai nazar şiddetle hücum ettiler : bir taraftan sempati, telkin, zümre sevki tabiisi gibi esaslara dayanan Spann'ın « Universaliste » telâkkisi. Diğer taraftan tarihi telâkkiden hareket eden ve cemiyete tekâmül halindeki bir realite gözile bakan bütün içtimaliyatçılar.

Bir kelime ile Simmel içtimaliyatının karakteri, *bütünü unsurlarına irca etmek* tir; ve ona karşı yapılan bütün hücumlar bu noktadan ileri gelmektedir.

Bugün Simmel'i az çok değiştir-

mek şartile devam ettiren daha yeni bir içtimaliyatçı var. Bu da Von Wiese'dir.

Von Wiese karşılıklı tesir mefhumu yerine karşılıklı münasebet (Wechselbeziehung) mefhumuna dayanmaktadır. O bu suretle ferdler arasında *yaklaşma ve uzaklaşma* şeklinde iki nevi münasebet görüyor. Bütün zümre hâdiselerini buradan çıkarıyor. Von Wiese'nin içtimaliyatı, bundan dolayı bir komportman içtimaliyatıdır. Diğer tabirle o, genişletilmiş ve zümre münasebetlerine teşmil edilmiş içtimali bir (behaviorism) dir.

Onun bu hususta baş vurduğu içtimali vetire, mesafe, içtimali mekân ve içtimali teşekkül (Soziales Gebilde) diye dört esaslı mefhum vardır. İçtimali vetire ferd ile içinde bulunduğu vaziyet arasındaki karşılıklı münasebetten doğuyor. Bir nevi şemacılığa gitmekte olan içtimaliyatçı, ferdi (C) vaziyeti (S) ile göstermek üzere, bu içtimali vetireyi ($P = C \times S$) şeklinde ifade ediyor.

Bütün bu karşılıklı münasebetler rekabetin, birleşmenin, tesanüdün, mücadelenin, hakimiyetin, mertebenin ilâ... doğuşunu izah ediyor. Muhelif zümre şekilleri, zümreler arasında doğan rabatlar, zümrelerin genişlemesi ve daralması da yine bu suretle anlaşılıyor.

Zümre azasının, zümrenin mecmuu hakkındaki tasavvurlarından ananeler, âdetler ve zümre idealleri meydana geliyor. Bu adeta Durkheim içtimaliyatındaki « kollektif tasavvur » ve kıymet kelimesine tekabül ediyor. Böylece, yekpare birer bütün gibi

görünen içtimai heyetler, meselâ devlet, kilise, sınıf veya iktisad onun nazariyesinde « münasebet prensipi » ve içtimai behavior ile izah edilmekte; başka bir tabirle bütün parçalara irca edilmektedir.

Von Wiese'nin içtimaiyatı Simmel'den daha az psikolojik, idealizm'den daha çok kurtulmuş olmakla beraber yine « ferdler arasındaki münasebetler » esasına dayandığı için, herhangi bir mânada ferdci içtimaiyatın mahzurlarını devam ettirmektedir. Bütünün parçaları izahı kabil olup olmadığı meselesi yalnız içtimaiyatı değil, bütün ilim ve felsefeyi alâkadar eden ve esaslı ihtilâflar doğuran belli başlı bir meseledir.

Az çok eskimiş olmakla beraber, hâlâ Alman içtimaiyatçıları üzerinde tesirini muhafaza etmekte olan diğer bir mütefekkir de Tönneis'dir. 1887 de neşrettiği « cemaat ve cemiyet » [Gemeinschaft und Gesellschaft] adlı kitabı muasır içtimaiyat hareketleri arasında mühim bir yer tutuyor. Hobbes felsefesi, hukuku tabiiye ve sosyalizmi tetkikten doğan bu eser, sun'î cemiyetle tabii cemiyeti, yahud uzviyetlere benzeyen zümre ile makineye benzeyen zümreyi karşılaştırmaya ve bütün içtimai hayatı bu tezaddan çıkarmaya çalışmaktadır.

Tönneis'e göre birincisine asıl tabiatın ifadesi olan derin, uzvi irade (Wesenwille), ikincisine de düşünceden, mücerred olarak tasarlanmış bir hedeften doğan kararlı irade (Kürwille) tekabül etmektedir. Birincisinde uzuvla fonksiyonun tesanüdü ikincisinde zihnin hürriyeti görülüyor. Şu halde Tönneis'e göre, eğer

cemaat tabiatın doğuyorsa, cemiyet de insan iradesinin ve hürriyetin eseri-dir.

O, bu suretle devlet şekilleri, sosyalizm ve sınıf mücadelesi, ilâ... gibi bütün muasır içtimai meseleleri bu « cemiyet » telâkkisinin içerisine sığdırmakta ve onları bir nevi iradeci ve hürriyetçi zihniyetle izaha çalışmaktadır. Bizde Prof. Kessler'in sosyoloji notlarında taraftar olduğu hissedilen bu fikrin Auguste Comte'dan beri gelen içtimaiyat telâkkilerine ve bilhassa Durkheim içtimaiyatına ne kadar zıd olduğu ilk bakışta kolaylıkla görülmektedir. Tönneis'in bu görüşü, tabiat ilimleriyle mânevî ilimleri katî hududla ayıran Alman mütefekkirleri tarafından yeni şekillerde müdafaa ve kabul edildi. Fakat artık onlara « içtimaiyatçı » demek kabil değildir.

Bugünkü sistematik Alman içtimaiyatçıların en yenisi Berlin üniversitesi profesörlerinden Vierkant'dır. Bu zat, aynı zamanda hem Simmel'in, hem Tönneis'in tilmizi sayılabilir. Çünkü o bir taraftan ferdler ve zümrelerin münasebetlerini tetkik eden şekilci bir içtimaiyat yapmakta, diğer taraftan tabiat zümreleriyle kültür zümrelerini ayırmaktadır.

O, ferdçilikle külliyetçilik arasında mutavassıt bir mevkedir: Durkheim'in *kollektif tasavvur*'unu Simmel'in formalizme'i ile birleştirmeye çalışıyor.

Vierkant'a bu hususta yardım eden fizik ve ruhiyat sahasında inkişaf eden (Gestalt) nazariyesi oldu. O, bu nazariyeye cemiyet lehine de büyük bir ehemmiyet veriyor. Ta-

biatta ve insan şuurunda parçaları ihtiva eden ve onları kuşatan bünyeler ve şekiller olduğu gibi, cemiyette de -aynı suretle- parçaları kuşatan ve artık parçaların yanyana gelmesinden ibaret olmayan şekiller vardır. İşte, zümreler bu şekillerdir. Artık böylece eskidenberi mevzuubahs olan parça ve bütün meselesi cemiyet sahasında halledilmiş ve Simmel'in şekilciliği Durkheim'in kolektif tasavvurculuğu ile uzlaşmış olacaktır.

Aynı zamanda Vierkandt'a göre, bu suretle ruhiyat ve içtimaiyatın önceliği meselesi de ortadan kalkmaktadır: Ferdi farklılaşma şüphesiz tarihin eseridir; ve ferdi teşkil eden daima zümredir. Fakat muhtelif tarihî devirlerde sabit kalan bir insan tabiatı bulmak da imkânsız değildir. Meselâ bu esaslı ruhî istidadlardan nefis hissi (Selbstgefühl) itaat sevki tabiisi (Unterordnungstrieb), yardım temayülü, telkin, sempati, ilâ... yi zikrediyor. Böylece ruhiyat içtimaiyata, içtimaiyat da ruhiyata karşılıklı olarak tâbi oluyorlar.

Vierkandt içtimaiyatı, tarihî ve etnolojik tetkiklere de dayanmaktadır. O, başlıca iki esaslı cemiyet tipi görüyor: birincisi sınırsız ve hakimiyetsiz iptidai kabilelerde rastlanan cemaatlerdir ki, bunlarda yalnız cemaat zihniyeti, tesanüd (Genossenschaft) hâkimdir. İkincisi ferdin inkişaf ettiği, zıd sınıfların doğduğu ve hakimiyet (Herrschaft) a dayanan muasir cemiyetlerdir. Bu iki cemiyet tipi arasındaki zıdlık, (gens) ahlâkı ile ferdiyetçi ahlâk arasındaki zıdlığa tekabül etmektedir.

Vierkandt, unsurlarla bütün ara-

sındaki karşılıklı bağıllığı; izah edebilmek için yeni bir nevi illiyet telâkkisine, « kolektif illiyet » e [Wir kungszusammenhang] a baş vurmaktadır. Ona göre illi tesir parçalarda değil, ancak bütünde, heyeti mecmuuda meydana çıkar. Fakat bir nevi statistik görüşe yaklaşan bu izah mübhem, sarahatsiz kalmaktadır.

Vierkandt'ın bütün içtimaiyatta dayandığı felsefî istikamet Alman fenomenolojisi'dir : Hades yardımıyla saf tipleri kavramak, böylece cemaatin içtimai hayatının mahiyetine tamim ve tecride baş vurmaksızın doğrudan doğruya nüfuz etmek; içtimai hayatta meydana çıkan esaslı hisleri yine doğrudan doğruya kavramak. İşte bütün bu esaslar Husserl'de ve bilhassa Max Scheler'in içtimaiyatında temel fikirlerdir. Vierkandt, ifadesinde bu ceryana o kadar bağlı görünüyor ki artık onun tarihî, etnolojik, ilâ... izahları ancak bu yeni metafizik görüşü süsleyen ve aydınlatan zinetler hâline geliyor.

Bundan dolayı Vierkandt'a klâsik ve ilimci telâkki içerisinde tam bir içtimaiyatçı gözile bakmak ve onu determinist içtimaiyat ceryanlarından birine bağlamak kabil değildir.

Nihayet bugünkü Alman içtimaiyatçılarından bahsederken Prof. Spann'ın üzerinde bir parça durmalıyız. Ferdiyetçilikle külliyyetçilik arasındaki antinomi, Spann'a göre bütün içtimai ilimler nazariyesine hâkimdir : Ya ferd kendi kendisine kâfi ve tamamile teşekkül etmiş bir halde mevcuttur, bu takdirde dışardan ancak sathî bazı tesirler ve bilgiler alır; yahud ferd muhtar değildir, ancak cemaat

içerisinde ve cemaat ile mevcuttur. O zaman da *külliyetçilik* doğrudur. Bu iki tezden herhangi birisinin tercih edilmesine göre terbiye, ilim ve ahlâk büsbütün değişir. Birincisinde mantıkî ve ahlâkî relativizm, faydacılık, ampirizm hâkimdir. İkincisinde mutlak fikri, ruhun realitesi telâkkisi hâkimdir.

Cemiyet ilmi için, intihab zaruridir. O ferdiyetçiliğin baştan başa saydığı mahzurlarına karşı, kuvvetle külliyetçiliği müdafaa ediyor. Bu telâkki onu yalnız cemiyetin ferd üzerine faikliğini kabule götürmekle kalmıyor, aynı zamanda buradan bütün bir külliyetçi metafiziğe kadar gidiyor. Ona göre içtimaiyat, ferdlere üstün ve onları tamamen aşan *mânevi bir realite*'nin ilmidir. Bu mânâda Spann, yeni Alman içtimaiyatını en müfrit neticelere kadar götürüyor. Bu suretle ona göre iktisad, demografi, tavsifi statistik, tarih, folklor, ahlâk gibi birçok ilimler artık bu küllî içtimaiyatın dalları ve şubelerinden ibarettir.

Umumî içtimaiyat 1) Külliyetçilik ve ferdiyetçilik gibi içtimai âleme ait esaslar, meselelerle, 2) Siyasî organizasyonun prensiplerile, 3) Bütün hususî içtimai ilimlerin nazari prensiplerile, 4) Muhtar bir ilme mevzu teşkil etmiyen bahislere ait nazariyelerle [ilim, sanat, din, dil, ilâ..] meşgul olur. Şu halde o, bir nevi « içtimai - mânevî » realitenin felsefesidir.

Adalet, ferdiyetçilik ile külliyetçilikte müşterek bir prensiptir. Fakat birincisi onu müsavat araştıran adalet halinde yanlış olarak tefsir ettiği halde, ikincisi herkese cemiyette kendi mevkiini vermek ve bir nisbet dahilinde taksim etmek üzere ona hakiki mânâsını vermektedir. Spann aynı mukayeseyi müsavat ve hürriyete de tatbik ederek külliyetçilik hesabına netice çıkarmaktadır.

Cemiyetin bünyesini Spann, evvelâ surî bir tarzda, sonra maddî bir tarzda izah ediyor. *His* ve *fiil* gibi beşeri mütalealardan hareket edersek, *hislerin içtimaileşmesi* ve *fiillerin içtimaileşmesi* diye iki esaslı vetire elde ederiz. Bu vetireler, mânevî cemaatları ve fiil uyuşmalarını meydana getirirler.

Sonra, bu surî bünye üzerine maddî bünyeyi istinad ettiriyor, bu suretle ilim, sanat, din, felsefe, ahlâk, hukuk gibi mânevî sistemler; sonra fiil sistemleri (iktisad), uyuşma halinde fiil sistemleri (sınıflar, Stand'lar) rekabet halinde fiil sistemleri (siyaset, harb), yardımcı fiil sistemleri (muvasala, organizasyon), nihayet birleştirici teşekküller (devlet, halk ilâ..) meydana çıkıyor.

Bu izahat gösteriyor ki Spann'ın içtimaiyatı, Aristo felsefesine ve eskî külliyetçi ve şekilci mantığa dayanmakta, metafizik temellere kadar inmektedir. Bundan dolayı onu da V. erkandt veya Simmel gibi tamamen ilimci ve müsbet içtimaiyat hareketleri arasında saymak kabil değildir.

BERLİN ÜNİVERSİTESİNDE FELSEFE
DERSLERİ

ZİYAEDDİN FAHRİ

Üniversitemiz etrafında harağetli düşüncelerin ortaya atıldığı ve heyecanlı işlerin yapıldığı bir sırada, Almanya'nın en büyük üniversitesinde millî Alman kültürünü geniş mânâsile yaratan bir bilgi müessesesile alâkadarlık faydasız olmasa gerektir. Kaldı ki müesseselerimizde yapılan ıslahat, çerçevesini değilse bile ilhamını ve çalışma tarzını Almanya'dan alıyor. Bu bakımdan Berlin Üniversitesinin, bütün diğer bilgi şubelerine istikamet veren felsefe fakültesindeki ders nizamına toplu bir bakış attıktan sonra bununla Üniversitemizin felsefi tedrisatı arasında bir ilişik tesisine çalışmak istiyorum.

Önce bir noktaya işaret edelim : Bizde geçen 1934 ten önceki, gerek sonraki fakülte bölümüne göre kurulan felsefe şubesi, klâsik Fransız fakülte taksimatına dayanır. Bundan dolayı Almanya'daki Üniversite felsefe derslerinin de aynı bölüm içinde olduğunu sanmamalıdır. Muhtelif üniversitelerin fakülte taksimatı değişmekle beraber hemen hepsinde başlıca üç fakülte esası görülür. Bunların başında felsefe fakültesi, sonra tıp, hukuk ve nihayet ilâhiyat fakülteleri gelir.

Bir bakıma göre denebilir ki Almanya'da felsefe fakülteleri Aristonun anladığı felsefeye cevap verir. Şöyle ki bu fakülteler, dinî ve tıbbî

nevinden mesleki tedrisat bir tarafa bırakılmak şartile, hemen bütün bilgileri toplayan müesseselerdir. Bu itibarla geniş çerçevesi içinde birçok tali taksimat görülür. İkinci derecede olan bu taksimattan herbiri başlı başına bir disiplindir ve üniversiteden üniversiteye değişir. Her üniversite kendi nevinde bir tip olduğundan mıntakasının, tarihçesinin, uzak bir geçmişten gelen ananesinin icablarına göre bu taksimata şekil verir. Bundan ötürü, şimdi anlatacağımız, Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesinin bütün Almanya için bir model olduğunu zannetmemelidir. Almanya'da kültür hayat tarihçesi, dikkate değer bir (Merkezsizcilik-Décan tralisme) hali gösterir. Her kültür merkezi üniversitesinde, bulunduğu yerin hertürlü hususiyetlerine itibak zaruretile uyacağı şekilleri yine kendi içinden alır. Dıştan gelen hiçbir direktif yoktur. Son zamanlarda Nasyonal - Sosyalizmin yapmak istediği kültür merkezçiliği, yalnız idari ve siyasi bir mahiyeti haizdir. Derslerin çeşidleri itibarile eski muhtariyet şeklini muhafaza etmektedir. Almanyayı muhtelif zamanlarda gezmiş ve ezen Fransız mütefekkirleri ni hayranlığa sevkeden kültür yaratıcılığı, yine onların telâkkisine göre, işte bu kültür faaliyeti serbestliğine dayanır. Bilindiği veçhile Fran-

sa, bu nevi bir merkezilik siyasetine hiç yanaşmaz ve yanaşmak istemez. Almanlar zamanında muhtar olan Al-
sas - Loren Üniversitesi, şimdi Fransız santralizmine tâbi olmak itibarile ciddi müşküllere çarpmaktadır.

Kıyası Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesi, yalnız bu üniversite için muteber bir tedrisat kadrosuna maliktir. Zaten onun değeri de bu hususiyetindedir.

Fransız üniversitelerinin felsefe şubesine ve bizdeki Edebiyat Fakültesine benzemediğine bu suretle işaret ettiğimiz Berlin Felsefe Fakültesi, başlıca on iki zümreye ayrılır. Bunlar sırasile şunlardır :

I.— Felsefî bilgiler bölümü, II.— Riyazî bilgiler bölümü, III.— Tabii bilgiler bölümü, V.— İçtimaiî bilgiler bölümü, VI.— Halk bilgisi bölümü, VII.— Tarih bölümü, VIII.— Coğrafya bölümü, IX.— Arkeoloji bölümü, X.— Sanat tarihi bölümü, XI.— Musikî bölümü, XII.— Filolojik bilgiler bölümü.

Bu on iki bilgi şubelerini kucağında toplayan Felsefe Fakültesinin, Fransa'da ve bizdeki mukabillerile karşılaştırdığımız takdirde arada sadece bir isim beraberliğinden başka bir benzeyiş bulunmadığı anlaşılır. Hattâ Alman tarzındaki felsefe fakültesi, Fransız tarzındaki edebiyat fakültesile de karşılaştırılmaz. Edebiyat ve fen fakültelerinden vücuda gelecek bir müessesese kompleksî bile istediğimiz karşılaştırmayı temin edemez. Kıyası şu ki Almanya'daki felsefe fakültesi, ancak kendi kendisi ile karşılaştırılacak, yabancı memleket-

lerde modeli olmayan bir çalışma yuvasıdır. Almanya'da kimya, ziraat, astronomi... gibi bilgileri okumuş bazı Türk gençlerinin « Felsefe Doktoru-Dr. Phil. » unvanını taşımalarındaki sebep işte bu noktada aranmalıdır. Buna bir de Almanya'da *doktorluk* tarzının bir görüşe göre Fransız ve Türk lisanslarına tekabül etmesi, Alman üniversitesinde ve Almanya'da okuyan ecnebililerin hep *Dr.* işaretini isimlerine takmalarını anlatmağa kâfidir[1].

Bu vaziyete göre kendisinin felsefe doktoru olduğunu söyleyen bir Alman yahud Almanya'da felsefe doktorluğunu kazanmış bir ecnebi veya Türk karşısında aldanmamalıdır. Felsefe doktoru olmakla muhakkak felsefe ile doğrudan doğruya bir alakası bulunması lâzım değildir. Keza Alman üniversitelerinde felsefe profesörlüğü yapmış olanların, daima hakikaten felsefe profesörü olması icab etmez. Alman felsefe fakültelerinde felsefî kültürle ilişiği olmayan, yahut müsbet ilim ötesine geçemeyecek kadar dar ve sözde *positiviste* görüşlü olan kimyacılar, fizikçilerin resmî unvanı hep felsefe profesörüdür.

Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesinin ilk bölümünü, Fakülteye adını veren bilgiler gurubu teşkil eder.

[1] *Fransız Üniversiteleri bunu bir Alman tarzı (Façon germanique) sayarlar ve istihza ederler. Her Almanın ekseriya felsefe doktoru olarak doğduğu şeklindeki alay, Fransız esprisinin daima kendisini gösteren bir tecellisidir. İstihzanın bir gerçek tarafı olup olmadığı münakaşa edilebilir.*

Fakat buna bakarak aldanmamalı: İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesi dört şubeyi ihtiva eder. Bu şubeler içinde bir de Fakültenin ismini teşkil eden « Edebiyat Şubesi » vardır. Diğer şubelerde edebiyat tarihi ve kültürle doğrudan doğruya alakası olan bir ders bulunmaz. Alman tarzındaki felsefe fakültesi bu seciyeyi arz etmekten uzaktır. Diğer on bir bölüm içinde felsefi mahiyeti haiz dersler de vardır. Meselâ üçüncü bölümü vücuda getiren tabii bilgileri alınız. Burada fizik, kimya... gibi müsbet ilimler yanında bu ilimlerin felsefi meseleleriyle iştigal eden kürsüler bulunur. İstanbul Üniversitesine getirilen yabancı hocalar arasında felsefe profesörlüğü yapan Bay H. Reichenbach, işte Berlin Üniversitesinin Felsefe Fakültesindeki bu üçüncü bölümün Tabii İlimler Şubesinin hocalarından idi. Gerçek, Berlin Üniversitesinin 1933 - 1934 ders kılavuzunda kendisinin dersleri (III.— Naturwissenschaften) bölümüne dahil olup şu şekilde mukayyed bulun-

maktadır; mekân ve zaman etrafında felsefi meseleler : A) Die philosophischen Probleme von Raum und Zeit (haftada iki saat). B) Tabiat felsefesi hakkında seminer saati (haftada bir saat).

Kılavuz bu gibi felsefi derslerin arkası sıra hemen asıl müsbet ilimleri kaydediyor[1]. Buradan da anlaşılıyor ki tabiat felsefesi etrafındaki bu çeşit dersler, Fransız modeline, ondan mülhem olan Türk tarzına göre edebiyat fakültelerinin faaliyet kadrosu içinde bulunmak zarurettindedir.

Alman felsefe fakültesinin bu hususiyetini gösterdikten sonra fakültenin adını teşkil eden asıl felsefi bilgilerin -ki bunların mecmuu bizde ve Fransa'daki edebiyat fakültelerinin felsefe şubelerinde okutulan derslerin bir kısmını teşkil edenelerden ibaret olduğunu gelecek bir yazımızda yoklayacağız.

[1] *Verlesungsverzeichnis, 1933 - 1934, Berlin, s. 55.*

TARDUŞ VE TÖLENS KAVİMLERİ HAKKINDA
YENİ BİR DÜŞÜNCE

A. CAFEROĞLU

Gök Türk âbidelerinin araştırma tarihi kırk yılını çoktan boyladı; halde, hâlâ zamanımıza kadar birçok mühim noktalarının meçhulümüz olduğuna, yeni neşredilen araştırmalar vasıtasile âşına olabiliyoruz. Türk dili ve tarihinin en eski ve özlü kaynağı sayılan bu Türk medeniyeti âbidesine dair *Uzak Şark Rus Akademisi haberleri'nin* 1932 tarihli 1-2 nüshalarında Prof. I. A. Klyukin tarafından neşredilen (Viladivastok) « *Noviye dannıye o plemeni Tarduşeyi Tolis'ov » Tarduşlar ve Tölesler kavmi hakkında yeni malûmat*, adlı çok değerli bir makalede, yeni buluşlarla, bu âbidede birçok defa adları geçen Tarduş ve Töles Türk kavimlerinin menşei yeni bir tarzda halledilmektedir. Makale müellifine, herhalde Türkoloji sahasında, ilk defa olarak tesadüf ediyoruz. Lâkin makalenin eski Orhon âbideleri ile Çinlilerin « Tan-Şu » vesikasına istinat etmesi ve müellifin şimdiye kadar bu mevzu hakkında ileri sürülen ve herkesçe doğru sayılan bir fikri cerh-etmesi, Türkoloji sahası için yeni bir muvaffakiyet kazanıldığını göstermektedir. İki sütun üzerine dizilmiş, 8 sayfadan ibaret olan bu makalenin ehemmiyetine mebni değerli ve mühim bulduğum noktalarını burada

izah etmeyi istifadeden hali görme-mekteyim.

Makalenin halletmek istediği esas nokta: Eskidenberi Çinlilere *Ga o - gyuy çidi* adıyla malûm olan *Tele* kavminin 15 soyundan hangisinin Orhon metinlerinde Tarduş adıyla geçtiği ve Çin transkripsiyonunda *Te-le* diye yazılan kelimenin ne olduğudur. İşte müellif makalesinde hep bu mevzu etrafında inceden inceye araştırma yaparak, asıl iki Türk kaviminin menşeiine yeni hâl çaresi bulmaktadır.

Prof. Klyukin'den evvel bu mevzu hakkında meydana atılan fikirlerin hepsi, aşağı yukarı Hirth'in hipotezi üzerine kurulmuştur. Hirth'e göre Orhon - Silinga âbidelerinin okunuşundan sonra meydana çıkan Tan sülâlesi tarihindeki Sir ve Tarduş kavim adları Çin transkripsiyonu nakli sayesinde ve sada tahavvülâtı neticesinde bozularak birincisi *Se* ikincisi ise Tarduş yerine *Yon'-to* şeklini almıştır. Bilâhare Türkologlardan Radloff ve Sinologlardan Chavanne da bu fikre iştirak etmiş ve neticede Türkologlarla Sinoglar hepsi Hirt'in bu fikrine müttefikan iştirak etmişlerdir. En son olarak Mogolistlerden G. E. Grum - Grijimaylo, *Zapadnaya Mongoliya i Uryanhayskiy Kray*

Cenubi Mogolistan ve Uranhay eyaleti, Leningrad 1926. t. II. eserinde, tekrar bu mevzua temas ederek Hirth' in bu eski fikrini hakikate çok yakın olarak kabul etmiş ve üstelik «Tarduşlar Yan'-to değildirdir de nedir?» ve «eski zamanlarda Çinlilerin Tarduş'lara Yan-to adını niçin verdiklerini aramak tıpkı Kalmık, Dansyan v. s. gibi kolların menşecini aramak kadar yersiz ve lüzumsuzdur.» demekle büsbütün Hirth'in hipotezini kuvvetlendirmeye gayret etmiştir. [Bak s. 284-285]. İşte Mogolist'in bu muannit fikrine karşı ki Klyukin, hiç olmazsa hakikat namına, Çin müverrihinin, değil başka bir kavmin, bilâkis Yan'-to adının müstakilen kaydına ihtiyacı olduğunu ve Tan-Şu muharirinin bu adı uydurmadığı gibi, Siyanpi'ler vasıtasile onların Tarduş kavmini benimsemiye hiçbir lüzum hissetmediğini aydınlatmak lâzım geldiğini ileri sürmektedir.

Çin annallerinin gayri Çin adlarının naklindeki gösterdikleri ihmali kendi tezleri için kuvvetli delil sayan türkolog ve sinologlara karşı profesör Klyukin tam aksini iddia etmektedir. Ona göre Çinliler bilâkis bu hususta çok müteyakkız ve dikkatli davranmışlardır. Şu kadar ki herbir şarklı boy ve soy, oymak, kabile adı Çin hiyeroğlifleri vasıtasile aynen nakledilmeğe çalışılmış ve herbir heceye mukabil, Çince müstakil bir hece yazılmıştır. Bunu bizzat pro-

fesör kendi makalesinde tebarüz ettirerek Türk adlarını mukabil Çince transkripsiyonu ile mukayese etmekte ve neticede, tamamilen kendi fikrinin haklı olduğunu göstermektedir. Adeta hesabı bir cedvel mahiyetini arzeden bu mukayeseler, ufak bir nazar atfide dahi profesöre hak verdirmektedir. Misâl olarak burada bir ikisini zikrediyorum. (1)

Aşağıdaki notta dahi görüldüğü ki, Çin transkripsiyonları zannedildiği gibi keyfi olmayıp, aksine herbir yabancı dile ait hususiyetleri ve sadaları, mahrecine yakın bir tarzda ifadeye çalışmıştır. Aynı dikkat ve itina ile Çin müverrihi kavim adı olan Se-Yan'-to tabirini ifadeye ve tesbite çalışmıştır. Hirth'çilerin bu yoldaki iddialarına, mantıklı cevap verdikten sonra, Klyukin makalesinde Çin müverrihinin hiç de haksız olmayarak en büyük kavmin adı olan Tele'nin Se-Yan'-to gibi iki kavim adı tahtında kaydettiğini isbata ve izaha çalışmaktadır. İşte bu bakımdan Yan'-to adının Tarduş adı ile aynı olmadığını isbat eden Çin annallerindeki müellifçe en mühim notlar şunlardır :

Tan-Şu'nun verdiği malûmata göre :

I = « Se-Yan-to boyu iki şubeden vücuda gelmiştir: Se ve Yan-to ki, bu iki şube vaktile müttehid olup beraber göçmüşlerdir; fakat sonraları Se şubesi Yan'-to şubesini mağlûb etmiştir. Adı İlihi olmuştur. »

[1] Orhon :	o z m ş	=	Çin trans :	u su mi ş
" :	il it mi ş	=	" " :	il di mi ş
" :	Boy la	=	" " :	Bey lo
" :	Ku l luk	=	" " :	gu du lu

II — “Garb Türklerinin hükümdarı Çulo Han Tele emirlerini öldürdükten sonra, bunlara tâbi olan boylar herbir taraftan gelip birleşmişlerdir. Sonraları ayrı ayrı kısımlara ayrılmışlar.... ve Se-Yan-to'ların İşibo-sunu Eih-Han olarak ilân etmişlerdir. »

III — “İşibo boyu Altay dağlarından Garba doğru göç etmişlerdir... » « İşibo'nun torunu İnan.... kendi boyu ile beraber bir dereceye kadar Şarka çekilerek Ütüken dağları eteklerinde yerleşmiştir. » [Bak: *Yakinef*, II, s. 426-7].

IV — “Gan-mu, de Gaogyuy'ların kadim on iki ecdadlarından en son on ikincisi Yuşupey boy adını almıştır., [Bak: *Yakinef*, II, s. 251].

İşbu dört mühim kayıd üzerine tahlilde bulunan Klyukin, elde ettiği kanaatları şu merkezde toplamaktadır : Bunlardan birinci maddedeki kayıda göre eskiden iki ad tahtında adeta ittifak mahiyetinde Se-Yan'-to adlı birboy mevcud olmuştur. *Tan - Şu'* dan müstahreç ikinci ve üçüncü maddelere göre de tahmin edebiliriz ki müttehid Se-Yan'-to ordası içerisinde ayrıca üçüncü bir İşibo boyu dahi bulunmuştur, yahud da bu ad doğrudan doğruya Yan'-to boyunun hususî bir unvanı olmuştur. Zira birinci maddedeki kayıda bakılırsa Se boyunun diğer bir ismi İlihi idi. Bu takdirde Se boyu “Se - İlihi., Yan'-to ise « İşibo-Yan'-to » gibi çift isim taşımış olacaktır.

Nihayet dördüncü maddede en kadim menba olan « Gan.mu » da mevzuubahs olan İşibo'ya karşı hiçbir noktadan itiraza mahal görülmemek-

tedir. Çin menbalarındaki Yu-şu-pey şeklindeki transkripsiyon tarzı ile aynı kelimenin tonik tahavvülâtı arasında bariz bir fark göze çarpmamaktadır. Yukarıdaki okuyuş şekli *Gan-mu* ya, İşibo ise *Tan-Şu'* ya aittir.

Şimdiye kadar, yalnız Çin menbalarından birer birer zikri geçen kavim ve boy adları, uzun zaman, müsteşrikler için, gayri kabili izah bir muamma halinde kalmıştır, ve Orhon âbideleri keşfedilmemiş olsaydı, bu meçhuliyetin kaldırılması, daha epiyce bir zamana bağlı kalacaktı. Zira şimdiye kadar bu hususta fikir sürenler, Klyukin'in haklı olarak kaydettiği gibi, asla kavim isimlerinin, Çince transkripsiyonu ile, asıl doğru telâffuzları ve tesbit şekillerinin mukayesesine hiç te lüzum görmemişlerdir. Yani mesclenin linguistique ciheti ikmâl edilmiştir. Grumm - Grjmaylo'nun müsteşrikleri linguistiğe, lüzumundan fazla mübalâğa atfetmekle itham etmesi, şüphesiz, burada yersizdir. Nitekim Barthold, aynı mevzu temas ederken, henüz linguistique araştırmaların bu vadiye zayıf olduğuna işaret ederek, yeni hata yapmaktan kendisini korumuştur. Türkoloji ve sinolojinin yürüdüğü bu araştırma yollarından sonra, nihayet profesör Klyukin, mevzuubahs makalesinde, bilhassa lisanî ve tarihî kayıtlar üzerine iki başlıca meçhul noktanın tenvir ve halline girişmektedir: birincisi Çin transkripsiyonu üzerine Yan'-to ile İşibo, ikincisi ise Orhon âbidelerinde zikredilen Tarduş ve *Tolis* (bu telâffuz şekli profesöre aittir) kavim adlarıdır. Bu takdirde,

biraz yukarıda da işaret ettiğim veçhile makalenin kaynağını Türk Orhon âbideleri ile Çin annali *Tan-Şu* teşkil etmektedir.

Malûm olduğu üzere, Orhon metinlerinde Kül - Tigin muharebelere, muhtelif atlara binerek iştirâk etmiştir. Fakat bu kabilden olan İşbara Yamtar ve Yegin Silig Beg adlı atların ifade edebileceği mânalar, Orhon metinleri üzerinde çalışınlarca, aşikâr olarak, izah edilmemiştir. Halbuki aynı âbidelerde Kül - Tigin'in binip hücum ettiği atlar arasında Bayırku, Az, Alp Şalçı, Azman, Öksüz adlılarına dahi tesadüf ediyoruz ki, bunlardan Az adlı atın, hiç şüphe yoktur ki menşei *Az* kabilesinden alındığını göstermektedir. Bu izahat bizim makale sahibinden daha çok evvel profesör Thomsen tarafından izah edildiği gibi, Profesör Giese'de vaktile bana Azman'ın hâs isim olup Osman'ı da andırıldığını söylemiştir. Bayırku, keza, bir kavim adı olmuştur.

Pek haklı olarak, bu mukayeselerden cesaret alan makale müellifi de, Kül - Tigin'nin bindiği İşbara Yamtar adlı atın da menş'ce aynı adda bir Türk boyuna delâlet edeceği kanaatine varmaktadır. Bilhassa ki, Orhon'da böyle bir fikrin ileri sürülmesi için canlı misâl olarak Yegin Silig boy beyinin atından da bahis geçmektedir. Bundan maada Kül - Tigin'in binip hücum ettiği atlardan ikisinin İşbar yahud Yamtar gibi mücerred bir isim taşımayaçağına Orhon - Silinga mezar taşlarında bazı kayıdlara tesadüf ediyoruz. Nitekim, Silinga mezar taşında İl-itmiş-Bilge Hana ait şöyle bir cümle görmekte-

yiz: « Çik kavmine ben tutuk verdim, İşbar'ları ve Tarhan'ları o zaman tasdik eyledim. » [Bak: *Ramstedt, G. I. Selenga mezar taşı tercümesi, «Trudry Kyahntinskoga otdeleniya Russkogo Geograf. Obşçestva I. 1914, tom xv. s. 44*]. Bunun haricinde Kül-Tigin âbidesinin bir yerinde «Karluklara karşı Tudum Yamtar'ı gönderdim » demektedir, ki Klyukin'e göre bu cümlenin hakiki mânası «Yamtar kabilesi üzerine tudum rütbeli birisini gönderdim » demektir. İşbu Türk âbideleri üzerine tesbit edilen bu iki mühim nokta, bu kelimelerin herhalde şahsî addan fazla kavim ismi olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Bilhassa ki, *Tan-Şu*'nun müellifi bulunan Çinli müverrih, *Se-Yan*'-to tarihini tesbit ederken, kendi eserine « İşibo Boyu » yahud « İşibonun torunu İnan ile kendi Boyu » ve yahud da «*Se-Yan*'-to İşibo'sunu Ehi Han yaptılar » gibi cümleler ithâl etmiştir. [Bak: *Yakinef, II, s. 426-7*]. Demek ki, Çinli tarihçi kendi devri için pek âlâ olarak hem «İşibo» ve hem «*Yan*'-to » adlı iki Türk boyundan haberdar olmuştur.

Böyle bir mukayese metodundan sonra profesör Klyukin *linguistique* mukayeseye de müracaat etmektedir. Bu hususta burada fazla malûmat vermeğe bence lüzum yoktur. Çünkü müellifin en mühim dil hususiyeti olarak ileri sürdüğü keyfiyet Çince-de Türkçenin «r» sına mukabil ya «l» kulalnılması yahud bu sadaya mukabil hiçbir sada kullanılmamastır. Herkesçe malûm olan bu keyfiyeti nazarı dikkate aldıktan sonra mevzuubahis iki Türk kavim adının Türkçe ve Çin-

ce mukayesesi sarahaten gösteriyor ki Türkçenin I-ş-bar'ına mukabil çince de I-şi-bo, Yan-tar yerine de Yan-to telâffuz şekli mevcut olmuştur. Böyle bir kanaate vardıktan sonra, vaktile katî bir hipotez olarak meydana atılan Hirth'in ve Chavanne'in fikirleri artık kıymet ve ehemiyetlerini kaybetmiş oluyorlar. Zaten Tu-Kiüe Türklerine ait tarihî malûmatlarımızdan Yamtar adlı bir Türk boyunun mevcut olduğunu sarîh surette biliyoruz. Malûm olduğu üzere Tu-Kiüe Türk hükümdarının üçüncüsünün adı « Kigin lâkaplı Mugan » yahud diğer bir isimle « Yan'du » olmuştur. Bu lâkabı burada tavzih etmek lâzım gelirse Mugan'ın Yan-to = Yamtar Türk boyu reisi olduğu şeklinde anlamamız icab eder ki bu da bu Türk boyunun daha V inci milâdî asırda mevcut olduğunu gösterir. [*Bak: Yakinef, II, s. 267*]. Daha sonraki devre ait kayıtlarda İn'tu-tigin lâkabına tesadûf ediyoruz. Lâkabın hakikî mânası birisinin İn'tu, yani Yan'to = Yamtar boyu şehzadesi demektir. İşte ileri sürülen bu kadar malûmat neticesinde Profesör Klyukin, katî olarak, Çin müellifinin Yan'to diye kaydettiği kelimenin Orhon âbidelerindeki Yamtara tekabül ettiği ve Hirth'in iddiası aksine olarak asla Turduş kelimesiyle bir alâkası olmadığı kanaatine varmaktadır. Haddi zatinde Çin müverrihlerinin kadim Türk Tele boyunun birçok şubelerine vakıf olduklarına

dair elimizde kâfi malûmat ta vardır. Bu kabilden olarak Orhon âbidelerinde Kül-Tigin'in bindiği atlardan birisinin adı olan Yengin Silig'i *Tan Şu*'yu da boy adı olan İgyan'la mukayese edebiliriz. Türk âbidesindeki adla Çin annalindeki ad arasında, bir aynıyyetin mevcut olduğuna, hiçbir şüphe yoktur. İgyan boyunun mevcut olduğuna dair Çin annallerindeki malûmatı Yakinef'de de buluyoruz. [*Bak: II, s. 380*].

Sinologların Turduş kavminin menşei hakkında verdikleri malûmatı bertaraf ettikten sonra Klyukin, asıl makalesini adlandırdığı Tarduş ve Tulis kavim adlarının izahına çalışmaktadır. Lâkin bu noktada müellif o kadar da zengin mevadla mücehhez olmadığını ileri sürerek, bütün kuvvetini Orhon ve Silinga âbidelerinden almakta ve eldeki tarihî malûmat üzerine Tolis ve Tarduş adlarının muayyen bir kavim ve boy adları olmayıp, şu veya bu sahaya toplanan kavimler küllüne itlâk edildiğini söylemektedir.

Bu takdirde, bu iki kelime daha ziyade coğrafi bir istihlâh olup etnik tabir kıymetini haiz olmamıştır. Zira bu iddiada bulunmak için Çin annallerinde sarîh malûmat mevcuttur. Bu annallerde Türk göçebe ittihadının Şark ve Garb oymakları hakimiyetini günü tasrih edecek kayıtları bulmak imkânına daima malikiz. Bahusus ki Kurultay merasiminde Tarduş ve Tolis beylerinin nasıl ve ne sıra üzerine mevki almaları lâzım geldiğini

gösteren malûmat da elimizde vardır. Bu takdirdе, en son netice olarak diyebiliriz ki, eskidenberi Türklerde mahal itibarile, iki başlıca idari ve askerî taksimat mevcut olmuş, ve bu taksimat kendi adını mahalli coğrafi bir addan alarak: Şark Türk kavim boyları için Tolis, Garb için ise Tarduş tabirini almıştır. Bununla beraber, bu adların daha eski zamanlarda belki bir Türk boyunun adı olmadığını da katıyetle red etmeğe mahal yoktur. Bu takdirdе profesörün Se-Yan'to kelimesi hakkında ileri sür-

düğü fikirler, yeni bir buluş olarak şimdiye kadar mevcut olan nazariyelerini tamamiyle çürütmüş ve eski Türk tarihine ve etnolojisine yeni bir sayfa ilâve etmiştir. Demek ki Sir ve Tarduş Türk kabile adlarının, eski kanaatler üzerine diğer bir Türk kavim adı olan Se-Yan'to'nun bozulmuş ve değişmiş şekilleri oldukları hak kındaki eski fikirlere artık tarihe karışmış nazarıla bakmamız zamanı gelmiştir. Bunu ise Profesör Klyukin'e medyunuz.

TURKOLOJİYE AİT
ARAŞTIRMALAR

F. KÖPRÜLÜ

*Seminarium Kondakovianum, vol.
VII - Praha 1935.*

Meşhur Rus Arkeoloğu Kondakov namına Prag'da kurulmuş olan Bizans tetkikleri Enstitüsü, Bizans arkeolojisine ,sanat tarihine, ve onunla alakalı tarihî meselelere ait mühim tetkikleri ihtiva eden mühim bir mecmua çıkarmaktadır. Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça yazılan bu makalelerden Rusça olanlarının ekseriya diğer dillerden birile yazılmış bir hülasası vardır. Bizans tarihinin Türklerle olan derin rabtası itibarile, bu mecmuada, çok defa doğrudan doğruya bazan da dolayısıyla Türkolöjiyi alâkadar eden mühim makalelere tesadüf olunuyor. Mecmuanın son çıkan nüshasında milli tarihimize çok yakından münasebeti olan şu yazılara tesadüf olunuyor :

A. V. Solovjef'in *les emblèmes héraldiques de Byzance et les Slaves* adlı makalesi (s. 119-164). Mevzu ile alakalı bütün meseleler üzerine çok geniş ve derin araştırmalar yapılmış olan müellif, burada, Türklerde de çok eskiden beri timsal olarak kullanılan iki başlı kartal motifi hakkında etraflı malûmat veriyor. İlk ve Orta Çağlarda, eski Şark kavimlerinde, Bizans'ta, Sırbistan'da, Bulgaristan'da, Rusya'da, Garbda (Almanya'da, Hollanda'da, Savoie'da), XV ve XVI nci asırlarda Balkanlar-

da (Arnavutluk, Karadağ, Romanya) iki başlı kartalın mevcudiyetini uzun uzun anlatıyor.

Muharririn, bütün bu araştırmalar sonunda iki başlı kartal hakkında vardığı neticeler şunlardır : İki başlı kartalın menşei , muhakkak, Şarktır. Chaldée'de ve Kapadokya Hitit âbidelerinde bunu görüyoruz. İki bin yıllık bir fasıldan sonra, XI ve bilhassa XII-XIII üncü asırlarda Anadolu, Irak, Kurtuba, Palermo'da yapılmış kıymetli kumaşlar üzerinde ve bazı âbidelerde bu motifi tekrar görüyoruz. Demek oluyor ki Bizans, daha Komnenler zamanında bu şark motifini tanıyordu. Muahhar İstanbul kumaş tezgâhlarında da XI ve XII nci asırlarda kullanıldı : XII nci asır sonlarında Sırp prenslerinin elbiseleri üzerinde, 1220 ye doğru - ve belki de 1054 de - Rus prenslerinin elbiselerinde, ve 1202 denberi Palermo'da basılmış sikkelerde bu motifi görüyoruz. Şu halde, son Komnenler zamanında bunun saraya mahsus bir timsal olduğu anlaşılıyor. Fakat bu asla bir blason yani bir arma değildi; çünkü Bizans bu devirde henüz bir armaya malik değildi. Halbuki XII nci asır sonunda Diyarbekir ve Sincar'daki Türk Sultanları bunu bir arma olarak kullanıyorlardı. Bu motif XIII üncü asırda Avrupada çok yayıldı. Ruslar, Sırp, Avrupalılar bunu kullanmağa başladılar. Hattâ Frédéric II, tek başlı kartalın yanında bunu da kendi imparatorluğunun bir senbolü olarak kullandı.

İznik Rum İmparatorluğunda bunun mevcudiyeti hakkında birşey bilmiyoruz. Yalnız XIV üncü asırda bunun Trabzon İmparatorluğunda mevcudiyetini görüyoruz. Bundan istidlâl olunabilir ki bu, Laskaris sülâlesinin değil Komnenlerin bir timsalidir. Bizans İmparatorluğunun Paleoloğlar tarafından yeniden ihyası, bu motifin eski ehemmiyetini azalttı. Paleoloğların arması ve bayrağı olarak dört B li bir salib kullanılmıştır. Halbuki iki başlı kartal, Paleoloğlar sarayında, sadece diğer bu gibi insigneler arasında biri olarak, hattâ sülâleden ziyade en büyük ricale ve hattâ despotlara mahsus olarak, onların elbiseleri üzerinde kullanıldı. XIV üncü asra ait Sırp ve Bulgar menbaları, bu motifin Sırp ve Bulgar imparatorlarının değil, onlardan daha küçük mevkide olan despotların elbiselerinde kullanıldığını bildiriyor. Bosna kırılları 1377 de Némanide'lerin mirasına konmak istedikleri zaman, iki başlı kartalı onların ırsî bir arması gibi telâkki ettiler. Sırp despotları zamanında göze çarpan diğer bir hâdise de dikkati çekecek mahiyettedir: Muhtelif ailelere mensub olan bu despotlardan herbirinin kendi ailesine mahsus timsalleri vardı; fakat onlar iki başlı kartalı o timsallerle mezcettiler ki, bu suretle hakimiyetlerini Bizans'tar meşru olarak aldıklarını göstermek istiyorlardı. Nitekim Bizans despotları -meselâ Mistra despotu- da bu iki başlı kartalı kullanıyordu. XIV üncü asır sonuna doğru bu motif yavaş yavaş mukaddes imparatorluğun arması oldu ve tek başlı Roma kartalı

Roma kırıllarına bırakıldı. Ve Garblılar bunu haksız olarak Bizans İmparatorluğunun arması gibi telâkki ettiler. Arnavutluk ve Epir'deki sülâleler de bunu bir Bizans alâmeti gibi kabul ederek bazı tadilat ile kendilerine arma olarak kullandılar. Son Karadağ prensleri (1485 ten sonra) ve Eflâk despotları da aynı şeyi yaptılar. Nihayet Rus Çarı 1472 de, galiba Mistra despotunun kızile evlenmesinin bir alâmeti olarak bunu kabul etti, bu, daha sonra, Bizans varisinin bir timsali olarak ve en nihayet te bütün Rus İmparatorluğunun arması olarak kullanıldı.

İşte A. Solovjef'in iki başlı kartal hakkındaki tetkiklerinden çıkan neticeler. Bu motifin Bizanslı ve Garblı olmaktan ziyade Türk olduğu katî surette anlaşılıyor. Müellif Türk tarihinin İslâmiyetten evvelki ve sonraki safhaları hakkında hususî malûmata sahip olsaydı, bu motifin Orta Asya'da ve Uzak Şark'ta da mevcut olduğunu daha sarîh olarak gösterebilirdi. Fakat, Bizans ve İslav tarihlerinde mütehasıs olan müellife bundan dolayı bir kusur bulmak doğru değildir. Bu mühim meselenin, millî kültürümüze ait olan noktalarını bulup meydana çıkarmak, doğrudan doğruya Türk tarihile uğraşanların vazifesidir.

G. İ. Bratianu'nun *Anciennes modes Orientales à la fin du moyen âge* (s. 165-168). Romanya'nın genç tarihçileri arasında çok yüksek bir mevki olan Yaş Üniversitesi profesörlerinden Bratyanu, bu makalesinde, daha İlk Çağlardanberi göze çarpan bir meselenin, Orta Çağ sonundaki bazı

tezahürlerinden bahsediyor : Şark kültürlerinin tesiri, Bizans'ta, her şeyde olduğu gibi, kostümler, başlıklar üzerinde kendini göstermiştir. Bunlar arasında Türklerin ve muhtelif Türk şubelerinin de Bizans kıyafetleri üzerinde müessir oldukları, Bizans'ın onlardan birtakım modalar aldığı malûmdur. Orta Çağ sonlarına doğru, Avrupa'da Şark kıyafetlerinin tesiri daha çok göze çarpmıyor. Önce Haçlılar Harblerinin doğurduğu siyasi ve ticarî münasebetler, sonra Mogol istilâsını müteakib Uzak ve Yakın Şark ile Garb arasındaki rabitaların çoğalması, Garb kostümleri üzerinde büyük bir tesir yapıyor. Muharrir burada bu kostümlerle, yine Avrupalıların Şark'tan aldıkları boynuzlu başlıklardan bahsetmekte ve bunların Garba nasıl ve ne yollarla gittiğini anlatmaktadır. Ona göre 1360 danberi Avrupa'da moda olan külâhların ilk nümunelerini, Çin'de bulmak kabildir : Bugün *Cernuschi* müzesinde bulunan ve VII - X uncu asırlara ait olan bazı küçük Çin heykellerinde bunu görüyoruz. Muharrir bundan sonra Mogol istilâsını müteakib Garb ile Uzak Şark arasındaki ticarî ve kültürel münasebetlerden bahsetmekte, ve o zamanki Avrupa papaslarını pek kızdıran bu boynuzlu başlıkların Şarkın Garba verdiği en son moda olduğunu söylemektedir.

Boynuzlu külâhların Türkler arasında daha X uncu asırdan evvel mevcud olduğu ve bunların XVI ncı asra, hattâ daha sonraki zamanlara kadar devam ettiği malûmdur. Burada yalnız küçük bir hulâsa ile iktifa ettiğimiz için, bu boynuzlu başlıklar

hakkında daha fazla izahata girişmiyerek, onu ayrı bir makaleye bırakacağız. Herhalde bu küçük makale, Türk kültürü tarihi bakımından çok mühimdir.

D. Rassovski'nin *les Comans* (s. 245-262).

Daha Osmanlılardan çok evvel, Hazar ve Kara Deniz yukarılarından geçerek Avrupaya gelen Türk zümreleri ve onların İslâvlar, Bizanslılar vesair Avrupa kavimleriyle münasebetleri hakkında sekiz on seneden beri makaleler neşretmiş olan bu kıymetli mütehassısın bu yazısı, Türkoloji bakımından çok mühimdir. Komanlar hakkında şimdiye kadar muhtelif makaleler yazmış olan muharrir, bu mecmuada yine aynı mevzu üzerine toplu ve umumî bir tetkik serisi neşredebektedir ki, bu, o serinin ilkidir. Burada Koman-Kıpçakların etnik ve tarihî menşecini araştırıyor. Şimdiye kadar Türk tarihîle uğraşan Garb âlimlerini daima şarlatan, daima yanlış neticelere sevkeden bir *préjugé*'yi tetkikten evvel edinilmiş yanlış bir fikre saplanmak belâsını, yazık ki, bu genç âlimde de görüyoruz : Komanların güzel yüzlü, mavi gözlü, sarı -hattâ saman rengi- saçlı olmalarını göz önüne alan muharrir, tıpkı kendisinden evvelki birçok Avrupa âlimleri gibi, « Komanların dilleri türkçe olmakla beraber ırkî menşecileri itibarile Türk olmadıkları » (1) iddia ediyor. Komanların muhtelif zamanlarda türlü türlü isimler altında zikrolunduklarını (Kun, Kuman, Kıpçak) zikreden müellif, bunun sebebi, muhtelif zamanlarda bu isim altındaki zümreyi teşkil eden muhtelif

gruplardan bazılarının tefevvukunda buluyor. Meşhur J. Marquart, Kumanlar hakkındaki meşhur eserinde, bu isim değişmelerinin sebebinin, VII-XI nci asırlarda Kuman kitlesine karışan üç muhtelif Mogol zümresinin iltihakında buluyordu. Muharrir, bu makalesinde bu faraziyenin Kronoloji bakımından bazı noktalarını tashih ediyor. Kumanlar hakkında Avrupa'da yapılmış tetkiklere ait zengin bir Bibliyografyayı ve o devre ait tarihî bir haritayı ihtiva eden bu makale, görülüyor ki çok dikkate lâyıktır.

Lâkin, islâm menbalarını ilk elden bilmeyen, ve umumiyetle Türk etnolojisi ve Türk tarihi hakkında geniş ve derin malûmata malik olmıyan Rassovski, bilhassa kendisinden evvelki Avrupa âlimlerinin -hiçbir ilmî esase dayanmıyan- *préjugé*'lerine saplanıp kaldığı için, meselenin esas hakkında çok yanlış ve mânasız bir fikre saplanıp kalmıştır. Bu noktayı bilhassa tasrih etmekle beraber, şunu da söyliyelim ki Türkolog olmıyan muharririn Şarkî Avrupadaki Türk zümreleri hakkında Bizans ve İslav menbalarından çıkardığı malûmat, Türkoloji için çok mühimdir. Bundan başka, müellifin, diğer birtakım makalelerinden de anladığımız veçhile, Türkler hakkında elinden geldiği kadar bitaraf olmağa, müteassıbane nazariyelerden kabil olduğu kadar kurtulmağa çalıştığı da muhakkaktır. Türk antropolojisi ve etnolojisi hakkında memleketimizde şu son yıllarda yapılmış başlanan tetkikler ilerlerikçe ve bunların neticeleri Garb ilim dünyasına tanıtıldııkça, bugünün

genç âlimleri arasında Türkler ve Türk tarihi hakkındaki eski menfî düşüncelerin, *préjugé*'lerin yavaş yavaş ortadan kalkacağına eminiz.

TÜRKLERE DAİR YENİ BİR ESER

Prof. ŞEREFEDDİN

Peñçab Üniversitesi arabca profesörü Muhammed Şefî tarafından *Tetemmüi Sıvanülhikme* [1] ile bunun Farsçaya tercümesi olan *Dürretülâhbar ve Lem'atülenvar* geçen yıl Lâhorda her ikisi de sayfa atlarında icab eden ilmî izahlar ile ve aynı zamanda hayatları hakkında malûmat verilen filozofların adlarının başlarına sayı konarak sıra ile her iki kitab biribisile karşılaştırılmak suretile bastırılmıştır.

Tetemmü'de hayatları hakkında malûmat verilen filozofların sayısı: (111) dir. *Dürretülâhbar*'da bunlardan beş zat zikredilmiyerek bu sayı azaltılmış ise de sona ilâve edilen Sühreverdî, Fahri Razi, Nasiri Tusî, Reşidüttabib ve bunun oğlu Muhammed Gıyasüddin ile yine bu sayı muhafaza edilmiştir

Dürre sahibi bu eserini İhanilerin meşhur vezirleri Reşidüttabib'in oğlu Muhammed Gıyasüddin namına yaz-

[1] *Sıvanülhikme (370-980) de sağ olan Muhammed bin Tahir namında Sicistân'lı bir zatın eseridir. Filozofların hayatlarını bildirir. Tetümme-i Sıvanülhikme de (563-1168) de ölen Beyhak'lı Zahirüddin tarafından yazılmış bir eser olup Sıvanülhikmede adları geçmiyen filozofları ihtiva etmektedir.*

mış olduğundan eserinin sonunda olduğu gibi başında dahi bu Gıyasüddin'i zikretmiştir.

Tetümme'nin 176 sayfasını filozofların tercemei halleri işgal etmektedir. Geri kalan 83 sayfayı da fihristler doldurmaktadır. *Dürre* bundan küçük olup 134 sayfadır. Bunda fihristler yoktur.

Bu kitablardaki filozofların içinde doğrudan doğruya Türk olduğu tasrih edilmiş olan bir zat olduğu gibi Belh, Buhara, İlak, Ahlat, Tebriz ve Urmiye'li olan birçok filozofların dahi isimleri vardır. Bu filozoflardan başka bir de şimdiye kadar duymadığımız biz Türklere dair mühim bir kitabı mutalli oluyoruz.

Bu da Ali bin Muhammed namında bir tabib ve filozofun Sincer'e ithaf etmiş olduğu *Mefahirületrâk* adlı bir eserdir. Arab muharrirlerinin en vühdüleri olan Cahız'ın da *Fezailületrâk* namında Türklerin ve Türk askerinin faikiyetlerini gösterir bir kitabı yazmış olduğunu biliriz. Bu eser, benim tarafımdan Türkçemize çevrilmiş ve *Türk Yurdunda* tefrika edilmiş idi.

Ne yazık ki, ne bu *Mefahirületrâk* ne de bu esere dair bir iz bugün elimizde değildir. Elimizde bulunmuş olsaydı bunu da hemen Türkçemize çevirmek bizim için sevinçli bir iş olurdu.

Bu eseri yazan Ali bin Muhammed'in Türk olduğu malûm değil ise de kendisinin çocuklarının anaları Türk idi.

Kayın - Nişabur ile İsfahan arasında - doğmuş ve Beyhak'da yaşamış olmakla *Beyhak tarihi*'nde hayatı hakkında verilen malûmata göre

Kayın harab olduktan sonra Nişabura gelmiş ve burada Ömer Hayyam'dan ve başka kimselerden ders almış idi. Vefatı (546-1151) dedir.

İsminin nihayetinde Türk olduğu tasrih edilmiş olan filozof da Buhara'da vefat eden Mecdül-Efâdil Abdürrezzak-ut-Türk'dir. Bu kitablarda bu zatın hendesede mahir olduğu bildirilmektedir. *Dürretülahbar*'da ise kendi zamanında hendesede eşi olmadığı söylenmektedir. Akli ilimlerde dahi eli vardı. İbni Sina'nın bütün kitaplarını gözden geçirmiş ve bunlardaki maksadları tamamen anlamış idi. Vefatından evvel Buhara'da tıp ve hesap dersleri vermekte idi. « *Hayali lezzetlerin maddi lezzetlerden üstün olmasına bakarak hayali lezzetlerin ne kadar yüksek olduğu kıyas edilmelidir.* » sözü kendisinin vecizelerinden biridir.

İRAN MİNYATÜRÜNÜN MENŞEİNE DAİR LOUIS MASSIGNON

Fransa'nın İslam tetkikleri sahasında en tanınmış âlimlerinden ve Collège de France hocalarından Profesör L. Massignon bundan dört beş ay evvel *la Nouvelle Revue Française*'de küçük fakat mühim bir makale neşretti. Manichéisme dininin İslâm minyatürçülüğü üzerindeki büyük rolünü çok güzel anlatan bu yazı milli kültürümüz bakımından pek mühimdir : Çünkü, bu din bilhassa Şarkî Türkistan'da Uy-din bilhassa Şarkî Türkistan'da Uygurlar arasında en yüksek kültürel inkişafını göstermiştir. Muharririn

İran minyatürü tabirini « İran sahasında vücuda gelen minyatürler» mânâsında, yani coğrafi bir mâna ile anlamak lâzımdır; bunda Türklerin tesiri ve rolü ise diğer İslâm milletlerinden çok daha fazladır. Sanat tarihi tetkiklerinin fikir ve felsefe tarihi tetkiklerinden ayrılmayacağını göstermek noktasından da, bu küçük yazının büyük ehemmiyeti vardır.

« Tanrının şanını temaşa etmek isteyen, bir kırmızı gülü temaşa etsin.»

Vasiti

Nazarımızı celbeden her şeye, cezbe derecesine kadar bu suretle tebcil edilen her tehyic edici puta ithaf edilebilecek bu bedii tekrim, -işte İslâm sanatkarlarının paletlerindeki renkleri terkiib ederken alâmi sema gibi şeffaf, billûri hassasiyet tezahürünü fıskırttıkları oldukça dramatik bir manikeen mefhum: İlähi nur zerrelrinin maddenin şeytani zarfı içinde hapsedilmiş olması mefhumu.

İran'ın sanat muhayyilesini sükûn ve huzura erdiren İslâmiyetten evvel, İran Nur ile Zalâmın arasındaki mücadelelerin tariflerini şiddetle bir birine karşı koyan iki âlem görünüşünü tanıdı: biri *Mazdeizm* diğeri *Manikeizm*. Henüz ibtidai bir şekilde maddiyeci olan *Mazdeizm* için mekân ve zamandan başka lâyetenahi yoktur; mukaddes vücud olan Tanrı mütenahidir, ve ondan sadır olmuş olan «iyzedler» sâf vücudlarda temekkün edebilirler; yine mütenahi olan fenalık, ancak zahiri ve sathi bir levs busule getirilir; iyilik ile fenalığın arasındaki mücadele esnasında, iyi mevcudların meratib silsilesi sabit ve evsafi

dokunulmamış olarak kalır; sabit yıldızlar (bilhassa bürcler) iyidir, halbuki seyyareler şeytandır. Su mukaddesdir. Hüzmür'de Khvêtkdâs'dan taklid edilen insanlardaki tevliid işi âmali salihadandır; dünyayı tasfiye edecek olan ateş mevsimlerin hayatı devriyesini ihya edecektir.

Manikeizm ise, maddiyeciliğin zıddı (ona göre her madde fenadır) ve lâyetenahicidir. İyilik gibi gayri mahdud olan fenalık, bidayette eline geçirmiş olduğu nur kütesinin içine, yıkılması icabeden bölme divarları vücuda getirerek kâmilen nufuz etti, tâ ki iyilik olan aydınlığın parçalanmış ezcasından ibaret ruhların mahbusen azab çektikleri bu müteferrik hücreler tahrib edilmek suretile onlar kurtarılsın. Sabit yıldızlar şeytanlardır, halbuki seyyareler, hele safhaları aydınlık cüzlerinin kurtuluş ve yükselişlerini tanzim eden ay iyidir. Beşeri cinsiyet fenadır, zira o, ruhların kurtuluşlarının şeytani bir karikatüründen başka birşey değildir. Hayvan ve nebatlarda mütemekkin bulunan nura zarar vermek için su ve ateş kullanmak cürümdür. Ateş il'elebed kâinatı tahrib edeceği zaman âlemin tahavvülâtını vücuda getiren edvarı hey'etiye duracaktır. *Manikeizm*, kastların meratib silsilesi üzerine müesses olan *mazdeist* cemiyetin ziraat ve ticareti tebcil ettiği bu İran'da, dünyaya ait olan fani emvalin taksimini ve hattâ riyazet ile bu emval ve nimetlerden bütün bütün vaz geçmeyi tavsiye etti.

İran'da İslâm minyatürünün menşei- ni teşkil eden tasvirî kıymetlerin mikyası, *mazdeist* değil, *manikeen-*

dir. Filhakika, malûundur ki bütün islâm ananesinde (*Mani*) ressamlık hususunda müşhid ve üstad'dır. Cummont tarafından ortaya konan dördüncü asrın bir hıristiyan mezbama göre, Manî ressamlığa din müdafaasına hadim bir gaye tahsis ediyordu: « Nurun oğullarına hayranlığı ve Zâlimin oğullarına da nefreti celbettirmek ». Şu halde manikeenlerde litürjik tezhibin şayanı kayd inkişafının « Nurun kurtarılması » doktrininin, bu mezhebin ressamları tarafından sembolik bir surette ifadesi neticesi olduğunu zannetmek caizdir. Evvelâ, bu kurtuluş, fresklerde aizenin başını çerçeveleyen hâlenin kullanılmasına teşahür eder, onların kudsiyeti alev şeklinde semaya doğru intişar eder(1), hâlbuki Hıristiyan azizlerindeki hâle ruhun ziyaretini onlarda dairen madar tahdid eder. Sonra, tezhiblerde, bu, asil madenlerle yani altın ve gümüş ile gösterilir.

Atmosfersiz, menazırsız, gölgesiz ve modelsiz İran minyatürünün fîtrî renklerinin madeni parlaklığı, bu minyatür, üstadlarının, resim hamurunda dahil bulunan İlahî nur zerrelerinin bir nevi simyevi « tatyir » ini istihdaf etmiş olduklarına delâlet ediyor. Turfan da von Lecoq tarafından bulunmuş olan IX ve X uncu asırlara ait minyatürlerde olduğu gibi, altın ve gümüş, renklerin mülevves zarfın-

(1) Çinli ressam Yen-Hu'nin eseri olan taoist lâyemutlardan biri olan Tieh Kua'nin resmini tehattur etmek lâzımdır.

dan kaçmak için, tamamen *manikeen* bir « kurtuluş » ile kumaş saçaklarının, tağların, nezirlerin ve kadehin sathına çıkıyor; bu, aydınlığın altın zemin içine gömülüp tecessüd ettiği Bizans putlarındaki hıristiyanı « tecelli » nin aksinedir.

Altın zerrelere halinde iştîâl eden, saika isabet etmiş tavırlı mutekif çehrelerde olduğu gibi renklerin zâlimane karanlığına nurun isyanını karşı koyan bu *manikeen* litürji tezhibi üzerine islâm ilhamının sukûnetli tevekkülü; misakı ervahın âu-de tefekkürü, sulehanın saadeti ebediyeye mazhariyeti, teessüf ve ümit-ten âri hatıra, fikrin sakin sadakata gibi gelip konmuştur; asil madenler maddiyetten tecerrüt ederken, gayrı saf renkler açıklaşp « asilleştiler »; mütেকallis vaziyetler gerginliğini kaybetti ve cansızlaştı, *manikeen* sanatındaki cılızlaşmış silüetler ispanomoresk fayanslara bakır rengi veren iltima gibi, gayrı çe'nî hafif bir altın parlaklığı arkasında, etrafındaki manzara ile birlikte, yavaş yavaş estonplandı.

Böylece, islâmdaki istiharede, kendine taallük eden iradei ilâhiye icabatından birini anlamak için dua ettikten sonra uykuya dalan mü'min, rüyada görmesini arzu ettiği eşyanın zahiri bir takazzuh altında hafif bir surette teressüm ettiğini görür ki bu da ezeli ve hükümü her şeyin fevkinde olan iradei ilâhiyenin ilhamı demektir.

Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, Çıkarıcı: M. Fuad Köprülü, Türkiyat Enstitüsü neşriyatından, sayı: 1, s: 64.

Türkiyat Enstitüsü, Cumur reisi K. Atatürk'in yüksek korumaları altında bu unvanla büyük bir ilmi faaliyete başlamış ve bunun ilk mahsulünü vermiş bulunuyor. Ortaçağ ve Yeni çağ Türklerinin halk kültürü üzerinde Coğrafya, Etnografya, Etnoloji, Tarih ve Edebiyat lûgatı olacak olan bu eserin lüzum ve değeri üzerinde uzun boylu söz söylemeğe hacet yoktur. Enstitünün neşriyatını takib edenler için, şimdiye kadar onun, sahasında ne kadar ciddi eserler verdiği ve çalışma tarzını örnek derecesine yükselttiği meydandadır. İhata ve şümulü bakımından bu son teşebbüs münferid bir eser olmaktan çok uzak olduğundan, bir tek kişinin, hattâ bir heyetin başaracağı bir saha değildir. Bu cihetle, ansiklopedi programına uygun yazılara sayfasını açmış bulunuyor. Bu ilk sayının içindeki yazıları kısaca tanıtmak, bundan sonra gelecek sayılarla ansiklopedinin umumî heyeti hakkında, okuyuculara toplu bir fikir verebilecektir sanırım.

Türkçe Aba kelimesinden başlayarak, arabcadaki aba kelimesi, Aba aç, Abacı, Abadî, Abahan, Abahay Arı, Abak maddeleri üzerinde icabı ve kıfayeti kadar durulduktan sonra Abakan maddesi geliyor ki bu çok emek görmüş bir tetkiktir. Coğrafya; etnografya ve tarih; dil, lehce,

ağız ve edebiyat noktalarından ayrı ayrı incelenmiş ve hepsinden mühim olarak sonunda zengin bir bibliyografî verilmiştir. Ansiklopedinin en fazla ehemmiyet verilmiş olan makalelerinden birini teşkil eden bu maddeden sonra sırasile Abakay, Abakay kattır, Abakı, Abak kerey, Abaklı, Abalak, Abası, Aba sopı, Aba tös, Aba tura, Abav maddeleri vardır. Bunların ardınca kazakların meşhur şairlerinden 1848 de doğmuş olan Abay'ın hayatı ve eserleri üzerinde Abdülkadir İnan'ın bir makalesini okuyoruz. Türkiye haricinde yetişen türkleri tanımak ve hars münasebetlerini devam ettirmek için bu çeşit rehber mahiyetindeki yazıların ehemmiyeti aşikârdır. Abaza, Abaza destanı, Abaza Haşan, Abbas, Aşık Tufarganlı Abbas, halk şairi Abbas, Monla Abbas Zegenli Abbas gibi bir çok Abbasları tanıyarak Abbaskulu Ağaya geliyoruz. Bu, XIX uncu asır Azeri Türklerinin tanınmış şair, muharrir ve tarihçilerindendir. Hayatı, eserleri, tarihçiliği, şairliği ve halk edebiyatı cephesinden ayrı ayrı tetkik edilmiş, bu suretle şahsiyeti bütün taraflarıyla gösterilmiştir. « Abbas paşa türküsü » nden sonra, Ansiklopedinin başlı başına bir eser gibi görülmeğe lâyık olan en uzun, en mühim tetkikile karşılaşırız. Bu, şimdiye kadar kısaca temas edilen maddelerin bir çoğunu yazmış olan Fuad Köprülü'nün « abdal » kelimesi üzerindeki tetkikidir ki 23 den 56 ıncı sayfaya kadar devam etmektedir.

Kısa bir mukaddemenin sonra, bu kelime muhtelif cephelerden araştırılmaktadır: a— tasavvuf; b— dini ve içtimai tarih; c— Etnografya ve tarih; d— Netice. Şimdiye kadar bizde kimsenin üzerinde durmadığı bu mevzu hakkında bu kıymetli tetkikin her bakımdan ehemmiyetinin gösterilmesine lüzum vardır. Bir defa, Türkolojiyi çalışma sahası olarak seçmiş olanlara, işlenecek nice meselelerin varlığını en ayan bir şekilde işaret etmektedir. Hem bunlar yalnız gözden kaçan değil, ortada mevcut olduğu halde onları mühimseniyerek büyük ve mübalâgalı mevzular ardında koşanlar için de ibret olmalıdır. Küçük gördüğümüz meselelerin içine girdiğimiz zaman araştırdıkça nasıl yeni yeni sahalarla karşılaşacağımızı ve başarınca da ne değerli bir eser kazanacağımızı anlatmak için bu, canlı bir misaldir. Son bir noktada ulu orta tetkiklerin yerine ciddi ve ilmi bir eserin meydana çıkması hususunda hangi yollardan ne kadar emekle yürünmesi gerektiğini göstermek, gerçekten verimli olmak isteyenler için bu yazı ne güzel bir rehberdir.

Bu makalenin yalnız bibliyografisini gözden geçirmek bile bize bir ders verebilir.

Bu tetkiki, hangi asırda yaşadığı belli olmıyan Abdal isimli bir saz şairile, yine zamanı meçhul aynı isimde bir Azeri saz şairi takib ediyor. Bunlardan, orta oyununda ehemmiyetsiz bir tip olan Abdal oğlana ve Karagöz tiyatrosunda oynanan meşhur bir oyun olan Abdal bekçiye geçiliyor. Abdal kumral, Abdal Mehmed, Abdal Murad hakkındaki mühim maddelerden sonra Abdal Musa maddesi geliyor ve bu, sayımın sonuna kadar devam ediyor.

Görülüyor ki ansiklopedi, varlık gösteren bir kurumun en canlı bir mahsulüdür. Yalnız ihtisas sahibleri için değil, tarihçiler, edebiyat muallimleri ve talebesi için, hattâ sırf tecessüs ve meraklarını tatmine merci arayanlara da bu eser kusursuz bir yardımcıdır. Onu çıkararak övmek ve sekteye uğramadan neşrine devam edilmesini temenni etmek te bize düşen bir vazife olmuştur.

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

I. Hakkı Akbay. *Çepniler, Balıkesir de*. Balıkesir Halkevi neşriyatından; Vilâyet matbaası, 1935. Fiyatı 75 kuruş.

Balıkesir Halkevi neşriyatı arasında « *Çepniler Balıkesir'de* » adlı bir kitab çıktı. 78 küçük sayfadan ve « Bazı mektuplar ve itirazlar » adlı bir sayfalık ilâveden ibaret olan kitapta Çepnilere, menşe ve ananelerine, Alevî ve Bektaşîliğe, Kızılbaşlığa, Kızılbaşlar'ın inanışlarına ait malûmat verilerek isteniyor. Muharrir, kitabında bilgilerine katî mehaz gösteremediği gibi hükümlerinde de pek acele ediyor. Meselâ «Alevî, Muhib, Kızılbaş, ve Bektaşî namlarını taşıyan bu zümreye dair.. S:4» cümlesinde Alevî, Muhib, Kızılbaş ve Bektaşîler, bir zümre addedilmiştir. Filvaki Şii-Bâtîni akideleri benimsemek itibariyle Kızılbaş ve Bektaşîler, aynı sayılabilirse de bu iki zümre, birbirinden tamamen ayrıdır. Kızılbaşlar, kendilerine Alevî derler. Fakat Alevîlik te umumî bir sözdür. Ali soyundan olanlara Alevî dendiği gibi Peygamberden sonra Ali'yi İmam tanıyanlara da « Alevî » denir. Fakat bunların arasında Vakıfıyye, İsnâaşeriyye - İma-miyye, Zeydiyye.... gibi birbirlerine zıd, hattâ birbirlerini ikfâr eden taifeler vardır[1]. Muhib, yalnız Ehl-i beyti sevenlere verilen bir ad değildir

Bektaşîlikte ilk dereceye mensup olanlara verilen bir addır. Sonra Bektaşîler, Alevî - Kızılbaşlardan tamamen ayrı olup onları « Sofu süreği, Sofiyan, sopaya tapanlar » diye tezyif ederler, meydanlarına almazlar. Bir Kızılbaşın Bektaşî olabilmesi, bir Bektaşî babasından «Nasib alma» sile kabildir. Mehmed Ali Hilmi Dede Baba'nın matbu divanında da bulunan ve

*Sofu niçin taptın kuru değneğe
Tapacak pençe-i Âl-i abâdır
Değneğe hebâdır emek vermeğe
Ehl-i beyt pençesi derde devâdır.*

Dörtlülüğü ile başlayan nefesi Kızılbaşları tezyif yolunda yazılmış bir hicviyedir. Bazı Bektaşîler, sırf Ehl-i beyt sevgisi yüzünden bunları da mümkün merteye hoş görürler. Konyalı Hafız Perişan Baba (1283 hicri) dan rivayet edilen « Sürek olsun, çörek olsun, Ehl-i beyti sever olsun ! » sözü bu telakkiyi gösterir; fakat bu sözde bile bir aşağılama vardır. Kızılbaşlar da Bektaşîleri hiç sevmezler. Onlara « Purut », Babalara « Mezar taşı » derler. Hattâ « Ocağ » dedikleri ve Seyyid olduklarına inandıkları

[1] *Aş'arî'nin Kitabı Makalât Al-İslâmiyyin adlı kitabına bakınız; Ritter basması, İstanbul, Devlet matbaası, 1926. S : 5 - 86.*

Delere tâbi bulunan bu zümre crababınca Hacı Bektaş-ı Velî bile tâbi bir mahiyeti haizdir.

«Çepniler kimlerdir?» faslında Dr. Abdullah Cevdet'in Dozi'den naklettiği «Tarih-i İslâmiyet» ten bir bahis alınarak bununla Çepnilerin Horasana neden gitmiş oldukları ispat edilmek isteniyor. Halbuki esasen Dozi'nin verdiği malûmat, birçok bakımlardan intikada tahammül edemez. 8 inci sayfada fotografisi neşredilen ve 7 nci sayfada «hattı küfi ile» yazıldığı yanlışlıkla söylenen berat, hiçbir şey ispat etmiyor. Sonra o kadar kötü ve yanlış okunmuş ki, 11 nci sayfada «Çepnilerin mezhebi akidelerinden sarfı nazar edecek olursak bunları saf ve hiç bozulmamış halis bir Türk oymağı olarak göstermekte tereddüd etmeyiz.» sözü de pek gariptir. Çepnilerin türklükleri, mezhebi akidelerinde de görünür[2].

Muharrir, «Alevî ve Bektaşîlik ve Alevî şeyhlerinin mevkii ve salâhiyetleri» başlıklı bahiste Hacı Bektaş Velî'nin ananevî tercemei halini kısaca yazdıktan sonra Hacı Bektaş'a eski Anadolu'lular tarafından «Ahtermeç» dendiğini ve İmâm Musa Kâzım evlâtlarına şeyh dendiğini «Mir'âtül makasid» a atfen zikrediyor (s: 13). Böyle bir şeyin aslı olmadığı gibi Mir'âtül makasid'da da böyle bir kayıt yoktur. Bu malûmat, her halde bir yanlış okuma veya anlama neticesi olacak[3]. Şeyhlere efendi denmediği ve bu hitabın yalnız Peygam-

berlere hasredildiği de indî ve asılsız bir şeydir. İlkönce Kızılbaşlarda «şeyh» tabiri yoktur, Dede tabiri vardır. Çelebilere «Efendi» ve «Efendimiz» derler. Bektaşîlerde ise «Baba» ve «Dedebaba» tabirleri vardır. Alevî şeyhlerinin İmâm Hüseyin meşhedinde toplanmaları, oradan birer vesika alıp Hacı Bektaş'a gitmeleri ve oradan Türkiye dahilindeki köylere sevkedilmeleri de asılsız malûmattan başka birşey değildir (s: 13). İmâm Hüseyin türbesindeki İranlı ve İmamî seyyid ve müctehidler, Kızılbaşları «Gulât» tan addederek İslâm olduklarını bile kail olmazlar. Kerbelâ'daki Bektaşî tekkesinde toplanmaları da imkânsızdır. Çünkü Bektaşîler, Kızılbaşları tanımazlar. Bazı Dedeler, Kerbelâya ziyarete gidebilir, iş, bundan ibaret. Alevileri yediye ayıran tasnif te esassızdır. Aleviler, yukarıda da söylediğimiz gibi birçok ocaklara ve ocakzadelere tâbidirler. Kızıldeli, Karaca Ahmed, Pir Sultan, Ağuçen, Garib Musa, Dede Kargın veşair ocaklar vardır. Bu nesillerden gelen Dedeler, kış mevsimlerinde kendilerine tâbi olan köylere gidip onların mezhebi âyinlerini icra ederlerdi. Çelebilere tâbi olanlar da Çelebi, vekiller gönderirdi ki bu, zaten muhdes olup Çelebi Cemaleddin'in icadı idi.

Yine 13 üncü sayfada geçen «Mucular» hakkında esaslı inceleme lâzımdır. 20-21 inci sayfada Musa Kâzım evlâdlarına Pir dendiği de haki-

[2] Dr. Prof. Fuad Köprülü'nün «Anadolu'da İslâmiyet» başlıklı makalesine bakınız. «Edebiyat Fakültesi Mecmuası, sene: 2, sayı: 4,5,6».

[3] Mir'âtül makasid'da Hacı Bektaş Velî'nin tercemei hali ananeye uygun olarak 179-182 nci sayfalardadır.

kate uymadığı gibi bunlara şeyh zım evlâdlarına Pir denildiği de hakilûmatı da nakzediyor. Baba ve rehberler ise Bektaşilerde vardır. Bu sayfalarda Alevî ananesine dair verilen malûmat ta yanlış ve esassızdır. Kızılbaş hanedanları, kızılbaşlarca « Buyruk » ve « Menakıb » denilen kitaplarda yazılıdır ki muharririn bunları hiç görmediği anlaşılıyor.

28-30 uncu sayfalarda « Efsâneler » başlığı altındaki yazı da pek karışık tır. Hatem meselesi Mirac'da olmuştur. Mihrâbî'nin bir nefesindeki :

*Esedullah arşa bir ismi Hayder
Hâtemin mîracda attı Peygamber
Cibril emin verdi bu sırdan haber
Çağırdığım yerde yetiş ya Ali*

*Hâtemin terketti anda Mustafa
Arzettî meşicde anı Murtazâ
Kimse bilmez kimdir sır-ı Lâfetâ
Çağırdığım yerde yetiş ya Ali [4].*

Dörtlükleri bunu anlatır. Efsânenin son kısımları (büyüklük - küçüklük meselesi) ise ayrı bir efsane olup AH ile Selman arasında geçmiştir. Fakat her iki efsâne de kılıf el ve pîlav yoktur.

31-32 nci sayfalardaki efsâne de iki ayrı efsânenin birbirine karıştırılmış ve çok yanlış bir şeklidir. Fatma'yı cennotte müşahade eden Âdem peygamberdir. Bu hususta Feriştahoğlu Abdülmeccid'in « Terceme-i hutbe-i

[4] *Bu nefesin, kendisinin olmayıp başka bir Mihrâbî'nin olduğunu, İbrahim Mihrâbî Baba söylemişti. Her iki efsâne için de « Faziletname » ye bakınız. s : 145-154.*

Düvazde İmam » adlı risalesinde kâfi malûmat olduğu gibi Şii-İmamî'lerde de buna dair rivayetler vardır. (Hadikatussueda, Bulak tab'ı s: 101). Kendi efsânesi de bundan tamamen ayrı olarak İmam Cafer ve Şeyh Safi buyruğu denilen ve Şah Hataî'nin olduğu söylenen risale ile Faziletname de yazılıdır (s: 76-80).

32-34 üncü sayfalardaki yazılar da Selman - Ali ve Zühre yıldızı menkıbelerinin karıştırılmasından meydana gelmiştir ve baştarafı asılsızdır. Selman - Ali menkıbesi Faziletnamenin 145 -152 nci sayfalarında yazılıdır. Zühre yıldızı menkıbesi ise Şi'a'da pek meşhurdur ve büsbütün ayrı olup hattâ klâsik bir rivayet haline gelmiş ve tefsirlere bile geçmiştir (Meselâ Safi tefsirine bakınız. İran tab'ı, 1284, s: 432). « Beşeriyet nasıl çoğaldı? » başlıklı yazıyı hiçbir Bektaşî ve Kızılbaş kitabında görmedik. 35-36 nci sayfalardaki rivayet te yanlışdır ve aslı yoktur. Bu rivayetin aslını mersiye kitaplarında bulabiliriz. (Meselâ Hacı Mirza Ebülkasım'ın Ahşenülkrâsasa bakınız. Tebriz, 1318, s: 211-218).

36-39 uncu sayfalardaki rivayetler de uydurmadır. Alevilerce ziyaret edilen çamlar vardır. Mecidözü kasabasına yakın Üç Çamlar ziyaretgâhı gibi. Keklik ise ayakları İmam Hüseyin kanından kızardı diye takdis edilen ve hattâ bazı alevilerce bu yüzden eti bile yenmeyen bir hayvandır. Yine güvercin de İmam Hüseyin şahadeti haberini kanat ve ayaklarını kanına bulayıp Medine'ye götürdüğü için mukaddestir. (Hadika-

tussuadaya bakınız. s: 323). Yılan da yarı mukaddestir. Erkân, tarik, serdeste ve destçup denildiğini « Menakıbul esrar » dan anladığımız mukaddes sopenin bazan yılan şekline girerek süzülüp evden çıktığını görenler vardır. Erkân, tilki ve bilhassa kurt şekline de girer ki bu son inanış, dikkate değer aynı zamanda Peygamber, Ebubekirle mağarada iken müşrikler Peygamberi bulmak için oraya gelince kapıda örümcek ağını ve güvercin yuvasını görüp « burada değil ! » diye giderlerken Ebubekir, bir deliğe topuğunu sokup içeride olduklarını bildirmek istedi. Zaten Peygamber, Ebubekir'den emin olmadığı için onu yanına almağa mecbur olmuştu. İşte o vakit yılan, Ebubekir'in topuğunu soktu ve Peygamberi kurtardı (Bu rivayet, Sünnî rivayetinin tahrif edilmiş şeklidir. Muhammediyye'ye bakınız. İstanbul, 1284, s: 124-125).

39-40 ıncı sayfalardaki tavşan macerası, alevilerce Ömer'e aittir ve Ömer, tavşan doğurmuştur. Tavşan hakkında daha başka rivayetler var. Fakat hakikat şu ki İmam-ı A'zam'a göre « Lâ'bes » ile yenmesi caiz görülen tavşan, İmamilere göre beş tırnaklı olduğu için haramdır. Fakat hınzır ve köpek (birincisi bütün müslümanlarda, ikincisi Şi'a ve Şâfi'iyye'de) gibi necesül ayn değildir. Alevilerin yememesi de bu tesirledir.

40 - 41 nci sayfalardaki rivayetler bilhassa sonuncusu, pek karışık olmak üzere yazılmıştır. İmam Zeynül-Âbidin, Kerbelâ'da mevcuttu ve hastalığından dolayı katilden kurtuldu. Her alevî - kızılbaş kitabında bu ta-

rihi hakikat, yazılıdır. 41 inci sayfanın notu da baştan aşağıya kadar yanlış ve asılsızdır. Kızılbaşlar, İranlıları fevkalâde sevmişlerdir ve severler. Uzun müddet Anadolu içindeki Kızılbaşlar, kendilerine Safevileri muktedâ bilmişlerdir. Kendilerine « Şah Safi tabibleri, Şah Safi sofileri » derler. Şah İsmail-i Safevî (Hata-î) yi takdis ederler, nefeslerini okurlar. İranlılarla müsbet münasebetleri olmuştur. Ellerindeki iki mukaddes kitaptan biri olan ve Şah Hata-î'ye isnad edilen « Menakıbul esrar », Şeyh Safiyyüddin-i Erdebili ile oğlu Şeyh Sadrüddin'in konuşmalarını ve onların tarikat edeblerini şerheden sözlerini ihtiva eder. « Buyruk » denen öbür kitab ta Şeyh Safiye isnad edilir. Aşık Paşazade tarihinde (İstanbul, 1332. s: 264-269) ve müverrih Ahmed Refik'in Edebiyat Fakültesi Mecmuasında neşrettiği ve sonradan da bir broşür halinde çıkardığı değerli makalesinde bu hususta mükemmel malûmat vardır (Cild: IX, sayı: 2. Osmanlı devletinde Rafızilik ve Bektaşilik. s: 2-59. Ve bilhassa 55 ve 57 nci sayfalardaki 50 ve 52 numaralı fermanlar).

* * *

Muharrir, 44 üncü sayfada ilmi kelâmdan(?) naklen Husûfilerle Noktavileri Mu'tezileden sayıyor. Bu sayfanın sonundaki istintaç, tamamiyle indî ve mevzudan dışarıdır. Bu sayfadan itibaren 52 nci sayfanın ortalarına kadar verilen malûmat, Bektaşî ve Kızılbaşlara ait değildir. 52 nci sayfada namaz hakkında bir şeyler yazılmış. Halbuki Kızılbaşlarda ve hattâ Bektaşilerde namaz yoktur,

Ademe niyaz vardır. Bu da « Ayin-i Cem » lerde olur. 53üncü sayfada oruç hakkında verilen izahat ta yanlıştır. Kızılbaş orucu muharrem'in birinden on ikinci günü akşamına kadardır ve şer'i oruçtan farksızdır. Yalnız bazıları sigara içerler. Su orucu Kızılbaşlarda yoktur, Bektaşilerde vardır ve âşûra günü öğle üzeri « türbet, mühür ve gevher » denilen İmam Hüseyin toprağından bir parça su içinde ezilerek o su ile iftar edilir ki bunda totemizm'in tesiri vardır sanırım.

54 üncü sayfada bayramlar hakkında verilen malûmat ta noksandır. Kızılbaş ve Bektaşilerde Nevruz bayramı olduğu gibi bilhassa Rumeli Bektaşileriyle bütün Kızılbaşlarda Kasım bayramı da vardır ve Kasım'da üç gün oruç tutarlar ve bu oruca « Hızır Orucu » derler. Yine aynı ve müteakib sayfalarda Haç hakkında da yanlış malûmat veriliyor. Filhakika Haç, katî ve zarurî değildir. Fakat aralarında ve bilhassa Bektaşilerde birçok ta hacı vardır. Hafız Perişan ve Hacı Han Dede Babalar, Hacı Abdullah, Hacı İbrahim Mihrâbî Babalar gibi.

56 ncı sayfada « Din kitapları » başlığı altındaki satırlar da karma karışıktır. Bunların içinde bir Hadîyka, bir de Hediyeüssuada var ki ikisi bir ve bu kitabın doğru ismi « Hadiyatüssuada » olsa gerektir. « Hanedanı Seyyidülbeşer » 1341 hic-

ride İstanbul'da vefat eden Seyyid Abdülkadir-i Belhî'nin oğlu Ahmed Muhtar (1352 - 1934) indirdir. Bu aile, zâhiren Nakşî, hakikatta Hamzavi olup Bektaşilik ve hele Kızılbaşlılıkla hiç alâkadar değildir. Keza «Gülzar-ı Haseneyn» yeni bir kitab olup müellifi mevlevî idi. *Ravzatüşşüheda ve Menakıbı Mürtezabî*, şiî kitaplarıdır. « Şer-i Meşârik ve Keşşaf » ın ne münasebetle yazıldığını bir türlü anlayamadım !

58 inci sayfadaki not, uydurma malûmatı ihtiva ediyor. Sonu ölümlle neticelenmiyen bu hâdise, gûya İmam-ı A'zam'la bir Dehri arasında cereyan etmiştir ve makabli vardır.

* * *

Buraya kadar yapılan intikaddan anlaşılıyor ki diğer bahislerde verilen malûmata da itimad edemeyiz. Meselâ « Çepnilerin ayrıca lisanları vardır » gibi (s:67). Galiba muharrir, şive, lehçe ve dili ayırdedemiyor. Yazılan türkülerde de birçok vezin hataları var. Bunlar, daha düzgün tesbit edilebilirdi.

* * *

Hulâsa Çepniler için yazılan bu eser, ilmi olmadığı gibi tek bir sözle Çepni folklorunu da ihtiva etmiyor. Eğer muharrir, dinî ve mezhebî malûmata -ki hiç bilmiyor- ehemmiyet vermeyip Çepnileri yalnız folklor bakımından tetkik etseydi belki muvaffak olurdu.

ABDÜLBAKİ GÖLPMARİ

ÇANKIRILI AHMET TALÂT ONAY. *Aşık Tokadlı Nuri, Çankırı matbaası, 1933. Sayfa: 318, değeri 100 kuruş.*

Çankırı tarih ve halkiyatı notlarının üçüncüsünü teşkil eden bu eser, Tokadlı Nuri'nin hayatına, edebî mevkiine dair 100 sayfalık bir başlangıç ile şairin başka başka yerlerden emekle toplanan şiirlerini ihtiva etmektedir. Son yıllarda, saz şairlerine ait metinlerin toplanıp neşri hususundaki çalışmalar arasında Bay Talât Onay'a da büyük bir pay ayırmak gerektir.

Emrah'ın, XIX uncu asrın bu tanınmış âşıkının, kudretli bir çırağı olan Nuri'nin doğum senesi bazı tahminlerle 1235-1240 arası gösteriliyor. Hayatına dair malûmatımız Tokad'ın Kızılcıca mahallesinde doğmuş olduğunu, Arif ve Ahmet isminde iki oğlu bulunduğunu bilmekten ibaret kalıyor. Manzumelerinden de istidlâl yapmak kabil değildir. Ölümü Samsunda 1883 dedir.

Ustadı hakkında türlü münasebetlerle hürmetkârlığını anlatan Nuri, onun tarafınada takdir görmüş ve Ceyhuni, Gayreti gibi çıraklarından başka Çankırı'da bulunduğu sıralarda oranın ileri gelen simalarından kendisine yakından bağlananlar olmuştur. Bunlar Nuri'nin hatıralarını uzun müddet yaşatmışlardır, netekim onun hakkındaki menkabe ve malûmatın bir kısmı ile metinlerin bir çoğu Nuri'nin yetiştirmesi Ceyhuni çırağı Cemalî'den alınmıştır.

Ziya Paşa, Amasya'da vali iken, kurdurduğu bir panayırda Nuriyi de celbederek fasıl yaptırmış; buna dayanarak Ziya Paşanın hece veznine itibar edişini Nuri tesirine atfetmek, Paşa'nın dâba çocukluğunda âşık Ömer, Gevheri gibi saz şairlerini okuduğunu bildiğimizden, bizce mübalâgalı bir hüküm görünüyor. Namık Kemal'in, onun Nuri çıraklarından Gayreti ile tanıştıktan sonra âşık şiirlerini tanıyıp zevk aldığı hakkındaki hüküm de bunun eşidir.

Eserin başında, saz şairlerinin toplanmasına bir vesile verdiği için, Çankırı panayırına dair, müellifin Çankırı şairlerinin birinci cildinde verdiği malûmat, kısaltılarak tekrarlanmıştır. Sonra Emrah üzerinde onun Çankırı'da bulduğu zamana ait bazı notlar ve bazı ananeler zikredilerek « Çankırılılar ve Tokadlı Nuri » başlığı ile Nuri'nin hayatale alakalı bir bahs geliyor. Ve artık asıl metine giriyoruz. Burada, hemen hemen saz şairinin şiire intisabı hususunda, birbirinden aşağı yukarı farklarla teşekkül etmiş bulunan menkabenin Nuri'ye de isnat edildiğini görüyoruz. Mukaddemenin asıl sıkket merkezini Nuri'nin hakiki hayatına tahsis edilen sayfalar teşkil etmektedir. Nuri'nin bektâşiliği hakkındaki rivayetler şiirlerle kuvvetleniyor. Maamafih onu koyu bir bektâşi şairi saymak imkânsızdır. Bektâşi şiirinde rastladığımız korkusuz ve bazan mütecaviz eda onda yoktur. Ümmi, yani ârif bir şair olduğu hakkındaki iddiayı, şiirlerinin nesci göstermediği

gibi, s: 292 deki şiir de, eğer ona ait ise, (çünkü bir çok Nuriler var) yalanlamaktadır :

*Divanı dehşetde ey güli rânâ
Bak, ne kıraatim, kavaidim var
Ulûmı hıkmetten takririm âsa
Bin böyle gazelim, kasaidim var.*

*Üç dilden şeklü şemâil gibi
Doğar nazmı nutkum mesâil gibi
Şurul, Ahmedî, avamil gibi
Kütübü siyerde akaidim var*

*Nuri camı kali şikeste ettim
Çok ehli takvayı sermeste ettim
Fehmü titnei hâlâ fehrisze ettim
Fıkhü feraizden fevaidim var.*

Bay Talât Onay, Nuri'nin edebî mesleğinden bahsederken, onun divan şairlerinden hiç birini taklit etmediğini, vezin ve kafiye bakımından her hangi birine nazire gibi görünen parçalarını bunu ya tesadüfe, yahut fasıllarda başka bir şairin okuması üzerine tanzir etmek mecburiyetinde kaldığına vermek icab ettiğini söylüyor. Ben bu fikirde değilim. Daha on yedinci asırdan başlayarak divan edebiyatının mazmunları, teşbihleri, kelimeleri ve bir çok klişeleri halk edebiyatı mahsullerini yavaş yavaş kaplayarak on dokuzuncu asırda onları tamamen bulandırmış, yalnız aruzla yazdıkları Divan, Selis, Semai, Kalendarî gibi manzumelerinde değil, hece ile vücuda getirdikleri parçalarında da bu divan şairlerine benzemek yolundan ayrılmamışlardır. Tokadlı Nuri de, Divan edebiyatına, onun kaidelerine, bir halk şairinin kudreti nisbetinde hâ-

kim olan üstadı Emrah'a nazireler yazmakla kalmıyarak Fuzulî'ye de nazireler vücuda getirmiştir. Metinlerin bu noktadan taranması onun nazire yazmaya özendiği daha birkaç divan şairi ismi ortaya çıkarabilir. Netekim Şeyh Galibi hatırlatan mısraları vardır. Ve yine bunun içindir ki, bu tesirden kendilerini kurtarmış halk şairleriyle Tokadlı Nuriyi mukayese edince birincilerdeki kelime zenginliğini ve türkçe kelime bolluğunu ikincide bulamıyoruz. «Tebeşir çekmek, mum yapıştırmak» gibi iki tabirle cibir (hasis), gazellenmek (yaprakların kuruması), Senek (çamdan büyük desti), tay (bir hayvan yükünün bir tarafı, akran) gibi bir kaç kelimeye rastlıyoruz. Sonra bu tesir, onun duygularını olduğu gibi aksettirmesine de manidir. Ne gezdiği gurbetlerin, ne aşdığı dağların candan bir intibası önümüze çıkmıyor. Aruzla yazdığı şiirlerden biraz daha kudretli görünenlerin başka bir şaire ait olması ihtimalinin mevcudiyeti de bu yüzden dikkate değer. Onun tasavvufu veya aşkı mevzu edinen aruzla yazılmış parçaları içinde musammatları daha düzgün ve mânalıdır. Asıl kudreti hece ile yazdıklarındadır. Başta iki destan mühimdir. Bunların birinde birçok milletlerin birer dörtlük içinde taklidi yapılıyor, ikincisinde de yine her millete mensup güzellerin meziyetleri sayılıyor. Göze çarpan nokta, «Türk» ün (kaba, hoyrat, köylü) mânasına kullanılmış olmasıdır :

*Türkün dilberidir gayetle inad
Şehir dili bilmez lisanı kubad
Kelâmında eder türklüğün isbat
Hayvan gibi gözün diker samana*

Divan edebiyatı gafil telâkkisini buralara kadar ona aşılarmış bulunuyor. Onun bu muhtelif milletlerin kendi lisanlarında taklitlerini yapısından ve bir Rum dilberine, rumca-türkçe bir koşma yazısından üç beş kelime yabancı dil bildiği de anlaşılır. Koşmaları içinde, hattâ dini olanlarında muvaffak olunmuşları epiycedir. Bir koşmasında « yandıım şirin söze, o zeytun göze » mısraile başlayan âşık Nuri'nin, bu « zeytin göz » teşbihinden başka kendine mahsus buluşlarını görmiyoruz. Fakat başlangıçları ve edalarile, peltek Kalenderî ve Semaî yazan Nuriyi unutturup onun yerine, Bay Talât Onay'm

naklettiği « uzun boylu, müzellef sakallı, kara kaşlı, kara gözlü, (dost) deyip şiir söylemeğe başlayan bir halk şairi siması kaim oluyor.

Yalnız kudretli bir âşıkı tanımak için değil, üstadı Emrah'ı ve yetiştirdiği Ceyhuni Gayreti gibi bu tarzın son neslini teşkil eden şahsiyetleri anlamak için de, onu tetkike lâzım vardır. Bay Talât Onay'm eserini bir çok cihetlerden yardımcı ve mühim görmekle beraber, hâmen her kısmın başında mevzula alâkası ikinci, hattâ üçüncü derecede bile olmayan, ayrı birer mesele halinde konusulması lâzımgelen istitradları, haşiyede gösterilmesi lâzımgelen notların metin içine alınarak mevzuun keşilmesini ilâşilecek bir nokta buluyorum.

ORHAN ŞAIK GÖKYAY

ALEXIS CARREL. *İnsan bu meçhul (L'Homme cet Inconnu)*, s. 399. Paris 1936.

MODERN cemiyetlerdeki düşünce, araştırma, mücadele yolları bir değil, bin. Bu hal buhrandan geliyor. Bu hal müsbet ilimlerin genişliğinden ileri geliyor. Artık insanlık bugünkü bilgi ve teknik hamulesile oldukça geniş ufuklar görmeğe başladı. Onun için modern cemiyetlerin bu çok renkli görüşleri bize dalgaların ve rüzgârların istikametlerini gösterebiliyor. Bazı istikametler sırf sosyal, bazı istikametler sırf biyolojik, diğer bazı istikametler bio-sosyolojik'dir. Dr. A. Carrel'in eseri bu son kategoriye girer. Eser son devirlerin, bu sahadaki en önemlilerinden biridir diyebiliriz. Doktor Carrel eserini mütehassıslardan ziyade münevver kütlenin okuyacağı sade bir dille ve anlaşılır bir şekilde yazmıştır. Eser 8 fasıla ayrılıyor. Müellif her bir fasılda bugünkü insan ve cemiyet ilimlerinin en ağır davalarını ele alıyor :

1) *Bizzat kendimizi tanımak zarureti*, 2) *İnsan ilmi*, 3) *Bedenî ve fizyolojik faaliyetler*, 4) *Zihni faaliyetle*, 5) *Deruni (iç) zaman*, 6) *İntibak vazifeleri*, 7) *Ferd*, 8) *İnsanın yeniden yapılması*. Eserin müellifi bugünkü dünya buhranını tamamen iktisadi gözle görenlere karşı bu buhranın çok daha tıv ve fizyoloji gözü ile (biloloji) kavramak imkânını gösteriyor.

Müellif iyi kavranan bir fizyoloji ve insan biyolojisi sayesinde insanda

mevcut olan bütün inkişaf imkânlarının hazırlanabileceğine ve meydana çıkarılacağına inanmaktadır. İnsanlık kendi tarihinin yeni bir devresine girmek mecburiyetindedir: Beden ve ruh inkişafı devresi. « İnsanlık için neden diğer bir hayat tarzı ve medeniyetleri mümkün olmasın ve neden istenmesin? » Müellif böyle demektedir. Eserin bilhassa son iki faslı şahsiyet ve terbiye ile uğraşanları alâkadar edecek ve onlara yeni ve düşündürücü ufuklar açacak mahiyettedir.

Müellif Biyolojik ve Sosyolojik şahsiyete büyük bir pay vermektedir. « Tabiat karşısında zayıf ruhlu bir adamla bir dâhinin müsavı olmadığını » haklı olarak söylemektedir. Bu itibarla bir cemiyette güzidelerin « seçkin » lerin rolü büyük olacaktır. Seçkin adam « tabiatın kendisine bahşeylediği rolü oynamak için mesuliyetler, cehidler, mücadeleler, fedakârlıklar sahasını erkekçe ve cesaretle kabul etmelidir. » Mücadelesiz şahsiyet inkişaf edemez. Mücadele uzviyeti ve ruhu yeni imkânlarla zenginleştirmek demektir. Çünkü « ruhi vetire ve faaliyetler fizyolojik vetire ve faaliyetlere fizyolojik faaliyet ve vetirelerde ruhi faaliyetlere tesir ederler. » Burada terbiyenin büyük rolünü görmemek imkânı var mıdır ?

Müellif çok haklı olarak şu kanaattedir : « Nihayet ne olursa olsun medeniyetin amacı ilmin ve makinelerin terakkisi değil, insanın terakkisidir. »

Carrel eserini bir köşeye çekilerek ve yalnız düşünerek değil, bizzat hayat içinde ve cemiyet denilen hayatı-ruhi - içtimai Complexe içinde yazmıştır.

Müellif ferdin ve şahsiyetin inkişafında bütün âmilleri göz önünde bulundurmaktadır. Ferde ve şahsiyete faydalı veya zararlı bütün şartları tahlil etmektedir: Konfor, gıda, elbise, spor, mesken, uyku ve saire.. Müellif çetin ve sert bir hayatın şahsiyeti inkişaf ettirmek hususundaki rolünden haklı olarak bahsetmektedir. Burada tabiatın, coğrafik şartların da rolünü inkâr etmemelidir. Carrel, bu hususta bize çok ideal bir üniversite dekoru da çizmektedir :

« Mukavemetli ve cesur adamlar yetiştirmek için dağların uzun kışlarından istifade etmeli, kâh yakıcı sıcak ve kâh dondurucu soğuk mevsimleri olan memleketleri, yahut da soğuk sisleri ve az ziyası olan, fırtınaların estiği, toprağı fakir ve kayalıklarla örtülü yerleri seçmelidir. Böyle yerlere sert ve ateşli bir seçkin zümrenin yetişmesine mahsus mektepleri kurmalıdır. Böyle mekteplerin güneşin daima parladığı, hararet derecesinin daima sıcak ve müsavi olduğu Cenub iklimlerde yeri yoktur. Riviera ve Floride gibi deniz sahilleri ancak dejenerelerin, hasta ve ihtiyarların yahut ta kısa bir zaman için dinlenmek ihtiyacında olan normal adamların yeridir. Manevi enerji, asabı muvazene, uzvi mukavemet, sıcak ve soğuk farklarına, kuraklık ve rutubete, şiddetli güneşe, yağmura, kara, rüzgâr ve sese maruz insanlar da çoğalırlar.. »

İnsan bu satırları okurken Anadolu platosunun bu dekorunu yaşamıyor mu?

Müellif gençler için mecburî askerlik hayatını, onların erkek kabiliyetini ve mukavemetlerini arttıran en esaslı bir vasıta olarak kabul etmektedir.

Bir kelime ile eser dolgunudur. İlham vericidir. Önümüze yeni ufuklar açmaktadır.

Satırlarımı bitirirken bu eseri Eskeçir Halkevi Dergisinde doktor Şükrü tarafından türkçeye çevrilmeğe başlandığını da zevkle söylemek isterim.

DAĞIN ZAPTI (La conquête de la montagne) İngilizceden Fransızcaya çevirme. R. L. G. İRVING Dağın Zaptı (La Conquête de la = Pantagoue) Paris. Payot, 1936.

Dağın zaptı, çok çekici bir ad. Eserin asıl İngilizce ismi: (The Romance of Mauntaineering) alpinizm veya dağcılık epopesi diye de çevirebiliriz. Eser 411 sayfadır. Üç kısımdan ibarettir. Müellif bu eseri ile dağcılığın (Alpinizm) modern dünyadaki durumunu, mazarisini, ve inkişaf istikametlerini göstermektedir. Çünkü dağcılık inkişaf etmektedir. Dağ şimdi daha çok insanları çekiyor ve kandırıyor. Müellif ilk sayfalarda « insanların kendilerine korku salan kayalarda ve buzlarda nasıl çekici bir güzellik keşfettiklerini ve bu güzelliği yakalamak istedikleri zaman nasıl onların hayat felsefelerini zenginleştiren bir hazne bulduklarını » göstermektedir. Dağ-

cılığın doğum ve çocukluğu, olgunluk alametleri, ebedi gençlik, *mont blanc*'nin zaptı, büyük Pic'lerin (sarp yalçın ve dik dağ) zaptı, mekanik vasıtalar, tehlike ibadeti, dünyanın en yüksek dağları, dağcılık (alpinizm) ve milliyet, mevsim dışında dağcılık, münferid dağcılık ve saire gibi bahislerde müellif bizi dağ hayatına, dağ görüşüne ve onun sırlarına yaklaştırmak istiyor. « Dağlarda ben daima bir çocuğum. Ve bir çocuk gibi dağların bana verdiklerini aldım : Yaşamak sevinci. Bilhassa cehdin daima müsbet bir netice verdiği şiddetli bir oyun esnasında daha çok ateşlenen bir sevinç. Sonra her yerden ziyade çok büyük karakterlerle, çok fazla aydınlık bir halde görülen ebedî hakikatları okumak için bir davet. »

« . . . İnsanlar büyük Pic'leri nasıl keşfettiler ve nasıl gittikçe çoğalan

bir yekünle bugün bu işi yapıyorlar ve yarın nasıl yapacaklar. Bunları söylemek istedim. »

Eserde orijinal ve güzel resimler vardır. Eseri tanıtmayı gerek görmeli. Anadolu irade ve tabiat gökünün yolları dağlarla dolu. Dağlar gençlerimizin terbiyesinde irade, cidal, sabır, müvazene düşünce organlarıdır. Büyük görüşlerin, büyük ilhamların dağlardan kaynak aldıkları çoktur. Beden ve ruh terbiyesi vasıtaları içinde dağlarımıza büyük bir pay vermek mecburiyetindeyiz. Koca Anadolu'nun dağlarını gençlerimiz, düşünenlerimiz için birer aşına yapmak mecburiyetindeyiz. Bizde dağcılık sporu olduğu kadar, bir dağcılık ideolojisi de doğmalıdır. Bu görüşten de eseri okurlarımıza tavsiye etmek ve hattâ dilimize çevrilmesini istemek bir ödevdir.

ŞEVKET AZİZ KANSU

Ortayayla — Kaynak — Ilgaz — Bozkurt — Ün — Yeni Türk

Ortayayla, Sivas Halkevi aylık dergisi, yıl 1. sayı 1, Mayıs 1936. Sayısı 15 kuruş.

İki sütun üzerine dizilmiş 32 büyük sayfadan mürekkebe olarak çıkmaya başlayan bu yeni arkadaşımız, inkılâba, edebiyata ait yazılar ve şiirlerden başka, mahalli kültür hayatına ait bazı mühim yazıları da ihtiva ediyor: Cemal Köseoğlu *Atalar sözleri*, adlı yazısında alfabe sırasile sıralanmış 150 kadar ata sözünü neşrediyor. Bunlara başlangıç olarak yazılmış olan sekiz satırda: « Kemal Paşa, Şinasi, Nedim, Muallim Naci, Ebuzziya Tevfik gibi bazı yazarlarımızın darı mesele mecmuaları vücuda getirdiklerinden, yalnız bunların daha ziyade münevverler arasındaki ata sözlerini ihtiva ettiklerinden » bahsolunuyor. Halbuki, bizde, eski zamanlarda toplanmış -fakat toplayıcıları belli olmayan- bir takım atalar sözü mecmuaları varsa da, Kemal Paşa (galiba Kemal Paşa zade olacak), Nedim ve Muallim Naci'nin böyle bir işle asla uğraşmadıkları malumdur. Tanzimattan sonra Şinasi, Ahmer Vefik Paşa, Ahmed Midhat ve daha başkaları bu yolda bazı eserler çıkarmışlardır. Ebuzziya Tevfik, Şinasi'nin topladığı darı mesellere bazı ilâveler yaparak yeniden bastırmıştır. Lâkin, orada, atalar sözü sayılamıyacak bir takım vecizeler, şiir parçaları gibi şeyler de mevcuttur. Her halde Cemal Köse-

oğlu bu atalar sözleri'ni neşrederken, onların şimdiye kadar neşredilip edilmediğini araştırmalı idi. (Bilhassa sekiz on senedenberi bu hususta memleketimizde epiyce yazılar yazılmış ve epiyi atalar sözü neşrolunmuştur.)

Bundan sonra Coşkun Ortapınar'ın *Talibi* (1905 de doğmuş bir halk şairi) hakkında çok az malûmat veren ve eserlerinden sadece ve bir iki parçayı ihtiva eden küçük bir yazısı, Kadri Özyalçın'ın *Darendeli Remzi* (hicri 1256 da) hakkında bir araştırmasının ilk parçası vardır. Bu gibi yazılarda umumî mülâhazalardan, şahsî fikirlerden ziyade kabil olduğu kadar zengin malzeme, fazla malûmat, şairin yazılarından fazla örnekler verilmesi, ve bunların nerelerden alındığının ve kimlerden toplandığının gösterilmesi daha faydalı olur.

Kaynak, Balıkesir Halkevi aylık dergisi, yıl IV, sayı 40, Mayıs 1936. Sayısı 15 kuruştur.

İki sütun üzerine 32 sayfadan mürekkebe olan mecmuanın bu sayısında muhtelif yazılar, şiirler, hikâyeler, tercümelerden başka, mahalli tarihine ait iki yazı vardır: Kâni Akpınarlı'nın *Devlet oğlu Yusuf Fakih* adlı yazısı ile, M. Yasa ve H. Kokut'un *Balıkesir'de yatırlar* adlı araştırma serisinin onuncusunu teşkil eden yazıları, Kâni Akpınarlı, Balıkesirli Devlet oğlu Yusuf'un, Balıkesir'de Vatan kü-

tüphanesinde (hicri 1122) de istinsah edilmiş *Vikaye* tercümesini bulmuş. *Ve Osmanlı müellifleri ile Balıkesir meşahiri* adlı eserlerde bu zat ve bu eser hakkında verilen malûmatı da alarak bu makalesini yazmıştır.

Esefle söylemeliyiz ki bu makale, Devlet oğlu Yusuf hakkında şimdiye kadar bilinen malûmata yeni birşey ilâve etmek şöyle dursun, o malûmatı tam olarak toplayamamıştır bile. E-ğër muharrir, Prof. Fuad Köprülü'nün bundan birkaç yıl evvel *Yeni Türk* (İstanbul Halkevi Mecmuası) te çıkan on beşinci asır Anadolu Türk Edebiyatına toplu bir bakış adlı makalesini görmüş olsaydı, bu husutaki bilgisini tamamlamış olurdu. Makale sonuna ilâve edilen metine gelince, muharririn eski yazıları iyi okuyamadığı ve transkripsiyonda birçok yanlışlıklar yaptığı -asıl metin ile karşılaştırmaya hacet kalmadan bile-derhâl anlaşılıyor. Fakat bütün bunlarla beraber, muharririn böyle mahallî kültür hayatına ait mevzular üzerinde çalışması, çok iyi ve doğru bir yoldur. *Yatırılar* hakkındaki yazı, mahallî ananeleri ve inanışları göstermek itibarile, çok mühimdir. Etnografya bakımından, bu gibi araştırmaların büyük faydası olduğunu gençlerimize daima hatırlatmak isteriz.

Ilgaz, Kastamonu Halkevi aylık dergisi, sayı 2, Mayıs 1936. Sayısı 10 kuruştur.

İki sütun üzerine 16 sayfadan mürekkep olan bu mecmuanın bu sayısında muhtelif yazılar ve şiirlerden başka, Talât Mümtaz Yaman'ın Kas-

tamonulu şair Feyzi ve eserleri hakkında (1857 de doğmuş-1917 de ölmüş) küçük bir yazısı vardır. Muharririn de söylediği gibi, bu şairin eserleri bariz bir edebî kıymeti haiz olmamakla beraber, Kastamonu tarihi bakımından, onun hakkında böyle bir yazı faydasız sayılamaz. Mecmuanın bu sayısında, şer'î mahkeme sicilleri hakkında yine Talât Mümtaz'ın küçük bir yazısının başlangıcı var. Halk-evleri dergilerinin en mühim vazifelerinden biri, kendi sahalarına ait mahallî vesikaları, kitabeleri, vakfiyeleri, mahkeme sicillerini neşretmeleridir. *Ilgaz*'ın gelecek sayılarında bu gibi vesikaların neşrine geniş bir yer ayrılmasını bilhassa temenni ederiz. Talât Mümtaz gibi gayretli gençler, bu işin ehemmiyetini pek iyi bilirler ve bunu pek güzel yapabilirler.

Bozkurt, Manisa Halkevi dergisi, sayı 1, 10 kuruş.

Manisa Halkevinin on beş günde çıkarmaya başladığı bu yeni dergide, muhtelif şiirler, tercümeleler, inkılâbı ve gençliği alâkadar edecek yazılardan başka, mahallî tarihe ait te bazı makaleler vardır. Meselâ Manisalı Birri hakkındaki makale. Edebiyatımızın bu tanınmış şairi hakkında, tezkere ve tarihlerde oldukça malûmata tesadüf olduğu gibi, kendi eserlerinden de bu hususta birçok şeyler çıkarılabilir. Makalenin muharriri, görülüyor ki yalnız Birri'nin divan ile Bâlbülüye adlı eserini görmüş, başka hiçbir kaynağa müracaat etmemiştir. Halbuki -meselâ, bulunması en kolay olan- *Osmanlı müellif-*

*Jeri'*ne müracaat etseydi, onun 1128 de Manisa'da öldüğünü ve eski Mevlevihane hatiresinde gömülü olduğuna dair bir rivayet olduğunu öğrenirdi. Esrar Dedenin Mevlevi şairleri hakkındaki meşhur yazma eserinde ona dair mühim malûmat vardır; buna göre Mevlâna torunlarından Nakşi Ali Dede ve Lütfi Dededen feyiz alıp mevlevi olmuş, aktarlıkla geçinirmiş. Bir aralık, meşhur şair Sabit Manisa kadısı olmuş, büyük şair Nabî'de o sırada Manisaya gelmiş. Birbirleriyle dost olmuşlar, şiirlerine nazireler söylemişler. Sabit, Nabî ve Vehbi divanlarında Birri'ye ait malûmat olduğunu söyleyen Esrar Dede, onun 1128 de öldüğünü ve Manisa'da gömülü olduğunu ilâve ediyor. Her halde, Manisa Halkevi Dergisininin, mahallî tarihe ait bu gibi yazılar ve tetkikler neşretmesi memnuniyetle karşılanacak bir şeydir.

Ün, Isparta Halkevi aylık mecmuası, cild III, sayı 25, Nisan 1936. 15 kuruştur.

Şimdiye kadar Halkevleri Dergilerine örnek olabilecek mükemmel bir şekilde çıkan, mahallî hayata ait kry-

metli araştırmalar neşreden *Ün*'ün bu sayısı, Isparta'nın büyük günü için ayrı bir nüsha halinde çıkmıştır. Bu münasebetle yazılmış güzel yazılardan başka, Neşet Köseoğlu'nun *Kutlubey Camisi* hakkındaki tetkikile, Tahir Erdem'in *Kara Haydar oğlu Mehmed kimdir?* Ve Köseoğlu'nun *Keçiborlulu bir hattat* adlı makalelerini de ihtiva eden bu güzel Dergiye candan tebrik etmeyi bir vazife biliriz.

Yeni Türk, İstanbul Halkevi aylık Dergisi, sayı 42, Haziran 1936. 20 kuruş.

İstanbul Eminönü Halkevi tarafından çıkarılan *Yeni Türk*'ün bu son sayısında *Türklerde aile içtimaiyatı* hakkında Ziyaeddin Fahri'nin, *Giriş İhtilâlleri* hakkında Salih Münir Çorlu'nun *XVII nci asırda Almanya ve İran* hakkında Hikmet Turhan'ın güzel makaleleri vardır. İstanbul Halkevi Mecmuasından İstanbul'un eski asırlardaki hayatına, İstanbul âbidelerine, hülâsa İstanbul'un eski ve zengin tarihine dair vesikalar, araştırmalar neşretmesini de dilemek, haklı ve yerinde sayılmaz mı?

ÜÇÜNCÜ DİL KURULTAYI

[Üçüncü Dil Kurultayı 24 ağustosta Dolmabahçe Sarayında toplanacaktır. Dil tetkiklerimizin mâna ve şümülü millî sınırlarımızı aşmış ve « Gêneş — Dil Teorisi » ile bütün dünya dillerini ilgilendiren orijinal bir görüş ortaya konulmuş olduğu cihetle bu Kurultayın hususi bir ehemmiyeti vardır.

Üçüncü Dil Kurultayı hazırlıkları hakkında Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen'in Ulusta çıkan bir mülakatını bu münasebetle aşağıya geçiriyoruz.]

«— İlân ettiğimiz gibi, üçüncü Türk Dili Kurultayı 24 ağustosta pazartesi günü saat 14 de Dolmabahçe sarayında açılacaktır. Kurumu yaran, koruyan ve ona bütün çalışmalarında ışık veren Ulu Önder Atatürk; bu kurultayı da yüksek himaye kandanın altına almıştır.

Kurultayda Kurumun üyelerinden ve şubeleri olan Halkevlerinin mümessillerinden istiyenler bulunabilecektir. Bunlardan başka Devlet, Kamutay, ordu erkânından da istiyenlere davetli olarak, ve başka arzu edenlere de dinleyici olarak kapılarımız açıktır. Ancak evvelden yetecek kadar yer hazırlamak ve kimler geleceğini önceden bilmek için her gelmek istiyenin nihayet 15 temmuza kadar bize malûmat vermesini rica ettik. Bazı gelen mektuplarda yanlış anlaşılma

eserleri görüyorum. Kurum üyeleri Birinci veya İkinci Kurultayda üye olarak bulunmuş, yahud Kurumun çalışma kol ve bölüklerinde adı yazılı olan arkadaşlardır. Bunlardan başka olanlar da dinleyici olarak gelebileceklerdir.

Üye olanlardan bazıları kurultayda söz söylemek niyetinde olmadıklarını göstermek için dinleyici olarak gelmek istediklerini yazıyorlar. Kezalik bazı üye olmayanlar da üye olarak bulunmak istediklerini bildiriyorlar. Bu yüzden kayıd güçlüklerine uğruyoruz. Sayın isteklilerden dileklerini tam olarak bildirmelerini rica etmek isterim.

«— Kurultaya yabancı memleketlerden gelecek delegeler var mıdır?

«— Sovyet Bilimler Akademisi geçen kurultayda olduğu gibi bu kurultaya da delegelerini gönderecektir. Bundan başka Londra, Paris, Berlin, Viyana, Budapeşte ve Varşova'daki türkologlardan bazılarının kurultaya gelmeleri için kendilerinden istimzaçta bulunulmuştur. Bunlar arasında Viyana'da bulunan Doktor Kiveriç geleceğini bildirmiştir. Diğerlerinden henüz cevap gelmemiştir. Fakat birçoklarının icabet edeceklerini kuvvetle umuyoruz. Bu ümidimiz tahakkuk ederse şimdiye kadar daha çok ulusal olarak çalışmış olan

Dil Kurultayı ileride daha geniş ve Arşulusal Kongre halini almaya doğru bir adım atmış olacaktır.

«— *Kongrenin başlıca mevzuları nelerdir?*

«— Bu yılki kurultayın asıl mihveri Türk Dili Kurumunun yeni ve değerli bir buluşu olan Güneş - Dil teorisi olacaktır. Belki birkaç asırdanberi ilk defa olarak Türk ilmi; Avrupaca tam olarak tesbit edilmemiş bir ilim hakikati üzerine el koymuş bulunuyor. Bu; dillerin ilk menşei üzerine kurulmuş bir teoridir.

Şimdiye kadar çok defa yazdığımız gibi, ilk insan seslerinin tek fonemlerden ibaret olduğu Avrupa bilginlerince musaddaktır. Bu ilk fonemlerin ziya, hararet, ateş, yükseklik, büyüklük, su, ses ilâh... gibi genel anlamlara delâlet ettiği kanunların o zamanki ilkel insan şuurunda birbirine karışık halde bulunduğu da ma'lumdur. Yalnız Türk dileliliği bir taraftan bütün bu genel mefhumları « Güneş » esasında; diğer taraftan bütün tek fonemleri « ağ » foneminde ve bunun başka vokalleri iğ, oğ ilâh... gibi değişimlerde toplanmıştır.

Bundan başka bu ana köke sonradan katılan diğer fonemlerin rollerini de tesbit etmiş ve ortaya çıkan analiz metodu aynı mânada olan ve şimdiye kadar başka başka diller ve hattâ birbirinden ayrı dil familyalarına mensup zannedilen kelimelerin hepsi bir kuruluşta bulunduğunu ortaya çıkarmakta bulunmuştur. Bu bü-

yük buluşun şu ilk verimlerini kurultayda yerli ve yabancı dil bilgilerinin önüne koymak ve bu yeni iz üzerinden dünya dilleri muammasın aldı-ğı yeni inkişafı tebarüz ettirmek en büyük dileğimizdir.

Teori üzerinde çalışmalarımız henüz 7 - 8 aylıktır. Fakat bu kadar zaman içinde elde edilen ve birçoğu gazetelere mal olan neticeler bize hem emniyet, hem de iftihar vermektedir. Bununla beraber daha üzerinde çalışacak çok işimiz olduğunu ve « dillerin orijini » denen karanlığı Güneş — Dil meşalesi ile yarıdıkça yalnız Türk dili için değil, bütün dünya için çok yüksek ehemmiyeti haiz inkişafı doğru yürüyeceğimizi bilmiyor değiliz. Bu yoldaki zahmetli çalışmayı sevinçle üstümüze alıyoruz.

«— *Dil Kurumunun yeni çalışmalarının mihveri ne olacaktır?*

«— Önümüzdeki yılların çalışma mihveri tabii Güneş — Dil teorisi olacaktır. Bununla beraber kitab taramaları; söz ve folklor derlemeleri, tercümeler, gramer ve sentanks çalışmaları duracak değildir. Kurum şimdiye kadar yapagelmekte olduğu bütün çalışmaları daha sarîh hedeflere doğru ileri götürmekte devam edecektir.

Güneş — Dil çalışmaları bir yandan bütün bu kol ve bölük araştırmalarına klavuz; öteyandan da başlı başına geniş, ilmi bir etüd mevzuu olarak en başta tutulacaktır..... »

*İmtiyaz Sahibi : Nusret Köymen
Necibali Kêçûka.*

Umumi neşriyatı idare eden :

Ankara'da Ulus Basımevinde basılmıştır.

HALKEVLERİ DERGİLERİ

Tagpınar (*Afyon*) aylık, Altın Yaprak (*Bafra*) aylık, Kaynak (*Balçesir*) aylık, Devrimin Sesi (*Bilecik*) aylık, Türkün (*Buras*) üç ayda bir, Altı Ok (*Edirne*) aylık, Altın (*Elâzığ*) aylık, Halkevi (*Eskişehir*) aylık, Aksu (*Giresun*) aylık, Yeni Türk (*Eminönü*) aylık, Halk Bilgisi Haberleri (*Eminönü*) aylık, Ön (*Isparta*) aylık, Fikirler (*İzmir*) on beş günde bir, Doğuş (*Kars*) aylık, Ilgaz (*Kastamonu*) aylık, Batı Yolu (*Kırklareli*) aylık, Yeni Doğuş (*Manisa*) aylık, Akpınar (*Niğde*) aylık, 19 Mayıs (*Samsun*) aylık, Dıranaz (*Sinop*) aylık, Ortayayla (*Sivas*) aylık.

NUSRET KÖYMEN'İN KÖYÇÜLÜK KİTAPLARI

Halkçılık ve Köycülük 50, Meksika'da Köycülük 75, Köycülük Rehberi 20, Köycülük Esasları 20, Köycülük Programına Giriş 30 kuraktır.

Ankara'da Tarık Edib Kütüphanesi, ayrıca posta parçası göndermek istemez.

ULUS Basımevi